

fenno-ugristica

fenno-ugristica

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893.a. VIHK 611 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893.г.

ВОПРОСЫ ГРАММАТИКИ И ЛЕКСИКИ
УРАЛЬСКИХ ЯЗЫКОВ

FENNO-UGRISTICA

ТРУДЫ
ПО ФИННО-УГРОВЕДЕНИЮ

9

TARTU 1982

Toimetuskolleegium:

P. Alvre (esimees), A. Künnap (vastutav toimetaja),
P. Palmeos, H. Rajando, S. Smirnov, E. Vääri.

Kunstiliselt kujundanud K. Põllu.

Ученые записки Тартуского государственного университета.

Выпуск 611.

ВСПРОСЫ ГРАММАТИКИ И ЛЕКСИКИ УРАЛЬСКИХ ЯЗЫКОВ.

Труды по фонио-угроведению 9.

На разных языках.

Резюме на разных языках.

Тартуский государственный университет.

ЭССР, 202400, г.Тарту, ул.Пилкосола, 18.

Vastutav toimetaja A. Künnap.

Paljundamisele antud 12.06.1982.

MB 07006.

Format 60x90/16.

Kirjutuspaber.

Masinakiri. Rotaprint.

Arvestusproogmaid 9,07. Trükiproogmaid 9,5.

Trükiarv 400.

Tell. nr. 048.

Hind rbl. 1.40.

TRÜ trükikoda. ENSV, 202400 Tartu, Pälsoni t. 14.

P. A l v r e
(Tartu)

VEPSÄN a-VARTALOIDEN MONIKKOTAIVUTUKSESTA

Vepsän äännekannassa on hyvin vanhoja piirteitä, joiden juuret ulottuvat ainakin varhaiskantasuomeen. Niinpä klusiilien astevaihtelun puuttuminen tekee konsonantismiltaan vepsän lähisukukielistä mitä konservatiivisimmaksi. Nominitaivutukseen ei ole päässyt syntymään niitä moninaisia supistumatauvia, jotka muissa itämerensuomalaisissa kielissä tekevät monikon genetiivin, partitiivin ja illatiivin monimutkaiseksi (Alvre 1965 : 940-). Yhtenäinen monikkovartalo ilmenee kaikissa obliikvisijoissa (myös myöhäsyntyisissä). Kuitenkin saattaa samankin sanan äänneasu olla eri murteissa varsin poikkeava. Monikkumuodostuksen kirjavuutta ovat omiaan lisäämään analogia- ja kontaminaatiomuodostumat. Kaikille vepsän murteille ominaisista myös nominitaivutukselle leimaa antavista peruspiirteistä mainittakoon supistumatavien lisäksi geminaattaklusiilien lyheneminen, sisä- ja loppuheitto sekä vokaalisoinnun puutteellisuus (Kettunen 1960 : 205 - 207).

Tarkastelun kohteena olevat a-vartaloiden monikkumuodot on osaksi poimittu Tarton Valtionyliopiston suomalais-ugrilaisen laitoksen kokoelmista, osaksi tekstijulkaisuista ym. (Kettunen 1922, 1943; Kettunen, Siro 1935; Setälä, Kala 1951; ЗаЙцева, Муллонен 1969, 1972). Sisäheittotietä kaksitavuisiksi lyhenneet alkuaan kolmitavuiset nominit on ryhmitelty painollisen aseman yhteyteen.

oi- m o n i k k o

Painoton asema (alkuaan kaksi- ja nelitavuiset nominit). Kuten muissakin itämerensuomalaisissa kielissä katsomme oi-monikon yhteisesti periytyneen kantasuomesta vain niissä kaksitavuisissa sanoissa, joitten ensi tavun sonanttina on jokin muu vokaali kuin o tai u. Useampi kuin kaksitavuisissa nomineissa on oi-llinen monikko tullut aikaisemman i:llisen tilalle. Painottoman aseman diftongit ovat vepsässä yleensä

säilyttäneet i:nsä, vaikka diftongin sonantti onkin useissa murteissa lähentynyt likemmä jälkikomponentin i:n ääntämispaikkaa. Etelävepsässä on ollut vallalla päinvastainen tendenssi: diftongin sonantti on assimiloitunut kaltaisekseen konsonantin. Umpitavuisissa odottaisi äänteenmuutosta is > ǟ (vrt. lindunē : lindušt 'pikku lintua'), mutta muiden obliikvisijojen vaikutuksesta ei monikkomuodoissa i:n katoa tavata. Näiden alkuhuomautusten jälkeen seuraamme oi-diftongin kehitysvariantteja, erilaisia eri murteissa:

1a. oi-diftongin säilyminen on yleisintä (muttei yksinomaista) keskivepsän murteessa: sijoił 'vuoteilla', ladvoil'e 'latvoille', stel'koil' (: mon. nom. st'elkad) 'pohjallisilla', 4-tav. razbainkoije 'rosvoille', sirot'inoiđ 'orpoja'.

b. oi-monikko on analoginen ja ilmeisesti varsin myöhäinen niissä (etupäässä venäläisperäisissä) kaksitavuisissa a-vartaloisissa sanoissa, joiden ensi tavun vokaalina on u tai o: vepsK puškoije 'tykkeihin', šorpoiđ 'haaroja', sumkoiđ 'laukkuja', toizil' sutkoil 'toisena vuorokautena'

2. Useissa keskivepsän läntisissä murteissa käytetään oi:n rinnalla nuorempaa diftongia, jonka sonantti on o:ta hiukan etisempi: kanoiđ'em pezad 'kanojen pesät', adroiđ 'auroja', ladvoiđ 'latvoja'.

3a. öi < oi silloin, kun diftongia on edeltänyt j tai palataalistunut konsonantti: vepsK sijöiś 'vuoteissa', d'ädöil'e 'sedille', 4-tav. šadobnijöiś 'armaissa'.

b. öi-diftongin sonantti saattaa esiintyä madaltuneena tai velaaristuneena: vepsK harvöin 'harvoin', sadvöin 'saadoittain', marjöiđ 'marjoja'. Tunkelon käsitykseen öi-diftongin velaaristumisesta takavokaalien vaikutuksesta on nähdäkseni yhdyttävä. Sen sijaan vaikuttaa erittäin kyseenalaiselta hänen väitteensä, jonka mukaan öi on syntynyt ei:sta jo Saarenmaassa tai Hiidenmaassa ja tullut sieltä keskivepsään siirtolaisten mukana (Tunkelo 1946 : 786).

4a. ei < oi äänisvepsässä sekä keskivepsän alueilla Särgjärvellä, Pžarezella ja Karhilassa (viimeksi mainitulla paikkakunnalla käyttäjä ei:ta vain häviävä vanha ikäpolvi, nuoremmilla ii): vepsK padeiđ 'saviruukkuja', 4-tav. natšal'nikeiđ 'päämiehiä'; vepsK paideiđ 'paitoja', 4-tav. 'torakoita'.

b. ei:llinen monikkovartalo on analoginen nominissa, joiden ensi tavun sanantina on y tai o: vepäl dūneid 'ajatuksia', musteid 'muustia', nozeid 'nuoria, kōysii'.

5a. ei on edelleenkehittynyt ii:ksi useissa Äänisvepsän alueen pohjoisimmassa asutuskeskuksissa ja joskus keskivepsässä (Tšiklassa): vepäl viitsiil 'vitsailla', valiid 'härkiä', d'engiđ 'rahoja', 4-tav. apostoliid eke 'apostolien keralla'; vepäl akiid e 'naisten', pedriid e 'peurojen'.

b. ii:llinen monikkovartalo on analoginen ensi tavun y- ja o-vokaalin yhteydessä: vepäl muniid 'munia', noziid 'kōysii', mustiid 'muustia'.

6a. Äänisvepsässä ja paikoin keskivepsässä (josta kuitenkin puuttuvat tähän kuuluvat esimerkit) on ei-diftongiin tultu ei:n delabiaalistumisen kautta (ei < ei < oi). Kun diftongi ei on Äänisvepsän monikkovartaloissa nykyään tuntematon, tulee kysymykseen myös selitysmahdollisuus ei < ei, varsinkin etuvokaalisessa ympäristössä: vepäl d'engeid 'Rahoja', zmeid e (: yks. adess. zmejal) 'käärmeiden', 4-tav. päkitsieil e 'kerjäläisille', tovaristseik 'tovereiksi'.

b. ei < ei harvoin: vepäl d'engeid 'rahoja'.

7. Useimmiten on kehitys tämän väliasteen sivuuttanut, jolloin on tultu ii:lliseen tai i:lliseen monikkovartaloon: vepäl d'engiđ ~ d'engiđ 'rahoja', vepäl si, iid 'vuoteita', prihiđ e 'nuorille miehille'; - vepäl sicid 'ajoissa, varhain', mard id 'marjoja', 4-tav. and li, id 'anniskelijoita', ostl id 'ostelijoita'.

8. Äänisvepsässä tavataan paikoin diftongin jälkkomponentin katoa, jonka avulla selittyvät i:lliset ja i:lliset oi-monikon edustajat: a. i < ii < oi : t'otil e (: mon. nom. t'otad) 'tädeille', konid 'kuoppia', hukid 'vehnäsiä' (oi-monikko analoginen); - b. i < ii < ei < ei < ei < oi (Tunkelo 1946 : 783 - 784, 874) : kahd id 'morsiuslahjoja', mard id 'marjoja', prihid 'poikia'. On siis pantava merkille, ettei viimeksi mainittujen monikkouotojen i:llinen vartalo ole analoginen; niistä on pidettävä erillään keskivepsän vanhid-tyyppi, josta ks. tuonnempana.

9. Etelävepsässä on pääpainoton oi monoftongiutunut ō:ksi tai sikäläisen vokaalisuunnan mukaisesti paikoin (Šid-järvi) ō:ksi: a. jaugōsp 'jaloista', kanō en 'kanojen',

prihõmu 'poikien kanssa', 4-tav. torgovanõd'en 'kaupustelijoiden', tovariššõl'e 'tovereille'; - kuhõd 'kuhia', šorpõd 'haaroja, piikkejä' (oi-monikko analoginen); - b. dengõd 'rahoja', sarnõd 'satuja'. Tämä Šidjärvellä (etelävepsän pohjoispäässä) tapahtunut õ > š muutos on pohjaltaan samaa ilmiötä kuin keskivepsän oi > õi (ks. edellä kohta 3).

Painollinen asema. Analogisen oi-monikon käyttö alkuaan kolmi- ja useampitavuisissa sanoissa on yleisempää kuin esimerkiksi suomen yleskielessä. oi-difongin kehitys ei poikkea painottoman aseman edustuksesta. siis murteiden äännekan-
taa vastaavasti oi, õi, ši, šii, ei, ii, ei, ei, ii, i, i, õ, š:

1. oi säilyneenä keskivepsässä (vrt. edellä kohta 1): stavinoihe 'kangaspuihin', tauknoid 'talkkunoita', 5-tav. rod'it'el'ioid 'vanhempia'.

2. oi < õi (vrt. edellä k. 2): vepsK emagoid'en 'emäntien', habukõid'en 'haukkain', kartohkoihe 'perunoihin'.

3. õi tai ši < oi (vrt. edellä k. 3): vepsK raznijõihe lidnoihe 'eri kaupunkeihin', orušgõid 'pyssyjä'; - vepsK kati'õihe '(malmi)patoihin'.

4. ei < õi (vrt. edellä k. 4): vepsK živatëiš (: mon. nom. živatad) 'elukoista'; vepsK mužikeil'e 'miehille', 5-tav. korabel'štsikeil'e (: mon. nom. korabel'štsikad) 'laivamiehille'.

5. ii < ei < õi (vrt. edellä k. 5): vepsK mužikiid' 'talonpoikia'; vepsK kolubiid 'piiraita', 5-tav. nasteral'-nik'ike 'lakanoiksi'.

6. ei tai ei < õi äänisvepsässä (vrt. edellä k. 6): traft'ireid 'teetupia', orušdeiš 'pyssyistä'; - karžneid 'karsinoita'.

7. ii tai i < õi < ei < õi niinikään äänisvepsässä (vrt. edellä k. 7): kõnd'iid 'karhuja, kontioita', kad'd'iid 'alushousuja'; - sajdat'id'ennõ 'sotilaiden luo', kol'i'id 'kuol-leita, ruumiita'.

8. Äänisvepsässä suhteellisen harvoin ilmenevä diftongin jälkikomponentin kato kuvastuu monikkomuodoissa: sajdat'id 'sotamiehiä'; - pihl'id 'pihlajia', hard'id 'hartioita', joissa i < ii ja i < ii (vrt. edellä k. 8). Setälä-Kalan tekstikokoelman esimerkit eivät aina näytä tukevan Tunkelon esit-

tämää selitystapaa oi > ei > ii (~i) (Tunkelo 1946 : 783), sillä i saattaa palautua myös i-monikkoon (i < i < i) sekä painollisessa että painottomassa asemassa, esim. Šoutjärvi rusttiš paideiš 'punaisissa paidoissa', Šokšu lēgedid peudeid mōto 'lakeita peltoja myöten' (Setälä, Kala 1951 : 48; 6), joissa jälkikomponentti on säilyneenä ainakin ei-diftongissa. Vrt. myös vepsä lapsid 'lapsia', vikatehid 'viikatteita', joissa selvästi i << i.

9. Etelävepsässä on diftongin jälkikomponentti madaltunut soñanttinsa tasolle: ō ja ö (Šidjärvi) < oi (vrt. edellä k. 9): sapköš 'saappaissa', pīrgöd 'vehnäpullia', upakōmu 'saappaiden kera'; - kāfetöd 'konvehtheja'.

i- m o n i k k o

Painoton asema. Kun kaksitavuisen sanan ensi tavun soñanttina on ollut pitkä tai lyhyt o tai u, on monikkovartalo kantasuomessa jonakin aikana päättynyt ii:hin. Pohjoisryhman kielissä (suomi, karjala-aunus, inkeroinen) johdetaan tavallisesti a-, ä- ja e-vartaloiden nykysiset edustavat myöhäiskantasuomen i:stä (< i < ii), vaikka muitakin selitysmahdollisuuksia on sovellettu. Vepsänkään kohdalla pitkää i:tä tai diftongia ii tuskin voidaan pitää yleisenä lähtökohtana, paitsi ehkä i-vartaloissa nomineissa, joissa i:n säilyminen selittyy yksikön ja monikon erottamistarpeesta. a-, ä- ja e-vartaloissa mainitunlaista tarvetta ei ole ollut ja siksi kehitys on niissä päässyt kulkemaan eri suuntaan. Onko näissä vartaloissa pidettävä lähtökohtana ii-, i- tai i-asua, tähän vepsän nykyiset muodot eivät kuitenkaan anna täydellistä vastausta. Airila johtaa vepsän nykyiset muodot kantasuomen lyhyestä i:stä (Airila 1944 : 159). Kettunenkin pitää lyhyttä i:tä tiettyjen edellytysten vallitessa, erityisesti painottomassa avotavussa äännelaillisenä (sen sijaan sivupainollisessa tavussa i ja i ovat hänen mukaan ii-diftongin äännelaillisia jatkajia) (Kettunen 1922 : 41). Tunkelo pitää lähtökohtana pitkää i:tä, mutta samalla hän myöntää, että i muutamissa vepsän murteissa voi olla myöhäsyntyinen (Tunkelo 1946 : 824). Työhypoteesiksi a-vartaloissa otamme lyhyt-i:llisen alkumuodon.

1a. Keskivepsässä on välimurteistoa lukuun oottamatta aina lyhyt i, samoin äänisvepsässä: vepsk koirid 'koiria',

tšomiä 'kauneissa', 4-tav. ozatomid 'onnettomia'; vepsä oksid e aj 'oksien alla', 4-tav. voikatajid 'itkijöitä', ozutajid 'näyttäjiä'. Keskivepsän paki, t šeid 'kerjäläisiä' muodon diftongi on ilmeisesti yksikön nominatiivin vaikutusta (paki, t šei : yks. part. paki, t šejad). Monikon partitiivi vastaa vanhasta kirjasuomesta tuttua -jita-loppuista tyyppiä.

b. i:llinen monikkovartalo on joskus tunkeutunut oi:llisen tilalle keskivepsässä, esim. vanhid 'vanhoja', pahidé 'pahojen', kaid id 'kaitoja', novid en 'nevojen', hahkiš 'harmassa'.

2a. Äänneympäristöstä johtuen saattaa i:n paikalla esiintyä i: vepsK munid 'munia', orid 'isoja naskaleita'.

b. Setälä-Kalan murreteksteissä käytetty i on ilmeisesti edellistä vastaava: vepsK stulil (: mon. nom. stulad) 'kivipatsailla', mustihe 'mustiin'; - vepsK vanhid 'vanhoja' (i-monikko analoginen). Tunkelon esittämää äänisvepsän kehityskulkua oi > ii > i (Tunkelo 1946 : 783) silmällä pitäen olemme ryhmitelleet äänisvepsän i:lliset esimerkit oi-monikon yhteyteen (ks. edellä), mutta Setälä-Kalan aineistossa on otettava huomioon i myös i-monikon merkinä.

3a. Etelävepsässä ja joskus keskivepsässä nominien monikkovartalo on useimmiten pitkä-i:llinen (ī tai ī̄). Kun johdamme vepsän nykyiset i:lliset muodot kantasuomen lyhyestä i:stä, selittyy i:n piteneminen luontevimmin i-vartaloiden ī-monikon vaikutuksesta. Etelävepsässä on i saattanut pidentyä myös mukautumalla monikkovartalon lopputavun pitkään, aikaisemman i-loppuisen diftongin monoftongiutumisesta syntyneeseen sonanttiin (muodon kanōd en analogiasta myös koi-riid en < | koi-riid en): vepsE koi-riid en 'koirien', norid (: mon. nom. norad) 'köysiä', 4-tav. jaugatōmid 'jalattomia'; vepsK peigil e 'pojille', sobid 'vaatteita', 4-tav. voikijid 'itkijöitä'; - monikkovartaloltaan analogiset (pro ō ~ oi): vepsE vanhil 'vanhoilla', segid 'seuloja', leuid 'leukoja'; vepsK vanhit prihoid 'vanhoja poikia'.

b. Muutamissa etelävepsän (Šidjärvi, Arskah t') ja keskivepsän kylissä (Njurgoil) päättyy monikkovartalo ia- tai iⁱ-diftongiin; Setälä-Kalan muistiinpanoissa etelävepsän alueelta (Pjatina, Arskah t') on käytetty ii-diftongia, joka ilmeisesti ii:n merkinä edustaa ii-tä: vepsE vōgiid E (: vūüg-hä 'velaksi') 'velkoja', vahviid 'vahvoja'; - vepsK vodniid

'vuonna; - vepsE iidniid 'kaupunkeja', radviid 'latvoja'. ii- ja ij-tapauksissa on oi-tyyppinen kaksitavuinen monikkovartalo saanut syrjäytyä i:llisen tieltä. Analogisiin monikkovartaloihin palaamme tuonnempana. Tässä huomautettakoon vain, että Tunkelo on jättänyt ii-tapaukset synnyltään epäselviksi (Tunkelo 1946 : 803).

4. Monikon i:n kato muutamissa keskivepsän murteissa (Šimjärvi, Pžar) on harvinainen, aivan nuori poikkeusilmiö. Monikon genetiivissä se saattaa olla pikapuhemuoto, mutta illatiivissa on ilmeisesti kyseessä h:n edellä tapahtunut sisäheitto: poikt'en 'poikien', musthe ~ musthe 'mustiin'. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että sisäheitto vepsän yksikön illatiiveissa on varsin tavallinen: kaŋha 'kalaa', kādhe 'käteen', abhu 'apuun', kođ he 'kotiin' ym. Tällaiset muodot ovat syntyneet h-artikulaation ennenaikaisesta suorittamisesta.

Painollinen asema. Alkuaan kolmi- ja viisitavuisissa nomineissa ei monikkovartalon muodostus poikkea painottoman aseman edustuksesta. Keski- ja pohjoisvepsässä on vallalla lyhyt-i:lliseen asuun päättyvä monikkovartalo (i, i, i), etelä- ja osassa keskivepsäkin esiintyy monikkovartalon päätevoikaalina useimmiten ī tai ī, harvoin diftongi ii, ii tai ii (viimemainitut vain etelävepsässä):

1. i, i tai i (vrt. edellä kohdat 1-2): vepsK moŋom-bil 'molemmilla', paremibihe 'parempiin', oravid'en 'oravien', 5-tav. tunmatomid'en taga 'tuntemattomien haltuun'; vepsÄ mol'embid 'molempia', voike, id (: mon. nom. voikejad) 'itkijöitä'; - vepsK rusktid ~ rusttid 'punaisia'; - vepsK lagedil'e 'lakeoille', pal'ikid'enke 'palikoineen', hobedišpäi 'hopeista'. Äänisvepsän i:lliset esimerkit, joissa on mahdollinen sekä oi:llinen (Tunkelo 1946 : 783) että i:llinen monikkovartalo, olemme lajitelleet oi-monikon yhteyteen. Setälä-Kalan tekstijulkaisun i:lliset tapaukset, joissa i = i, kuulunevat pikemmin i- kuin oi-monikon yhteyteen.

2. Etelä- ja keskivepsän ī, ī, ii, ii, ii ym. esiintyy samoilla paikkakunnilla kuin painottoman aseman yhteydessä (ks. edellä k. 3): vepsE jagajid 'jakajia', jumajid'en 'jumalien'; vepsK norombid 'nuorempia', ot'tid 'ottajia' -

vepsE kar'niid 'karsinoita'; vepsK sagar'viid 'saukkoja'; -
 vepsE oraviid 'oravia', koveriⁱd 'vääriä'; - vepsE kove-
riid ~ koveriⁱd 'koveria'.

P ä ä t e l m i ä

oi-monikko - joka alkuaan on kuulunut vain niihin kak-
 sitavuisiin a-vartaloisiin nomineihin, joiden ensi tavun
 sonanttina oli pitkä tai lyhyt a, e, i - on vepsässä usein
 yleistynyt kolmi- ja useampitavuisiin sanoihin. i-monikon
 säilyminen ilmenee johdonmukaisimmin komparatiivi- ja kari-
 tiivijohdannaisissa (vepsE vanhembid 'vanhempia', jaugatö-
mid 'jalattomia'; vepsK molombid 'molempia', tunmatomid 'en

'tuntemattomien'; vepsÄ mol 'embid' 'molempia'), mikä johtunee
 samanlaisista dissimilaatioesityistä kuin muissa pohjoisryhmän
 kielissä. Vaikkakin yleisvaikutelmana näemme kolmi- ja use-
 ampitavuisista sanoista yleisempää oi-monikon käyttöä kuin
 esim. yleissuomessa, on mielenkiintoista panna merkille i-
 monikon säilyneen miltei poikkeuksitta tekijännimissä, esim.
 vepsE paki,tšejid 'kerjäläisiä', jagajid 'jakajia', joud-
jil 'tyhjillä'; vepsK and'jid 'antajia', jüd,jil 'e 'tyh-

jille', paki,t'šeid ~ paki,t'šejoid 'kerjäläisiä'; vepsÄ
konidjid 'kontioita', voikatajid 'itkijöitä'. Jos otaksum-
 me äänisvepsän i:n -eta-adjektiiveissa kuvastavan i - ~ i:tä
 eikä muutosta oi > ij > i, on laskettava tämä johdannais-
 tyyppi sataprosenttisesti i-monikon joukkoon: vepsE vauktid
 'valkeita'; vepsK vauktid 'valkoisia', rusktid 'punaisia';
 vepsÄ rusktiš 'punaisissa', lagedid 'lakeita'. Merkille pan-
 tavaa on, että va-loppuisissakin johdannaisissa on i-monikko
 säilyneenä, esim. vepsE (välimurteisto) oraviid 'oravia',
sagar'viid 'saukkoja'; vepsK oravid 'oravia'.

Kaksitavuisissa sanoissa ei pääpainollisen tavun sonan-
 tin (o, u) merkitys i-monikon käyttöön ole niinkään määrää-
 vää kuin esim. karjalassa ja suomessa. oi-monikon yleistymi-
 nen sekä omiin että vierasperäisiin sanoihin ei aina ole hel-
 posti selitettävissä. Sellaisten analogisten muotojen kuin
 vepsE kuhōd 'kuhia', notōd 'nuottia', kuptsōd 'kauppi-
 aita', rublōd 'ruplia'; vepsK puškoihe 'tykkeihin', sutkoil
 'vuorokausina', mustijid 'mustia', oksijl 'e 'oksille'; vepsÄ
noreid ~ noriid 'köysiä', musteid ~ mustiid 'mustia', munjid -

munid, bunkid 'venhäisiä', koirid 'koiria' ym. lukumäärä näyttää suurenevan pohjoista kohti. Ilmiö ei kokonaisuudessaan voi olla kovinkaan vanha, sillä äännelaillisia rinnakkaismuotojakin vielä tavataan (vepsE kuhōd ~ kuhid 'kuhia', vrt. myös vepsÄ koirid ~ vepsE koirid 'koiria' ym.). Kun a-vartaloiden oi:llinen ja ä-vartaloiden öi-monikko on rinnakkaisilmiö, saattoi sysäys i-monikon vaihtumiseen oi-lliseksi tulla ä-vartaloiden taholta, joissa vokaalisoinnun syrjäytyminen on antanut aihetta monikkovartalon muuntumiseen ja alkuperäisten monikkotyyppeiden sekaantumiseen.

ä-vartaloissa ei i:llisen eikä öi:llisen monikon käyttö riipu ensi tavun sonantin laadusta, mikä on ollut omiaan heikentämään pääpainollisen tavun sonantin merkitystä myös a-vartaloissa. Tunkelo on katsonut erääksi hämmennystä aiheuttaneeksi tekijäksi vielä pitkän pääpainollisen sonantin lyhenemisen ja o-vartaloiden esikuvan, joissa monikkovartalo ei riipu ensi tavun sonantista (vepsÄ mādeid 'matoja', puikeid 'lastuja', kogeid 'läjiä', 'kokoja') (Tunkelo 1946 : 797). Harhaan osuneelta tässä kohdassa vaikuttaa hänen väitteensä viron varhaisesta vaikutuksesta vatjaan ja vepsään (s. 801, 909). Nähdäkseni ei ole mitään syytä Tunkelon tavoin yhdistää eestin murt. mune ja vatjan munei ~ mune 'munia' äänisvepsän myöhäsntyisiin muneid > munid -muotoihin rekonstruoidulla yhteiseksi lähtötyypiksi *sotoi-, *mustoi-, mikä muka todistaisi, että kaksitavuisissa a-nomineissa on sekä ensimmäinen että toinen tavu sisältänyt labiaalisen sonantin.

Meidän on edelleenkin pysyttävä siinä yleisesti hyväksytyssä selityksessä, että eestin ns. e-monikko (mune 'munia') ja vatjan ei-monikko vastaa a-vartaloissa muiden kielten i-monikkoa, sen aikaisempaa kehitysvaihetta (ei >> i; Kettunen 1913 : 195 - 197, 1962 : 187 - 188, Posti 1938 : 12); sen sijaan keski- ja äänisvepsässä on ei-monikko syntynyt oi:sta verrattain myöhäisinä aikoina. Ohi mennessä mainittakoon, että Tunkelo on muihin kieliin vetoamalla yrittänyt selittää eri yhteyksissä ilmiöitä, jotka tavallisesti ovat eri alkuperää tai rinnakkaiskehittyjä. Tällaiset harhaan osuneet ekskursit vähentävät arvokkaan tutkimuksen tieteellistä arvoa. Palataksemme syihin, jotka ovat edellä käsittelemisissä kaksitavuisissa tapauksissa saaneet i-tyyppisen monikon poistumaan oi:llisen tieltä, on ä-vartaloiden vokaalisoinnun syrjäytymisen lisäksi mainittava vierasperäisten a-vartaloiden osuus. On näet pantava merkille, että oi-

monikko sanoissa, joiden ensi tavun sonanttina on o tai u, koskee vähemmän alkuperäisiä vepsän sanoja kuin venäläisiä lainoja, josta koko muodostus kai onkin saanut alkunsa. Tämän väitteen puolesta näkyy mm. lyydin vastaavien suhteiden lisäksi (Turtunen 1950 : 192) todistavan oi-monikon esiintyminen myös karjalan venäläisperäisissä sanoissa (kupčoidla 'kauppiailta').

Eräissä tapauksissa on analogia kaksitavuisissa a-vartaloissa saattanut vaikuttaa päinvastaiseenkin suuntaan: oi-monikon tilalla i:llinen. Joissakuissa niistä oi-monikon syrjäytymisen aihe on selvä. Niinpä etelävepsän sellainen suhde kuin t'era : t'erid', milloin ensi tavun sonanttina on e, on aiheuttanut suhteen mela : melid'. Samasta syystä myös vepsE seg'id' 'seuloja', pedr'id' 'peuroja', pern'id' 'peuroja'. Alkusysäyksenä taaskin ä-vartaloiden horjuvat vokaalisointusuhteet. Keskivepsän novid'en 'nevojen' on siirtynyt kova : kovid'en -tyyppiin ilmeisesti ensi tavussa tapahtuneen muutoksen e > o jälkeen. Muutamissa tapauksissa näemme alkuperäisen a-vartalon siirtymistä ä-vartaloiden puolelle, syynä taaskin ensi tavun vokaalin labjaalistuminen, esim. vepsE röünispä (: reünäd) 'reunoista', vögiid' (: vüüg-hä 'velaksi') 'velkoja'. Vaikeampaa on selittää niiden ai-kuaan oi-monikollisten sanojen i-monikko, joiden ensi tavun sonanttina on a: vepsE vanh'il 'vanhoilla', pal'il 'paloilla', vahviid' 'vahvoja', vepsK vanhid' 'vanhoja', pahid' 'pahoja', vepsÄ pahid'e 'pahojen', aigiä 'ajoissa' ym. Äänisvepsässä on tässä tapauksessa mahdollinen myös kehitys oi >> i ja aina ei ole helppoa päätellä, onko kysymyksessä äännealallinen kehittymä tai analogiamuoto. oi > i -kehityksen väliasteina on ollut ei ja i ~ ii. Muutos ei >> i on äänisvepsän eri aikoina tehdyissä muistiinpanoissa seurattavissa: kun v. 1889 saatiin Šokšusta ei:llisiä muotoja (d'engeid, pajeid'eke), käytettiin siellä v. 1942 ja 1943 jo lyhyt-i:llisiä (mar'id 'marjoja', hard'id 'hartioita'). Otaksuimme edellä kehityksen kulkeneen ii-diftongin välityksellä (1930-luvulla rinnakkaisasut Kaskeza priheid ~ prihiid 'poikamiehiä'), jonka jälkikomponentti on kadonnut (siitä on selviä merkkejä "pohjoisissa Äänis-Vepsän kylissä", Tunkelo 1946 : 825). Diftongin jälkikomponentin kadon rinnalla, mikä mahdollisuus on ilmeinen ii ~ i -tapauksissa, saattaa ii-yhteydessä tulla kysymykseen mukautuminen jo varhemmin kie-

lessä olemassa olleeseen lyhyeen monikon i:hin, mutta tuskin mekaaninen lyheneminen, kuten mm. on oletanut Tunkelo (s. 825). Kun keskivepsässä oi > i -kehitystä ei ole todettavissa, voimme päätellä vanhid, pahid -muotojen perusteella, että myös vepsä pahid e on analoginen eikä oi > i -muutosta kuvastava. Päinvastoin äänisvepsän muotoihin musteid ~ mustiid 'mustia' nojautumalla voimme väittää, että keskivepsän mustihe 'mustiin' palautuu lähinnä analogiseen oi:lliseen eikä i:lliseen monikkoon (vaikkakin Setälä-Kalan muistiinpanoissa i on useimmiten i-monikkoon viittava i-n merkki). Kun varsinkin äänisvepsässä ovat paikoin alkuperäinen oi- ja i-monikko juoksettuneet yhteen, käy ymmärrettäväksi i-muotojen runsas luku sikäläisissä murteissa. Analoginen i-monikko ei missään tapauksessa ulotu kantavepsään, sillä esimerkiksi äänisvepsär adverbia pahin 'huonosti' vastaa etelävepsässä odotuksenmukainen oi-monikkollinen pahōn 'kovin' ~ pahō 'kovasti'. Kaikissa analogisissa i-tapauksissa, esim. vepsE lidnijd 'kaupunkeja', ladvid 'latvoja' ei ole niitten synnyn syyn selvittely yksityiskohtia myöten enää mahdollista. Tyydyttäköön tässä edellä esitettyjen yleisten näkökohtien ja analogiamallien toteamiseen. Itävepsän muodoista dengid 'rahoja' ja kād iden 'kaatioiden' on vaikeata päättää, kummasta monikkotyyppistä, oi:llisestako vai i-loppuisesta tässä on kysymys (Basilier 1890 : 78, Tunkelo 1946 : 803). Säilyneissä vepsäläismurteissa tavataan edellisestä sanasta vain oi-monikkoon palautuvia muotoja (vepsE d'engōd, vepsK d'engoid, vepsä dengeid ~ d'engeid), joten itävepsän muodossakin tulee lähinnä ajatelleeksi kehitystä oi >> i, jonka mm. olemme toistamiseen kohdanneet äänisvepsästä. Kuitenkin on myös analoginen i-monikko mahdollinen, jonka käyttö rajoittuu, eri murteissa eri sanoihin (esim. vepsE mejid, mutta vepsä meleid 'meloja'). Lopuksi huomautettakoon, että analogista i-monikon käyttöä kaksitavuisista a-vartaloista emme missään pohjoisryhmän kielessä tapaa niin runsain määrin kuin vepsässä, ei edes lyydissä, joissa on voimakas vepsäläinen substraatti. Tämäkin piirre todistaa käsiteltyjen i-muotojen myöhäsyn-tyisyyden puolesta vepsässä.

Yksinäisenä poikkeuksena esitettäköön sanan jāniš oi:llinen monikkovartalo: vepsK jānišoil 'jäniksillä', joka osoittaa että i:llisen monikkovartalon välityksellä on e-vartalosiakin sanoja saattanut siirtyä a-vartaloitten taivutukseen (yks. gen. jānišan), muodon jānišil ollessa välittäjänä.

Lyhenteet

vepsE = etelävepsä, vepsK = keskivepsä, vepsÄ = äänisvepsä.

Kirjallisuus

- A i r i l a , M. 1944, Pitkä i pääpainottomassa tavussa itämerensuomalaisissa kielissä. - Vir.
- A l v r e , P. 1965, Morfologis-äännehistoriallinen tutkimus monikkovartalon muodotuksesta suomessa verrattuna sukukieliin, Tartu. (Käsikirjoite.)
- B a s i l i e r , Hj. 1890, Vepsäläiset Isaijevan voolostissa. - SUSA VIII.
- K e t t u n e n , L. 1913, Lautgeschichtliche darstellung über den vokalismus des kodaferischen dialekts, Helsinki (SUST XXXIV).
- 1922, Lõunavepsa häälik-ajalugu II, Tartu (ACUT B III, 4).
- 1943, Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus, Helsinki (SUST LXXXVI).
- 1960, Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet, Helsinki (SUST 119).
- 1962, Estin kielen äännehistoria. Kolmas painos, Helsinki (SKST 156).
- K e t t u n e n , L., S i r o , P. 1935, Näytteitä vepsän murteista, Helsinki (SUST LXX).
- P o s t i , L. 1938, Zur geschichte des ostseefinnischen vokalismus. - FUF XXVI, I, Anz.
- S e t ä l ä , E., K a l a , J. 1951, Näytteitä äänis- ja keskivepsän murteista, Helsinki (SUST 100).
- T u n k e l o , E. 1946, Vepsän kielen äännehistoria, Helsinki (SKST 228).
- T u r u n e n , A. 1950, Lyydiläismurteiden äännehistoria II, Helsinki (SUST XCIX).
- З а й ц е в а М., М у л л о н е н М. 1969, Образцы вепской речи, Ленинград.
- 1972, Словарь вепского языка, Ленинград.
- З а й ц е в а Н. 1981, Именное словоизменение в вепском языке (История и функционирование форм слова), Петро-заводск.

П. А л в р е
(Тарту)

О МНОЖЕСТВЕННОМ ЧИСЛЕ ОСНОВ НА -а В ВЕПССКОМ ЯЗЫКЕ

Р е з ю м е

В статье рассматриваются формы множественного числа основ на -а в двух группах: oi-евое мн. число и i-вое мн. число.

Мн. число на -oi первоначально употреблялось в двусложных словах лишь в том случае, если гласным звуком первого слога выступали не o или i, а другие гласные (sijoiŋ 'на кровати' и др.). Затем нашли oi-евые формы распространение во всем вепском языке также в трех- и многосложных именных основах (razboinikoile 'разбойникам'). Признак мн. числа i вторым компонентом дифтонга хорошо сохранился: oi > oi, öi, öi, ei, ji, ei, ei, ii, но иногда произошли и изменения oi > i, i, i, ö, ö. В сферу влияния oi-евого мн. числа нерегулярно вовлечены многие двусложные слова, в первом слоге которых имеются o или i, напр.: noreid ~ noriid 'веревки', munid ~ munid 'яйца' и др.

i-евые формы мн. числа имеют фонетические варианты на гласные i, i, i, i, i, ii, ii, ii, i. В определенных типах слов i-евые формы мн. числа хорошо сохранились. К таким относятся, напр., склонение сравнительной степени, а также падежные формы отрицательных по своему значению имен прилагательных и формы на -ja, -ta (molembid 'обейх', vanhembid 'родителей', tunmatomid 'незнакомых', koñdjid 'медведей', vauktid 'белые'. В двусложных словах иногда наблюдаются и нерегулярные формы на i (vanhid 'старых', seglid 'решета').

NAAMAL JA NAAMIK

Lahemaa vanasõnade valimikus "Meri andab, meri ottab" (Krikmann 1981: 69) on Kuusalust talletatud vanasõna Kedä ei nähtä naamaluss, sidä ei nähtä siidiski ja Haljalast selle vaste Keda ei nähta naamikus, seda ei sihita siidiski. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekogudes on Kuusalu Pärismealt sama vanasõna koos seletustega: Kedä ei nähä siin naamalus, ei sidä silmädä siidiski. Kedä ei valadada viletsä riietega, ega sidä unheje riietega paremini tähele panna. Pärismealt on ka lause Öks rebalane riie, sie o naamalane, kel narmad rippuvad igäl puol. Viinistust on kirja pandud Kedä ei nähä naamaluss, sidä ei nähä siidiski 'Keda ei panda tähele kehvast riietuses, see ei ärata tähelepanu ka toredama riietuse korral'. Kuusalu eri külades on naamal, gen. naamala, mitm. naamalad, mitm. part. naamalu, iness. naamaluss 'katkised räbalased riided', vergu naamalad 'katki rebenenud võrgud'. Haljala naamik on 'vilets riie'. EKMS (Saareste 1958: 1145) toob Kuusalust naamalad ja Virumaalt naamikud, näämikud 'vanad ja halvad riided'. Simunast on vanasõna Keda ei nähta näämikus, seda ei sihita siidiski. Lüganusest on näämikud (Saareste 1963: 910). Neile haruldastele sõnadele pole vasteid muudest eesti murretest. Küll on aga otseseid häälikulisi vastavusi juba vanemas soome kirjakeeles: (Lönnrot) naama 'ansigte, mask, näsa' [/'nägu, mask, nina'/], aga ka 'den affallande huden pa renhorn' [/'põhja-põdra sarvelt langev nahk'/], naamari, naamio, naamuri 'mask'. Kaasaegses soome keeles (NSSK) on naama 'ihmisen ja eläimen pään etupuoli' (s. t. nägu), naamari 'kasvojen t. koko pään peitteenä käytetty irtolaite' (s. t. mask), naamio = naamari. SKES tunneb asjast sõna naama 'kasvot' soome keelest ja ühendab selle lapi sõnaga nämme, namme jne. 'karvainen nahka, jonka peitossa poronsarvet kasvavat' [/'karvane nahk, mille all põhja-põdra sarved kasvavad'/]. On lisatud, et see lapi tähendus esineb soome keele Peräpohjola murdeski, kuhu ta on saadud lapi keelest.

Häälikuliselt pole raskusi ühendada omavahel eesti, soome ja lapi sõnu. Järgnevalt peab käsitlema sedagi, kas ka semantiliselt on võimalik eesti sõnu kokku viia soome ja lapi omadega. Naamal ja naamik esineb just seal, kus eestlastel ja soomlastel on olnud õige tihedaid suhteid, kuhu on üle lahe tulnud soome siirdlasi, kes on toonud kaasa ka soome kombestikku ja tavasid. Neilt aladelt on käidud ka Soomes. Seal, kus esineb sõna naamal jne., eriti aga just Kuusalus, peeti tabanipäeva 26. detsembril. Siis käisid tabanisandid talust tallu, nagu käisid mårdi ja kadrisandid. Tavaliselt olid tabanisandid mehed. Neil olid pahupidi kasukad seljas ja maskiks takust habemed. Sandid laulsid tallu sisse tulles: Taban on tagusta tehtud, / kuerakarvust on kuutud, / linaluust on lougudatud, / hundinahast on ommeletud (ERL 1969: 331; 1974: 123). See laulgi iseloomustab tabanisantide maskeerivat rõivastust. Soomes on peetud ja peetakse praegugi tapani't. Tabanipäeval algasid sanditamised, mis kestsid nuudipäevani 7. jaanuaril. Tabanipäeval käisid või käivad praegugi naamioidut (s. t. maskeeritud) joulupukit, joulühämmät ja joulühijät talust tallu peamiselt vägijooke saamas. Üks sanditaja oli ratsa (valgel) hobusel, sest Taban oli hobuste kaitsja. Nuudipäeval (hiiva-nuutti ehk nuutti) olid sanditajatel mitmekesisemad naamiot ehk naamurit. Poistel oli seljas tüdrukute ja tüdrukuil poiste rõivaid, ees oli looma- ja muukujulisi maske (Vilkuna 1968: 21; 296-300). Kui tuldi tallu tantsima ja naljatlema, lasti pererahval arvata, kes on iga naamioitu (Bregenhøj 1981: 35-42). Kuusaluski oli tuntud iivaknuudi- ehk nuudipäev. Võib siis arvata, et tabanipäeva ja võimalikult ka nuudipäeva maskeeritud sandid, kellel võisid seljas olla igasugused nürused rõivadki, on Kuusalus ja Haljalas andnud soome keelest saadud sõnatüvele naama- uue tähenduse; maskirõivast sai vilets, räbalane rõivas. Eesti sõnadel on soome omadega erinevad tuletusliited, nimelt -la ja -ik. Lahemaal on aga teisigi sõnu, mis halvustavalt tähistavad rõivastusesemeid ning mille lõpus on liide -la, nagu Kuusalus kõntlad 'vanad ja halvad rõivad', Haljalas nagalad 'räbalased rõivad, hilibud'. Liide -ik on tavaline kehakatete nimetustes: seelik, pihik, rätik, hibalik, hibarik 'õhuke rõivas' jne. Eesti keeles on näiteid sellestki, kuidas rõivaese võib saada halvustava tähenduse, mida tal algselt polnud. Mainitagu selleks sõna kaltsud, mis kunagi tähistasid jalarätte, sääriseid ja veelgi varem (alus)pükse kõrvuti sõnaga kaltsad.

Lahemaalt kaugemale levides on soomlastelt saadud haruldases sõnas toimunud häälikumuutusi: naamikust on saanud näämik ja näämik. Pejoratiivse varjundiga sõnades pole a ja ä vaheldus ebatavaline: naaklema ja nääklema, nappama ja näppama, napsakas ja näpsakas jne.

L ü h e n d i d   j a   k i r j a n d u s

B r e g e n h ø j , C. 1981, Naamio, leikki ja järjestys.- Pelit ja leikit, Helsinki (Kalevalaseuran vuosikirje 61).

ERL 1969 = T e d r e , Ü. Eesti rahvalaulud. Antoloogia I, Tallinn.

ERL 1974, Eesti rauvalaulud. Antoloogia IV, Tallinn.

K r i k m a n n , A. 1981, Meri andab, meri ottab. Valimik Lahemaa vanasõnu, Tallinn.

NSSK = Nykysuomen-sanakirja III, Porvoo-Helsinki 1954.

S a a r e s t e , A. 1958, Eesti keele mõisteline sõnaraamat I, Stockholm.

--- 1963, Eesti keele mõisteline sõnaraamat IV, Stockholm.

SKES = T o i v o n e n , Y. H., I t k o n e n , E., J o k i , A. J., Suomen kielen etymologinen sanakirja II, Helsinki 1958.

V i l k u n a , K. 1968, wuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen. Toinen, korjattu ja lisätty painos, Helsinki.

П. А р и с т э
(Тарту)

НААМАЛ И НААМИК

Р е з ю м е.

На Лахемаа на южном берегу Финского залива имеются в эстонском языке слова naamal(ad), naamik(ud), naamik(ud) 'лохмотья, рвань, тряпье'. В финском языке являются их этимологическими соответствиями naama 'лицо, морда', naamio, naamari 'маска'. В Финляндии от Степанова дня (Tapani - 26.12) до Кнута (Nuutti - 7.1) ряженые ходили по домам в вывернутых шубах и необыкновенной одежде с масками животных или страшилищ - naamio, naamari. Южный берег Финского залива имел тесные связи с Финляндией. Многие финны переселились на Лахемаа. Благодаря этим переселенцам Степанов день с ряжеными стал известным и у эстонцев, у которых маска и странная одежда ряженых naamalad, naamikud получили новое значение 'лохмотья, тряпье'.

З. М. Д у б р о в и н а
(Ленинград)

СЛОЖНОПОДЧИНЕННЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ С ВРЕМЕННЫМ
ПРИДАТОЧНЫМ В ФИНСКОМ ЯЗЫКЕ I

Несмотря на то, что для обозначения взаимного расположения во времени двух действий (явлений, состояний) в финском литературном языке издавна широко употребляются предложения, содержащие инфинитивную или причастную конструкцию, эквивалентную временному придаточному предложению (I tempoaalirakenne и II temporaalirakenne), на более поздних этапах существования языка в нем была выработана также достаточно развитая система сложноподчиненных предложений с временным придаточным. Если об эквивалентах предложений (lauseenvastikkeet) как исконно финских синтаксических конструкций писалось много, то синонимичные им временные придаточные предложения, возникшие сравнительно поздно и не без иностранного влияния, почти совсем не исследовались, хотя тоже имеют широкое употребление в современном литературном языке. К ним полностью может быть отнесено высказывание А. Пенттиля: "К сожалению, синтаксис сложного предложения является настолько неисследованной областью, что о нем мало что можно сказать" (Penttilä 646).

В настоящей работе делается попытка дать структурно-семантическую классификацию сложноподчиненных предложений с временным придаточным, а также выявить возможность взаимозаменяемости временных придаточных предложений и их эквивалентов.

Сложноподчиненные предложения с временным придаточным служат для взаимного сопоставления во времени двух действий (явлений, состояний). Обычно время действия, выраженного в главном предложении, определяется путем сопоставления его со временем действия, выраженного в придаточном предложении. Действие главного предложения может представляться как одновременное с действием придаточного предложения, как следующее за ним или как предшествующее ему. Кроме этих трех основных видов

существует еще ряд дополнительных видов временной соотнесенности действий. Для выражения различных типов соотнесенности во времени двух действий (явлений, состояний) в сложноподчиненных предложениях, кроме союзов, используется соотношение временных форм глаголов-сказуемых главного и придаточного предложений, лексические уточнители, порядок следования главного и придаточного предложений и контекст. Важно также значение глагола-сказуемого: курсивность или терминативность выражаемого им действия. (Ikola 93-99.)

Самым универсальным временным союзом финского языка является kun 'когда', которым обозначается факт взаимной соотнесенности во времени двух действий (явлений, состояний) в самом общем виде, без указания на характер этой соотнесенности. Поэтому в предложениях с союзом kun большое значение имеет сочетаемость временных форм глагола, порядок следования главного и придаточного предложений и другие средства, уточняющие характер временной связи. Более узкое и конкретное значение имеют составные союзы: silloin kun '(тогда) когда', sillä aikaa kun 'в то время как', sen jälkeen kun 'после того как', heti kun 'как только', niin pian kuin 'как только', ennen kuin 'прежде чем', niin kauan kuin 'пока', siitä asti kun 'с тех пор как', siihen asti kun 'до тех пор пока...' и др., а также простые союзы kunnes 'пока не', jähkä 'когда'. В предложениях с этими союзами сочетаемость временных форм глаголов-сказуемых может быть более свободной.

I. Предложения со значением **о д н о в р е м е н н о с т и** служат для обозначения полного или частичного совпадения во времени действий (явлений, состояний), выраженных в главном и придаточном предложениях. Для таких предложений характерно употребление в главном и придаточном предложениях одной и той же временной формы глагола.

Все виды полного или частичного совпадения во времени могут передаваться предложениями с союзом kun.

1) Полное совпадение во времени двух длительных и непрерывных действий (явлений, состояний), не ограниченных какими-либо временными рамками. Например:

Kun myrsky mylvii ja laine laulaa
ja vasten louhia loiskuaa,
kun honka huojuu ja näre notkuu
ja vaahto pärskeyn loiskuaa.

Mä silloin nautin ja riemurinnoin
mä halki ilmojen kiitelen,
ja laulan luontoa, maailmoita
ja elon taistoa ihmisten (Leino 165).

'Когда бушует буря и стонет волна и бьется об утесы, когда сосна раскачивается и ель гнется и пена с фырканьем брызжет, тогда я радуюсь и с ликованием ношусь в воздухе, я славлю природу и мироздание и людские битвы за жизнь.' Kun hän nau-
raa, sointuu hänen äänensä helakkana kuin lapsen (Pelkanen 67). 'Когда она смеется, ее голос звучит звонко как у ребенка.' Kun hän jouluaamuna kulkee tuota tutuksi käynyttä tietä kor-
keasta talosta sairaalaan, valaisevat tietä niukasti kaukana
toisistaan olevat katulyhdyt (Kekkonen 135). 'Когда она рож-
дественским утром направляется по этой уже знакомой дороге
из многоэтажного дома в больницу, дорогу скудно освещают ред-
кие уличные фонари.' Nytkin hän veistää minulle puuhevosta,
kun minä luen ääneen niitä raamatunhistorian kertomuksia (там
же 319). 'Вот и теперь он строгает для меня деревянную лоша-
ду, в то время как я читаю вслух библейские истории.' Kun
miehet sitten joivat totiaan isossa pirtissä, Eeva seuruste-
li Iida-tädin kanssa ja äiti korjaili pois illallisruokia
(там же 172). 'Затем когда мужчины пили свой гrog в большой
избе, Ева беседовала с тетей Идой, а мать убирала остатки
ужина.' Laurin käsi ei tärisseyt kun hän kaatoi kermaa kup-
piinsa (Joenpelto E. ja k. 144). 'Рука Лаури не дро-
жала, когда он наливал сливки в чашку.'

В именном сказуемом глагол-связка стоит в той же времен-
ной форме, что и полнозначный глагол другого предложения. На-
пример: Ihana on elämä, kun jokainen suoni on terveyden heh-
kia tulvillaan! Kun koko maailma on edessä avoinna - kun uni
ei vaadi velkaansa - kun ruualla ei väliä - kun vastukset
murtuvat kuin palaneet langat - kun nuori voima iskee korven
kimppuun kuin jättiläinen, hymy huulilla ja sielu lannistu-
matonta uskoa täynnä (Linnankoski III 12). 'Прекрасна жизнь,
когда каждая жилка пышет здоровьем! Когда весь мир открыт
вперед - когда сон не требует своего - когда пища не тре-
бует ограничений - когда препятствия ломаются как створенные
путы - когда холодная сила набрасывается на дремучий лес как
богатырь с улыбкой на устах и с душой полной негибимой ве-
ры.' - Параллельное протекание и полное совпадение во време-
ни двух действий может подчеркиваться лексическими уточните-

лями типа koko ajan 'все время': Vieno katsoi koko ajan kun nainen luki (Joenpelto Ssv 295). 'Виено смотрел все время, пока женщина читала.'

Длительное протекание во времени действий (явлений, состояний) выражается употреблением в главном и придаточном предложениях курсивных глаголов (mylviä, loiskua, huojua, kulkea, nauraa и т.п.), в том числе глаголов на -ele- (kiidellä, korjailla, seurustella и т.п.), партитивного объекта (laulan luontoa, veistää hevosta, luen kertomuksia, kulkee tietä, joivat totiaan и т.д.). При переводе таких предложений на русский язык употребляются глаголы несовершенного вида в одной и той же временной форме.

2) Постоянное совпадение во времени многократно повторяющихся действий. Например: Kun reki tarttui kanton tai kiveseen eikä lähtenyt, kävi poika satoja kiloja painavan kuorman syrjään kiinni ja yritti nostaa sitä tajuamatta yrityksen järjettömyyttä tai välittämättä siitä (Linna 193). 'Когда сани цеплялись за пень или камень и не двигались с места, парень хватался за край весившего сотни килограммов воза и и пытался поднять его, не замечая бессмысленности попытки или не считаясь с нею.' Вне контекста такое предложение может быть понято двояко: как обозначающее однократное совпадение действий ('в тот момент когда') или многократное совпадение действий ('каждый раз когда'). Только из контекста видно, что имеется в виду многократное совпадение. Во избежание неясности в главном предложении обычно употребляется наречие aina 'всегда; каждый раз'. Например: Aleka otti aina ohjokset minulta, kun tuli mutka, mäki tai vastaan tuli ja (Kekkonen 279). 'Алека забирал у меня всжи каждый раз, когда попадался поворот, горка или встречный прохожий.' Hän on aina koettanut näyttää aivan rauhalliselta kun Taavista on puhuttu (там же 171). 'Она старалась выглядеть совершенно спокойной каждый раз, когда говорили о Таави.' Очень часто aina оказывается непосредственно перед kun и образует с ним составной союз aina kun 'каждый раз когда'. Например: Karuliina oli laulejatyttö ja paikkakuntalaiset muistavat, että aina kun kuului Karuliinan laulu, kivi pysähtyi sitä kuuntelemaan (Meri 8). 'Карулина-девушка-певунья, и местные жители вспоминают, что каждый раз, когда слышалось песня Карулины, Киви останавливался ее послушать.' Aina kun Amalia pysähtyy ja antaa talutettavalle leipäpalan, laajenevat hevosen sieraimet,

muutoin siitä näyttää kaikki olevan yhdentekevää (Kekkonen 195). 'Каждый раз, когда Амалия останавливается и' дает ей (букв. ведомой) кусок хлеба, ноздри лошади раздуваются, в остальном ей, кажется, все безразлично.' Aina kun olen selvinnyt pulasta, olen ollut hyvilläni, oppinut antamaan arvoa itselleni, Bevalan Amalialle (там же 262). 'Каждый раз, когда я выходила из затруднительного положения, я радовалась, училась отдавать должное и себе, Амалии из Эвалы.'

В качестве лексических конкретизаторов могут употребляться joka kerran или joka kerta 'каждый раз', joskus 'иногда': Mutta joka kerran, kun Yksisilmä tarttui omenaan, taipui oksa sivuun hänen kätensä tieltä (Roine 165). 'Но каждый раз, когда Одноглазка хваталась за яблоко, ветка отклонялась в сторону от ее руки.' Samuelin sydäntä kouristaa joka kerta, kun hän vain katsookin Bemiliin (Pekkanen 89). 'Сердце Самуэля сжимается каждый раз, когда он только взглядывается на Эмиля.' Kun Vieno itse joskus katseli lehteä hän vain huomasi... (Joenpelto E. ja k. 240). 'Когда Виено сам иногда проглядывал газету, он только замечал...' На многократность действия могут указывать наречия: aamuisin 'по утрам', iltaisin 'по вечерам', öisin 'по ночам' и т.п.: Kun hän iltaisin lähtee ulos, ei hän tunne mitään ikävää (Pekkanen 93). 'Когда он по вечерам выходит на улицу, он не испытывает никакой скуки...'

3) Действие, выраженное в придаточном предложении, происходит в один из моментов длительного действия или состояния, выраженного в главном предложении. Например: Kun minä menin makuuhuoneeseen, hän makasi selällään kädet ristissä rinnan päällä silmät auki (Naavikko 10). 'Когда я вошел в спальню, она лежала на спине, скрестив руки на груди, с открытыми глазами.' Hänninen joi mykkänä sitä kahviaan kun Salme tuli hiljaa keittiöön (Joenpelto Kkk 123). 'Хяниннен молча пил свой кофе, когда Салме тихонько вошла в кухню.' Pursi oli jo kaukana merellä, kun kersantti heräsi (Roine 100). 'Парусник был уже далеко в море, когда сержант проснулся.' Hänninen oli laskemassa paloöljyä lamppuun kun puhelin soi (Joenpelto Kkk 117). 'Хяниннен наливал керосин в лампу, когда зазвонил телефон.' Hänen kätensä vapisi, kun hän otti vastaan opettajan tupakkakukkaron (Meremaa 156). 'Его рука дрожала, когда он принял кiset учителя.'

Для главного предложения характерно употребление глаго-

лов длительного действия (maata 'лежать', varista 'дрожать', olla 'быть, существовать' и т.п.), описательного презенса или описательного имперфекта (oli laskemassa 'наливал'), партитивного объекта (joi kahviaan 'пил свой кофе', oli laskemassa raloöljyä 'наливал керосин'). В придаточном предложении встречается тотальный объект (otti vastaan turakkakukkaron '(он) принял кiset'). При переводе на русский язык в главном предложении употребляется глагол несовершенного вида, в придаточном - глагол совершенного вида.

4) Действие, выраженное в главном предложении, происходит в один из моментов длительного действия или состояния представленного в придаточном предложении. Например: Kun mahla puussa on makeimillaan, kun mehu koivun suonissa vuotaa kuin viini ja kun lehti tuoreimillaan tuoksuu - silloin se kaadetaan (Aho V 162). 'Когда сок в дереве особенно сладок, когда сок в жилах березы бродит как вино, когда лист благоухает особенной свежестью - тогда ее (березу) срубят.' Kun johtokunnan jäsenet jo olivat nousemassa hän aloitti tuorein äänin... (Joenpelto E. ja k. 208). 'Когда члены правления уже вставали, он начал бодрым голосом...' Однократность действия, выраженного в главном предложении, может подчеркиваться употреблением в нем наречий: kerran 'однажды', ensi kerran 'впервые', eräänä päivänä 'однажды' и т.п.: Kerran minä sen pikkukodin näinkin, kun olin Alekan kanssa hevosia juottamassa Läätökan retkellä ollessemme (Kekkonen 277). 'Однажды я даже видела этот домик, когда вместе с Алейкой поила лошадей во время нашей поездки на Ладугу.' Ensi kerran kohtasimme toisemme, kun minä nuori lyseolainen, te pieni tyttö (Pakkala 373). 'Впервые мы встретились, когда я был молодым лицеистом, вы маленькой девочкой.'

Для придаточного предложения характерно употребление глаголов длительного действия (vuotaa 'течь', olla 'быть, существовать'), именного сказуемого с глаголом-связкой olla (olin nuori lyseolainen 'я был молодым лицеистом', on makeimmillaan 'является самым сладким'), описательного презенса или описательного имперфекта (olivat nousemassa 'вставали', olin juottamassa '(я) поила'), партитивного объекта (olin juottamassa hevosia '(я) поила лошадей'). В главном предложении встречается тотальный объект (se kaadetaan 'ее срубят', näin sen pikkukodin 'я видела этот домик').

5) Действие, выраженное в главном предложении, многократно повторяется во время действия или состояния, выраженного в придаточном предложении, которое представлено как длительное и непрерывное: Kun lue^{mme} 50 vuoden takaista käännö^sromaania, tö^rmää^me tuon tuostakin kielen piirteisiin, jotta koe^mme vanhentuneiksi (Rintala, Päivi 20). 'Когда мы читаем роман пятидесятилетней давности, мы время от времени наталкиваемся на (такие) особенности, которые воспринимаем как устаревшие.'

6) Когда действия, выраженные в главном и придаточном предложениях, представлены как не имеющие протяженности во времени, сложное предложение может быть понято двояко: как выражающее одновременность действий ('в то время как') или как выражающее последовательность ('после того как'). Например: Kun aurinko nousee, niin tähtien valo himmenee (Linnankoski I 227). 'Когда восходит солнце, свет звезд меркнет.'
Kun linnut lakkaavat laulamasta, astuu vanhuus sydämeen (Rapola 167). 'Когда птицы перестают петь, в душу входит старость.'
Kun prinsessa astui huoneeseensa, näki hän pojan makaavan sikeässä unessa sohvalla (Roine 31). 'Когда принцесса вошла в свою комнату, она увидела, что юноша спит крепким сном на диване.'
Kun Hänninen laihana miehenä oli tullut tänne ja asettunut olemaan, hän oli saanut opetella sanomaan välttämättömät asiansa ruotsiksi (Joempelto Vko 38). 'Когда Хянинен неимущим человеком пришел сюда и остался жить, ему пришлось выучиться говорить по-шведски то, что ему было необходимо.'

В главном предложении в качестве соотносительных слов, указывающих на наличие временного придаточного предложения, могут употребляться наречия: silloin 'тогда', sitten 'потом, затем', samalla 'в то же время; одновременно; заодно'. Например: Kyllä minä tiedän ja kyllä sinä itekin sen tiedät, kuinka kauan sinä kukit. Sinä silloin rupesit, kun minä sinut tuvasta tänne muutin - ja kun ei häntä enää ole, jonka iloksi minä sinut muutin, silloin vasta sinä kukkimasta lakkaat (Linnankoski I 254). 'Конечно, я знаю, да ты и сам знаешь, как долго ты будешь цвести. Ты тогда зацвел, когда я перенесла тебя сюда из избы - и когда больше не будет того, на чью радость я тебя сюда перенесла, тогда только ты перестанешь цвести.' - При определенных условиях перечисленные наречия, соединяясь с союзом kun, образуют составные союзы:

silloin kun и sitten kun 'когда', samalla kun 'в то время как; тогда как'. Например: Siinä huoneessa oli nuk-
kunut kotiapulainen silloin kun Kerttu oli ollut tuntiopet-
tajana koulussa (Kekkonen 230). 'В этой комнате спала дом-
работница, когда Керту работала на почасовой. оплате в
школе.' Silloin kun sinä et mene hänen kanssaan, voit tul-
la meidän kanssamme kuten ennenkin (Pekkanen 91). 'Когда ты
не идешь с ней, ты можешь пойти с нами как и прежде.' Mak-
setaan sitten kun jaksetaan (NS). - Союз samalla kun упот-
ребляется при обозначении действий или явлений не только пол-
ностью совпадающих во времени, но и а) взаимообусловленных в
своем развитии (несмотря на несовпадение субъектов) или б)
совершаемых единым усилием (при общем субъекте). Например:
а) On mielenkiintoista todeta, miten esim. ränskassa sane-
järjestyksen sidonnaisuus kasvaa samalla kun kaasussysteemi
yksinkertaistuu (Ravila 118). 'Интересно отметить, как, на-
пример, во французском языке устойчивость порядка слов воз-
растает, в то время как падежная система упрощается.' Samal-
la kun teollisuus kehittyy nousee elintaso (NS). 'С разви-
тием промышленности возрастает уровень жизни.' б) Pastori
Neoviuksen kauniissa Porvoon salissa hän sitä lauloi, sa-
malla kun ompeli taiteilija Edelfeltille korutoita (Kaipai-
nen 63). 'В красивом зале пастора Неовиуса в Порвоо она ее
(песню) пела, выполняя одновременно вышивки для художника
Эдельфельта.' Tulen sinua tervehtimään samalla kun käyn
kaupungissa (NS). 'Я зайду тебя проведать заодно, когда бу-
ду в городе.'

Для обозначения одновременности действия, выраженного в
главном предложении, с действием, выраженного в придаточном
предложении, употребляются составные союзы со словом aika
'время': sinä aikana kun, siihen aikaan kun, niihin aikoi-
hin kun, samoihin aikoihin kun и т.п. - все со значением 'в
то время (в те времена) когда'. Самым распространенным из
них является союз sillä aikaa kun 'в то время как'. Напри-
мер: Sillä aikaa kun Posse söi ja joi, Amalia kierteli
keittiötä, nuuski ja aivasteli (Mikkola Am 26). 'В то время
как Поссе ел и пил, Амалия обходила кухню, обнюхивала и чи-
хала.' Такое же значение имеет союз sillä välin kun 'в то
время как, между тем как': Hämärä tuli sillä välin kun Sal-
me luisteli ladulla ja polulla mäntymetsän halki (Joepel-
to Vko 144). 'Между тем как Салме скользила по лыжне и

тропинке, наступили сумерки.'

Среди предложений со значением одновременности особое место занимают предложения с обратным подчинением, т.е. такие, в которых самантическая направленность подчинения противоположна грамматической. В таких предложениях сообщается о ситуации или моменте времени, с которым совпадает действие или явление, названное в предложении с kun. Основную информацию содержит предложение с союзом kun, формально являющееся придаточным, а предложение, являющееся формально главным, по-существу лишь называет время совершения действия, выраженного в предложении с kun. Вопрос 'когда' логично ставить от предложения с kun. Например: Olin seitsevuotias, kun hän meni naimisiin (Suosalmi 53). 'Мне было семь лет, когда она вышла замуж.' (Вопрос: 'Когда она вышла замуж?'). Oli aurinkoinen aamu, kun prinssi lähti kosiomatkalleen (Roine 185). 'Было солнечное утро, когда принц отправился свататься.' (Вопрос: 'Когда принц отправился свататься?'). Главное по форме предложение очень часто содержит обозначение конкретного момента времени, с которым совпадает действие, выраженное в предложении с kun. Например: Kello kävi seitsemältä, kun sade taukosi (NS). 'Шел седьмой час, когда дождь прекратился.' Kello löi kaksitoista, kun tytön vaunut vielä olivat kaukana karhun linnasta (Roine 124). 'Часы пробили двенадцать, когда карета девушки еще находилась далеко от замка медведя.'

Все рассмотренные выше придаточные предложения с союзом kun (пп. 1-6) и с составными союзами могут быть заменены эквивалентной им конструкцией с инессивной формой II инфинитива. Например: Kun aseet puhuvat, vaikenevat sydämet = Aseiden puhuesssa vaikenevat sydämet. 'Когда говорят пушки, сердца молчат.' Такие примеры можно привести по каждому пункту и каждому союзу.

II. Предложения со значением следования обозначают, что действие главного предложения происходит позже, чем действие придаточного предложения. Временные формы глагола-сказуемого в главном и придаточном предложениях могут либо совпадать, либо согласоваться между собой. (Под согласованием времен мы имеем в виду тот факт, что в сложных предложениях финского языка, обозначающих порядок следования действий, перфект обязательно сочетается с презенсом, а имперфект с плюсквамперфектом. При

этом перфект обозначает действие более раннее чем презенс, а плюсквамперфект – действие более раннее чем имперфект.)

В этом типе предложений также самым распространенным является союз kun 'когда'.

Одна и та же временная форма глагола выступает в главном и придаточном предложениях при обозначении чередования во времени действий, явлений, фактов. Например: Kun ohjelma oli ohi, hän nousi heti (Joenpelto E. ja k. 237). 'Когда концерт кончился, она быстро встала.' Kun häät loppuivat, antoi kuningatar prinssille hyvän hevosen ja kirkkokääsiti (Roine 190). 'Когда свадьба кончилась, королева подарила юноше хорошего коня и церковную бричку.' Kun sitten äiti oli vähäistä myöhemmin tullut emännäksi Eevalaan, oli täti-kin muuttanut samoillemain (Kekkonen 154). 'Потом когда мать немного позже пришла хозяйкой в Ээвалу, тетя тоже переехала в эти края.' – Есть много предложений с союзом kun и с совпадающими временными формами глагола, которые могут быть поняты двояко: как выражающие одновременность ('в то время как') и последовательность ('после того как'). Например: Kun mannavelli tuli, he kävivät sen kimppuun (Joenpelto Vko 270). 'Когда прибыла манная каша, они на нее набросились.' Такие примеры уже приводились в п. I.6.

Значение смены одного действия другим ясно выступает в таких предложениях, в которых действие главного предложения вызвано действием придаточного. Например: Sarvikuono kun näki punaisen vaatteen, niin se raivostui (Roine 27). 'Когда носорог увидел красную тряпку, он рассвирепел.' Kun leskikuningatar kuuli joukkonsa tuhosta, niin halkesi hän harmista (Roine 191). 'Когда вдовствующая королева узнала о поражении своих войск, она лопнула с досады.' – На завершенность действия, выраженного придаточным предложением, может указывать тотальный прямой объект. Например: Kun Valenti ilmoitti uutisensa Koskelassa, syttyi Akseli heti (Linna 236). 'Когда Валенти объявил свою новость в Коскела, Аксели сразу вспылал.' Kun hän avasi ikkunan, tulvahti sieltä sisälle miellyttävän raskas ilma (Järnefelt V.t.171). 'Когда он открыл окно, оттуда пахнул в комнату приятный свежий воздух.'

Как видно из приведенных примеров, взаимное расположение частей сложного предложения играет здесь важную роль для передачи его смысла. Порядок следования главного и при-

даточного предложений соответствует реальной последовательности выражаемых ими действий: придаточное предложение, выражающее более раннее действие, стоит всегда перед главным. Нарушение этого порядка следования требует специальной оговорки. Например: Siiri oli mennyt sisälle aika pian kun ensin oli kuunnellut mitä Vieno oli lyhyesti kertonut (Joenpelto Е. ja К. 433). 'Сири ушла в дом очень скоро, после того как (букв. когда) сначала выслушала, что кратенько рассказал Виено.' Постпозиция придаточного предложения, выражающего действие, предшествующее действию главного предложения, потребовала употребления в придаточном наречия ensin 'сначала, сперва', помогающего понять порядок следования действий.

Согласованные между собой временные формы глагола (презенс - перфект, имперфект - плюсквамперфект) употребляются тогда, когда кроме порядка следования нужно показать, что в момент совершения действия главного предложения действие придаточного является уже свершившимся.

Презенс главного предложения сочетается с перфектом придаточного. Такими предложениями может обозначаться порядок следования действия а) в общевременном плане, б) в прошедшем времени (при историческом презенсе) и в) в будущем времени. Например: а) Kun päivä on laskenut, tulee kylmä (Setälä 136). 'Когда солнце садится, становится холодно.' б) Kun potilas sitten parantuneena on lähtenyt sairaalasta, tuodaan kukkakaupasta Kaijalle suuri kimppu vaaleanpunaisia ruusuja (Kekkonen 109). 'И вот когда пациент, выздоровев, выписывается (букв. выписался) из больницы, Кайе приносят из цветочного магазина большой букет розовых роз.' Kun Kerttu on siivonnut ja pukeutunut Markun, lähdetään ostoksille (там же 228). 'Когда Кертту кончает (букв. кончила) уборку и одевает (букв. одела) Маркку, (они) отправляются за покупками.' в) Kun olen tehnyt työni, unohduksiin jäään (Mikkola An 149). 'Когда я сделаю свое дело, я буду забыть.' Kun sota on päätynyt, he tulevat toimimaan yhdessä (Sinervo 172). 'Когда война кончится, они будут действовать заодно.'

Имперфект главного предложения сочетается с плюсквамперфектом придаточного, и оба обозначают действия, относящиеся к прошедшему времени (плюсквамперфект - более раннее, а имперфект - более позднее). Например: Kun pöly oli las-

keutunut he lähtivät nopeasti eteenpäin (Joenpelto Vko 27). 'Когда пыль улеглась, они быстро двинулись вперед.' Kun Vieno oli päässyt tähän asti, hän olikin melkein perillä (Joenpelto Kkk 20). 'Когда Виено добрался до этого места, он был почти у цели.' Kun talikynttilä vihdoinkin oli sytytetty, en nähnyt huoneessa mitään (Järnefelt V.r. I 371). 'Когда наконец была зажжена сальная свеча, я не увидела в комнате ничего.'

Хотя в таких предложениях порядок следования действия совершенно ясно выражен сочетанием временных форм глагола, порядок следования главного и придаточного предложений тоже довольно устойчив: придаточное как правило стоит перед главным, что соответствует реальной последовательности выражаемых ими действий. Нарушения этого порядка бывают редко и сопровождаются специальными уточнениями.

Составные союзы sitten kun и sen jälkeen kun 'после того как' имеют более точное значение, чем kun: они ясно показывают, что действие главного предложения следует за действием придаточного. В предложениях с этими союзами временные формы глаголов чаще бывают согласованными между собой, но могут и совпадать. Придаточное предложение может стоять а) либо перед главным, б) либо после него. Например: а) Sitten kun kaikki tutkinnot oli suoritettu, annettiin ylioppilaskirja (Setälä 135). 'После того как все экзамены были сданы, вручили студенческие билеты.' Sen jälkeen kun rovasti oli hyväksynyt hänen suunnitelmansa, hän oli viettänyt kaikki vapaa-aikansa suolla kuljeksien (Linna 12). 'После того как пробст одобрил его планы, он проводил все свободное время, бродя по болоту.' б) Torppa joutui Mattilalle, sitten kun vanha Oskari oli kuollut (NS). 'Торпа досталась Маттиле, после того как умер старый Оскар.' Palovamma paranee yleensä nopeasti sen jälkeen kun rakkojen alle on muodustunut uutta ihoa (NS). 'Ожог вообще быстро заживает, после того как под пузырями образуется новая кожа.'

Союз heti kun 'как только' указывает на минимальность интервала между действием придаточного и следующим за ним действием главного предложения. Придаточное предложение чаще стоит перед главным, но может быть и после него. Временные формы глаголов могут а) либо совпадать, б) либо согласоваться. Например: Heti kun hän pääsee kotiin työstä, hän kumartuu pienen ompelupöytänsä ääreen (Pekkanen 85). 'Как только

она приходит домой с работы, она склоняется над своим маленьким столиком для шитья.' Äiti raapaisi tulitikun heti kun poika astui sisälle (Joenpelto Vko 201). 'Мать чиркнула спичку, как только сын вошел.' б) Heti kun hän on saanut syödyksi ja muutetuksi vaatteita, hän lähtee joko urheilukentälle tai voimistelusaliiin (Pekkanen 106). 'Как только он поест и переоденется, так отправляется на спортивную площадку или в гимнастический зал.'

Союз niin pian kuin 'как только' также обозначает минимальность интервала между действием придаточного и действием главного предложения. Например: Mutta niin pian kuin tunnelmat ovat ohi, on kaikkivaltias arki taas esillä (Sillanpää 26). 'Но как только чувства проходят, снова наступают всемогущие будни.' Большинство придаточных предложений, обозначающих действие, предшествующее действию главного предложения, могут замещаться эквивалентной ими конструкцией с пассивным причастием прошедшего времени в партитиве ед. ч. (Kun vieraat olivat menneet = Vieraiden mentyä. 'Когда гости ушли.')

III. Предложения со значением **предшествования** обозначают, что действие главного предложения предшествует действию придаточного. В таких предложениях тоже употребляется союз kun. Временные формы глагола согласованы так, что в главном предложении выступает перфект или плюсквамперфект, в придаточном соответственно - презенс или имперфект. Порядок следования главного и придаточного предложений чаще всего соответствует реальной последовательности выражаемых ими действий: главное предложение стоит перед придаточным. Завершенность действия, представленного в главном предложении, может подчеркиваться наречием jo 'уже'. Например: Juna oli jo lähtenyt, kun saavuimme asemalle (Järnefelt V.r. II 215). 'Поезд уже ушел, когда мы прибыли на станцию.' Syyspäivän aurinko on jo hävittänyt kaiken suosta ja järvestä nousseen usvan kun Amalia pysähtyy (Kekkonen 258). 'Осеннее солнце уже разогнало весь поднявшийся с болота и озера туман, когда Амалия останавливается.' Обратный порядок следования главного и придаточного предложений встречается реже. Например: Kun tulii kotiin, isä oli jo lähtenyt (NS). 'Когда я пришел домой, отец уже ушел.'

Союз ennen kuin (ennenkuin) 'до того так; перед тем как; прежде чем' показывает, что действие главного пред-

ложения прешествует действию придаточного. Временные формы глаголов-сказуемых почти всегда совпадают. Главное предложение обычно стоит перед придаточным, что соответствует реальному порядку следования выражаемых ими действий. Например: Kurki kuolee ennen kuin suo sulaa (Rintala, Paavo 27). 'Пока солнце встанет, роса очи вынет' (букв. 'Журавль умрет, прежде чем болото оттает'). Vapauttaja saapuu mereltä ennen kuin viikunat kypsyvät (Waltari 113). 'Спаситель прибудет с моря, до того как созреют оливки.' Salin tervehti johtokunnan jäseniä, ennen kuin Halme aloitti tervehdyspuheensa (Linna 317). 'Салин поздоровался с членами правления, перед тем как Халме начал свою приветственную речь.' Kauan oli Amalia saanut miestään taivutella ennenkuin tämä oli suostunut rakentamaan oman saunan järven rannalle (Kekkonen 193). 'Долго пришлось Амалии уговаривать своего мужа, прежде чем он согласился постоять свою баню на берегу озера.'

В главном предложении может быть обозначен отрезок времени, прошедший до момента свершения действия, выраженного в придаточном предложении. Например: Mutta kului kymmenen vuotta ennen kuin saattoi heittää öljylamput syrjään ja vetää johdot huoneisiin (Joenpelto Vko 6). 'Но прошло десять лет, прежде чем можно было выкинуть керосиновые лампы и натянуть провода в комнатах.' Meni kaksi pitkää päivää, ennen kuin kutsu Porvooseen sitten tuli (Kaipainen 172). 'Прошло два долгих дня, прежде чем наконец пришло приглашение в Порвоо.' Kesti hetken, ennen kuin Inkeri uskalsi yrittää nousemista (Joenpelto Ssv 7). 'Прошла минута, прежде чем Инкери осмелилась попытаться встать.'

Придаточные предложения, обозначающие действие, следующее после действия главного предложения, эквиваленто не имеют.

Л и т е р а т у р а

- Aho I - X = Juhani A h o, Kootut teokset, Helsinki 1951-1952.
- Haavikko = Paavo H a a v i k k o, Yksityisiä asioita, Keuruu 1973.
- Ikola = Osmo I k o l a, Lauseopin kysymyksiä, Helsinki 1964 (Tietolipas 26).
- Joenpelto Vko = Eeva J o e n p e l t o, Vetää kaikista

- ovista, Helsinki 1975.
- Joenpelto Kkk = Eeva J o e n p e l t o, Kuin kekäle
kädessä, Helsinki 1976.
- Joenpelto Ssv = Eeva J o e n p e l t o, Sataa suo-
laista vettä, Helsinki 1978.
- Joenpelto E. ja k. = Eeva J o e n p e l t o, Eteisiin ja
kynnyksille, Helsinki 1980.
- Järnefelt V. r. I-III = Arvid J ä r n e f e l t, Vanhempieni
romaani I-III, Porvoo 1928-1930.
- Järnefelt V. t. = Arvid J ä r n e f e l t, Valitut
teokset, Helsinki 1956.
- Kaipainen = Anu K a i p a i n e n, Poimisin he-
liät hiekat, Juva 1979.
- Kekkonen = Sylvi K e k k o n e n, Teokset, Hel-
sinki 1960.
- Leino = Kasimir L e i n o. B KH.: Suomen ru-
notar, Helsinki 1965.
- Linna = Väinö L i n n a, Täällä Pohjantähden
alla I, Helsinki 1960.
- Linnankoski I-III = Johannes L i n n a n k o s k i, Koo-
tut teokset I-III, Helsinki 1952.
- Merenmaa = Martti M e r e n m a a, Pyörä, Hel-
sinki 1955.
- Meri = V e i j o M e r i, Aleksis Stenval-
lin elämä, Keuruu 1974.
- Mikkola Am = Marja-Leena M i k k o l a, Amalia,
karhu, Helsinki 1975.
- Mikkola An = Marja-Leena M i k k o l a, Anni Man-
ninen, Helsinki 1977.
- NS = Nykysuomen sanakirja I-VI, Helsinki
1951 - 1961.
- Pakkala = Teuvo P a k k a l a, Valitut teokset,
Helsinki 1954.
- Pekkanen = Toivo P e k k a n e n, Tehtaan var-
jossa, Porvoo 1971.
- Penttilä = Aarni P e n t t i l ä, Suomen kieli-
oppi, Helsinki 1957.
- Rapola = Martti R a p o l a, Simpukan kuori,
Helsinki 1969.
- Ravila = Paavo R a v i l a, Johdatus kieli-
historiaan, Helsinki 1975 (Pietolipas 3).

- Rintala, Paavo = Paavo R i n t a l a, Nahkapeittu-
rien linjalla I, Helsinki 1976.
- Rintala, Päivi = Päivi R i n t a l a, Lukion kieli-
tieto, Helsinki 1974.
- Roine = Raul R o i n e, Suomen kansan suu-
ri satukirja, Helsinki 1958.
- Setälä = E. N. S e t ä l ä, Suomen kielen
lauseoppi, Helsinki 1960.
- Sillanpää = F. E. S i l l a n p ä ä, Valitut
teokset, Helsinki 1957.
- Sinervo = Arthur M i l l e r, Poltinmerkki.
Englannin kielestä suomentanut El-
vi S i n e r v o, Helsinki 1960.
- Suosalmi = Kerttu-Kaarina S u o s a l m i,
Hyvin toimeentulevat ihmiset, Hel-
sinki 1976
- Waltari = Mika W a l t a r i, Mikael Hakim,
Helsinki 1951.

Z. M. D u b r o v i n a
(Leningrad)

ALISTEISIA TEMPORAALILAUSEITA KÄSITTÄVÄT
YHDYSLAUSEET SUOMEN KIELESSÄ

T i i v i s t e l m ä

Kirjoituksessa tarkastellaan suomen kielen yhdyslausei-
ta, jotka käsittävät temporaalisia alisteisia sivulauseita.
Esitetään asianomaisten lauseiden luokittelu ja konjunktiot.

A. K ü n n a p
(Tartu)

**A SURVEY OF LINGUISTIC PUBLICATIONS ON KAMASSIAN
IN 1944 - 1971**

The aim of the present article is to give a survey of linguistic publications on Kamassian published in 1944-1971. Such a survey on the mentioned period is so far lacking. The manuscripts and publications on the earlier period have been presented by Aulis J. Joki (1952), additions have been made by Ago Künnap (1971b) and Eugen Helimski (Хелимский 1978). Surveys of the period of 1972 - 1974 have been written by Künnap (Кюннап 1975a and 1975b). It should be remembered that Helimski is sure: data on the Koibal language should be identified with Kamassian (Хелимский 1973, 1978 and 1979). Information on the manuscripts and publications of the so-called Koibal can be fetched from the above sources as well as from the present survey.

The publication of Kai Donner's Kamassian dictionary including texts and grammar (Donner-Joki 1944) was a milestone in Kamassian studies. It was based on the extensive Kamassian language material recorded by Donner in 1914, partially already in 1912, and revised by Joki. In the introduction to the book (XII-LI) Joki provides a survey of the life and research of Kai Donner, famous Finnish specialist in Samoyedic and Fenno-Ugric languages who lived in 1888 - 1935. Special attention is paid to his research trips to Siberia. In the following Joki presents Donner's notes and those of earlier researchers on Kamassians and their language. Donner studied the language during almost two months in 1914. Joki enumerates the 15 Kamassian families who in 1914 resided in the old Kamassian village Abalakovo on the northern slopes of the Sayans. He also offers data on the composition of the families, knowledge of the language and describes Donner's work with Kamassian language informants. Finally he characterizes Donner's manuscripts on Kamassian, their transcription and translations. The dictionary part follows (1-82), provided with numerous phrases as examples

and several etymological references. He refers to many words as loan-words. The dictionary part is based on Donner's manuscript (in the form of index cards) completed by Joki with Donner's original materials. Joki has made some necessary corrections of spelling mistakes and in the division of word rows. He has also specified or added some etymological references to the Kamassian words (see also XLVI-XLIX). The textual part (of diverse content) (83-100) is published according to Donner's fair copy while a somewhat incomplete and partially incorrect translation has been changed taking into account the meaning in the dictionary. The result is an adequate translation (see also XLIX-L). These texts and their translations have been compared with Donner's original texts and translations while all differences are presented in Joki's commentaries to the texts (101-118). In the commentaries Joki has explained several forms grammatically, referred to some phonetic changes in suffixes, deciphered fused words, specified meanings of words, referred to the occurrence of the words in Donner's material, etc. Grammatical commentaries of texts also illustrate and complete the next part of the work - the sketch of the Kamassian grammar compiled by Joki (119-190) which is partly based on inflexion paradigms and phraseological units recorded by Donner, partly on data excerpted from the dictionary part and textual part (see also L-II). The grammatical part consists of the phonetic and morphological treatment. Donner used exact a phonetic transcription for recording the Kamassian material as possible, although in most texts he used a much more simplified transcription. The part of descriptive phonetics (121-127) reveals that in Donner's original recordings over 60 qualitatively different signs were used in the case of vowels and almost 90 signs in the case of consonants. In the dictionary the corresponding figures are over 40 and over 60 respectively. In irreduced vowels he differentiated four degrees of quantity: super-short, short, semilong and long. Donner has specially underlined considerable irregularities in the Kamassian pronunciation. Briefly he characterizes irregular vowel harmony and instable word stress. Joki has almost completely preserved Donner's transcription, at the same time referring to its certain irregularity. He enumerated diphthongs and presents 14 pairs of corresponding sounds in two supposable Ka-

massian dialects. The part on morphology is almost completely devoted to the observation of flexion and is mainly descriptive as well. In separate cases Donner's data are compared with the earlier data on Kamassian and with those on Turkic. Some theoretical diachronic or comparative approaches also occur. At the beginning of the treatment of the noun (128-146) markers of number, several more or less complete paradigms of the absolute declension are presented and the case forms of the declension separately characterized. Derivational suffixes and ways of the formation of the degrees of comparison of adjectives follow. The numerals are enumerated, the possessive declension characterized and illustrated mainly by a complete paradigm of one noun. In the treatment of pronouns a complete declension paradigm of the personal pronouns is given while the rest of them are enumerated. The treatment of the verb (146-182) begins with the presentation of several more or less complete conjugation paradigms on 18 pages. In the following the way of the formation of negative speech and the division of verbs into three conjugation classes are described, verbal endings presented, moods and their markers characterized, grammatical tenses differentiated and their markers given. The treatment of the infinite forms of the verb follows together with the fixation of their functions and numerous illustrative forms and expressions. The last part of the verb is the treatment of several derivational suffixes and compound verbs. The first part of the treatment of particles (182-190) is made up of a list of adverbs and postpositions while the second part includes that of conjunctions, enclitic particles and interjections. Both lists include several illustrative expressions. The appendix (191-199) contains the vocabulary and text recorded by Donner in 1912. The text is presented together with Joki's commentaries. At the end of the work a list of Kamassian words in German (200-215) can be found. The work under observation is a milestone in Kamassian studies: before Donner no exact phonetic transcription had been used; Donner's Kamassian vocabulary is richer than that in the dictionary of Samoyed languages by Matias Aleksanteri Castrén (1855) (about 1550 and 870 word stems, respectively; see Joki 1952 : 31-32) and the Kamassian grammatical material more diverse than that in Castrén's grammar of Samoyed languages (Castrén 1854). Before Donner no Kamassian text had

been recorded (Donner's texts include riddles, a song, fairy-tales, stories and prayers). Joki's revision of Donner's material is exact and competent, the presentation clear and logical. It is worth mentioning that as a result of further studies Joki has refuted several etymologies of loan-words present in the dictionary (see Joki 1952 : 54). The work under observation is and will be the best source of the Kamassian language.

In his profound study of Samoyed appellations Péter Hajdú offers a survey of the six known Kamassian tribe names and etymologizes five of them successfully (Hajdú 1948-1950 : 86-89). In the case of the name kamass he joins Johann Gottlieb Georgi in his supposition according to which the name goes back to the river names Kan and Mana, although as regards Mana Hajdú is not quite sure (88). Hajdú had not been familiar with N. N. Koz'min's much more plausible explanation (see Literature) according to which the name goes back to the words kan 'Kan (river)' + bazi ~ mazi (~ maži ~ maši) 'top, the upper course' as, according to Koz'min, all people living near the upper course of the Kan are called kaŋ-mazi ~ kaŋ-maši (see also Künnap 1965a : 550-551) in the Turkic languages spoken at the Yenisei. Koz'min explains the name kalmaženili (СРЕПАНОВ 1835) as going back to the form kaŋ-mazin-il which he translates as 'the people of the Upper-Kan'. So far Koz'min's explanation is the most authentic (cf., e.g., word bašla ... < baš 'Anfang, Kopf' in Räsänen 1969 : 65a).

In Joki's monograph on the loan-words in Sayan Samoyed languages (doctoral thesis) (Joki 1952) the loan-words in Kamassian play the most important role as the material from Kamassian is much more abundant than from any other Sayan Samoyed language. The work treats upon loan-words in the whole Kamassian language material known at that time. In the introduction Joki gives a survey of Kamassians from the geographical and historical aspects (27-28) while he suggests that some Kamassians may have still preserved their Samoyed mother tongue (the suggestion proves to be true in 1963-1964, see further). In the following he enumerates all sources of the Kamassian language known at that time and briefly characterizes them (30-33). There is also a profound survey of the Kamassians' neighbours and loan layers in Kamassian (33-50). It is revealed that 28,6 % of the Kamassian word stock in

Castrén's dictionary of Samoyed languages (Castrén 1855) originates from Turkic languages while 37,5 % of the vocabulary in Donner's Kamassian dictionary (Donner-Joki 1944) are loan-words: 29,7 % of the loans come from Altaic (mostly Turkic) languages, 7,5 % from Russian and 1,2 % from other languages. The end of the introduction is a survey of earlier works (Joki 1952 : 50-54), the results of which have been rather scanty. The list of words in the treatment of loan-words (55-377) is complete as regards Kamassian and other Sayan Samoyed languages, and with numerous etymological illustrations from the languages - sources of borrowing. The original transcription has been preserved in the work. A survey table on the occurrence of the sounds of North-Eastern Turkic languages in the Sayan Samoyed words (first and foremost Kamassian) borrowed from these languages can be found in the final part of the work (379-393). Joki's etymologies are thoroughly documented and convincing. Thanks to the monograph under observation all loan-words in Kamassian have been determined and etymologized.

John Lotz (1953; 1954) has observed the composition of the only known Kamassian song (Donner-Joki 1944 : 87). In the same place some commentaries on the language of the song can be found but they are partially erroneous and can be neglected.

In Bo Wickman's monograph on the form of the object in Uralic languages there is a separate chapter called "Kamassian" (Wickman 1955 : 137-144). Wickman considers the marker of the dual of nouns in Kamassian (occurs in single case presented by Donner, in expression šida kagazagej 'two brothers'), also markers of the plural -i², etc. (in the nominative) and -i- (in oblique cases) to be of Uralic origin while in the case of -i², etc. he supposes they go back to a compound origin -i + -t. We may fully agree with Wickman, especially as regards the markers of the plural. According to Wickman the object in Kamassian occurs either in the nominative (in this case it is said occur together with an enclitic particle -b², etc. very often) or in the accusative with the ending -m. Wickman presents these sentences from Donner's texts which, according to his judgement, contain an object, the form of which is of special interest for him. He concludes that the indefinite object is in the nominative while the definite object occurs either in the nomi-

native with the enclitic particle -b₂, etc. or in the accusative. In the summary the author puts forward a supposition that the absence of the dual in the nominal declension is a secondary phenomenon (147). - In his extensive review of Wickman's work Joki treats the chapter "Kamassian" separately (Joki 1957 : 37-40). He mentions that the plural marker -lar in Kamassian is a recent loan from Turkic and that the counterpart of the Kamassian plural marker -san, etc. in Selkup is the suffix -san, etc. Joki compares the Kamassian enclitic particle -b₂, etc. with the following enclitic particles: the Yurak p₀, Votyak p₂, Finnish -pa, -pä. In the following part he enumerates the numerous cases where Wickman has erroneously explained Kamassian texts. In some cases the ending of the accusative -m in Kamassian may have dialectal variants -b, -b₂, etc. Thus the nominative is still the case of the indefinite object while that of the definite object is the accusative. Such a morphological differentiation between the indefinite and definite object in Kamassian may, according to Joki, be the result of the influence of the neighbouring Turkic languages. Joki also assumes that the complete declension paradigm in the Kamassian plural formed by means of the case endings of the singular may also be caused by external influences. We can only support these points of view.

In one of Irene N.-Sebestyén's interesting papers rich in subtle details (1956; 1957-1958) the author suggests that the genitive in the Kamassian declensions paradigm is only "a theoretical case" and that instead of the Kamassian genitive with the ending -n we have, as a fact, partially the lative-locative with the ending -n, partially the locative with the ending -n (1957-1958 : 338-339). Still the Kamassian genitive with the ending -n is an independent case with an independent case ending which only in rare cases coincides with the phonetic variant -n of the lative ending -n(V(2)), -dV(2), -tV (see КЮННАП 1970a; Künnap 1971b : 57-61, cf. also 66). N.-Sebestyén supposes there are three different sources of the above-mentioned lative ending. She considers the original lative ending -n which would have given the variant -n as the first source (being one of two sources of this variant). The lative ending which, according to her, had been formed of the original locative ending *-na, *-ne or of the variant of the latter *-ne only, is regarded as the

second source. In some cases, she says, this lative ending originating from the locative ending has preserved its vowel part, in others it has lost it (being the second source of the variant -n). As for the third source, N.-Sebestyén departs from Joki's opinion according to which n in the Kamassian lative forms (Donner) bərə-nə 'into a bag', šü-nə 'into fire' could have the following origin: n < *nd < *nt (Donner-Joki 1944 : 133). N.-Sebestyén reconstructs these forms as *bərändə, *šündə and assumes that only *-n is the real lative ending while *-də is the possessive suffix of the 3rd person singular used as a determinative element. Analogically she explains the Kamassian lative forms (Donner) tumoi²-nə 'to the mice', pi²-nə ~ pi²-ne 'to the rear'. Obviously she is of the opinion that in the postconsonant position the transition n > d, t has taken place in the lative ending and it has resulted in the variants of the lative ending -dV⁽²⁾, -tV. (N.-Sebestyén 1957-1958 : 312-315, 320, 326-327, 330-331, 334) N.-Sebestyén's reconstructions *bərändə, *šündə are incidentally correct but all suppositions made by her are erroneous while the reason lies in the fact that she has ignored the existence of the common Samoyed lative ending *-ntV(C) in Kamassian (on the ending see Collinder 1960 : 293-294; Künnap 1971b : 72-77, 110-112; Joki 1971 : 14). Hardly true is N.-Sebestyén's assumption that the laryngeal plosive consonant in the Kamassian nominative form of the plural (Donner) to²jü 'reindeer' is a trace of the earlier stem consonant *ŋ (N.-Sebestyén 1957-1958:294). Probably it is a case of a variant of the Kamassian plural marker -²jü (see Кюннап 1967b : 282-283; Künnap 1971b : 31-34). In another noteworthy article N.-Sebestyén (1957; 1959) has assumed that the elements -j-, -i-, -i-, -j- of the forms bajstə, pa²i, pa²ibi, pa²ja occurring in the Kamassian sentences (Donner) bostə pa bajstə, d'ü²pi pa²i pa²ibi, šügündə ʒɛmbi 'himself [went he] to chop firewood, fresh firewood chopped he, put into fire', dəgəte šöbi de nukə, pa²ja mambi 'then came the woman, went to chop firewood' are derivational suffixes which are added to the word 'tree' both in the nominal and verbal function (N.-Sebestyén 1959 : 43, cf. also 77). As a fact -²i in the form pa²i is a variant of the plural marker - cf. (Künnap) pa-²i ~ pa-²i 'trees' (pā ~ pā 'tree; wood') -, while in the other forms they are denominational verbal suffixes (see Lehtisalo 1936 : 66-72; Кюннап

1967b : 282-283; Künnap 1971b : 31-34). N.-Sebestyén believes that in some cases the Kamassian infinitival marker has directly joined the substantival stem (N.-Sebestyén 1959 : 43), a rather improbable case in Samoyed languages (cf. Donner-Joki 1944 : 174-175; see also Кюннап 1971 : 212-213; Künnap 1971b : 144).

In his many-sided comparative-historical analysis of Uralic languages Björn Collinder (1960; 1965) has often used data of Kamassian, thus giving a general picture of the origin of many Kamassian sounds, grammatical categories, their functions and suffixes and their place in the system of Uralic languages. It is impossible to deal with all conclusions and suggestions on Kamassian found in the analysis in this short survey. One thing is quite clear - Collinder's books are valuable comparative-historical handbooks even as regards Kamassian. - In Dávid Fokos's two articles data on the Kamassian language have been used in the analysis of common syntactic features of Uralic and Altaic languages and the type-belonging of some Kamassian syntactic constructions in the framework of the above common features has been referred to (1960 : 219, 223, 226, 229; 1963 : 14-15, 32, 38-39, 44).

Hajdú believes that in some cases the Kamassian infinitival marker has directly joined the substantival stem (thus the same as assumed by N.-Sebestyén, cf. above) while in single cases the infinitival marker has, according to Hajdú, a function of the essive ending; the component -t of the infinitival marker -set, etc. is considered by him as a possible lative ending (1961 : 127-128; 1963 : 270-271). The possibility of the occurrence of such joinings in Samoyed languages is, however, rather negligible (cf. also above); the lative ending, the form of which in the postvowel position would be -t, is not known in Kamassian and obviously has never existed there.

In 1963 the toponymic expedition of the Ural State University (Sverdlovsk) led by Aleksandr Matveev discovered in the Kamassian village Abalakovo an old woman Klavdiya Plotnikova who knew Kamassian, and in 1964 in the town Krasnoyarsk one more - Aleksandra Žibeva. Investigations and examinations carried out by the expedition revealed that the number of successors of Samoyed-speaking Kamassians did not exceed 50. Most of them lived either in Abalakovo or in its

vicinity while a few had moved to farther places. The language of communication for them both with other residents of the settlement and between themselves was Russian. The older generation knew the Katchan dialect of Khakassian and only the above-mentioned two old women remembered Kamassian. Since 1963 the toponymic expedition of the Ural State University has collected language material from the last informants. In 1964-1966 and in 1970 Künnap has recorded both in written form and on the tape-recorder Kamassian language materials. In 1970 it was tape-recorded also by the Department of the Estonian Philology of Tartu State University, Sound Archive of the Finnish Language (Helsinki) and Suomen Yleisradio Oy (Helsinki) (in the two latter cases the recorders were assisted by Joki and Künnap). Discoverings of new language informants, data on the persons and their knowledge of the language, collecting of new language materials and its character have been described by Matveev (Matvejev 1964; Matveev 1964, 1965a and 1965b) and Künnap (Künnap 1964, 1965a, 1965b, 1970b, 1971b : 8-14; КЮННАП 1965 and 1969 : 9). Information of this kind has also been published by some other authors (as, for instance, Johansen 1966; Rekonen 1970 : 48; Virtaranta 1970 : 37).

Some data on the last Kamassian language informants and their language: 1. Aleksandra (née) Žibeva, born in 1880'ies or 1890'ies, dead probably in 1969, mother: a Karagas Aksinja Žibeva, father: (? descending from Motors) Kamassian Jeliszej Žibev (the informant together with her parents has been mentioned in Donner's list of the Kamassian families of Abalakovo, in paragraph 4, see Donner-Joki 1944 : XXXVIII); 2. Klavdija Plotnikova (née Andžigatova), born in about 1895, mother: a Kamassian Afanasija (family name unknown), father: a Russian Zahar Perov (the informant together with her parents has been mentioned in Donner's list of the Kamassian families of Abalakovo, in paragraph 14, see ibidem : XXXIX). Both informants come from Abalakovo. Before the arrival of researchers neither of them had spoken Kamassian for a long time (according to their own data - Žibeva for almost 50, Plotnikova about 20 years); reason - absence of interlocutors. At the researchers' request they tried to speak Kamassian. Žibeva managed to remember but single words and sentences, some dialogues, excerpts from fairy-tales and songs. Plotnikova's knowledge of Kamassian was in some years rather good. She was

able to talk in Kamassian relatively fluently. It seems to be so that Žibeva had never known Kamassian as well as Plotnikova. Evidently Žibeva had already in her childhood learned the Katchen dialect of Khakassian, the elements of which were permanently present in her Kamassian. Plotnikova knows the mentioned dialect superficially. Both of them could speak good Russian which they had mastered in their childhood and which was the only language of communication for them with the people in their surroundings. Russian has had a rather strong influence on their Kamassian. The influence is noticeable in pronunciation, vocabulary and sentence construction while the morphological structure has, with rare exceptions, survived. Their Kamassian is both as regards its construction and vocabulary, poor: they do not use many earlier morphological forms and syntactic constructions, choice of words is limited.

How has Plotnikova still preserved her knowledge of mother tongue so well? She has never gone to school, can read Russian but not write it, has lived during the whole of her life in a remote village of Abalakovo. In her childhood and young days Kamassian was already dying out and her coevals, as a rule, could not speak the language. According to Plotnikova's own words she had already in her early childhood been interested in the Kamassian language, had asked her mother on the meanings of Kamassian words, forms and pronunciations. Her mother had been a very good Kamassian-speaker. Mother's sister had been a language informant for Donner (see *ibidem*). Even as an adult Plotnikova was interested in Kamassian and tried to use it with her kinsmen. Her good memory and good will have helped her to restore the knowledge of Kamassian which she had not used for twenty years almost fully.

In his survey of Samoyed peoples and languages Hajdú (1963b; 1968) treats Kamassians and the Kamassian language profoundly. - Elaine K. Riistinen (1964) has made a unique attempt to fix, in addition to the phonemic systems of other Samoyed language, that of Kamassian. She offers - obviously either on the basis of Castrén's and Donner's or on Donner's materials - the following list of phonemes: /p t č k³ b d j g s š m n ŋ r l i̯ y̯ ū i̯ y̯ u̯ ē ō e o̯ ā ʒ a/. As an explanation she adds: "Common diphthongs include /ie, i, ia, iu, ei, ~~ei~~, yi, ai, au, oi, ue, uʒ, ui, uo/. /y/ is a non-front

unrounded high vowel. Initial vowels are common. Considering the phonemic inventories of other dialects as variations of the above scheme, apparently at least one dialect had /ü/ and /ø/ (both long and short) which are high and mid non-back rounded vowels. There is also a possibility that a variety of Kamas existed with only one row of obstruents." (51). Such a phonemic system of Kamassian has been compared with phonemic systems of other Samoyed languages (55-57) and distinctive features of the Kamassian phonemes presented (82). It could be noted that Tiit-Rein Viitso has written: "Once I tried to fix phonemes of Kamassian on the basis of the dictionary of the language [Donner-Joki 1944 - A.K.] but in vain, as the dictionary does not indicate which informant stands behind one or another word." (1972 : 438). Ristinen's treatment also reveals that the author has made several reservations in the presentation of the Kamassian phonemic system. Ristinen's attempt should still be welcomed and its results are hypothetical value.

A short survey of Kamassian as a Sayan Samoyed language has been published by Künnap (1965a : 547-551). - He has briefly characterized the present-day Kamassian on the basis of the material collected from language informants and presents some pages of texts (Künnap 1965b). The comparison of the material of Plotnikova has preserved the essential part of phonetic features of the language although there are several deviations as well. The main word stress in the case of Plotnikova mostly falls on the last syllable but may also occur on other syllables. A distinct, strong secondary stress often occurs. With the main stress on the ending of the word, the secondary stress often falls on the initial part of it. Sometimes different syllables of words have an equal stress and thus the main stress is absent. Its vowel harmony is inconsistent. Its pronunciation, in general, is very inconsistent. The same words occurring side by side may be pronounced differently. A certain role is naturally played by the fact that the informant has forgotten much of the language but probably most of the irregularities in pronunciation go back to the times when Kamassian was used as a living language. In the case of nouns both plural markers known from Donner's materials are used. All of the seven cases occur. However, the genitive and accusative endings are very often absent while the lative, locative and ablative are mixed or trans-

formed; the instrumental case is correct. When comparing adjectives the language informant tries to avoid the comparative degree while the superlative is formed by the word 'very' + the positive. Of numerals the informant remembers cardinal numerals up to twenty and single ones over twenty; of ordinal numerals only some first ones; of collective numerals - 'two (together)', of fractions - 'half' and some numerals formed of 'half'. As for possessive suffixes Plotnikova either uses them mostly correctly or leaves them out. She mostly employs possessive suffixes denoting the singular owner while that of the 3rd person is also used in the function of the definite article. Of pronouns personal pronouns are represented without any essential omissions, reflexive pronouns are represented by some single ones only while most of the demonstrative and interrogative pronouns are used. Indefinite pronouns occur rarely. The conjugation of the verb is as a rule, correct. Of the four moods three occur steadily - the indicative, optative and imperative; the fourth - the conjunctive - is, according to the Russian pattern, formed by means of the particle by. In the imperative Plotnikova prefers phonetically simpler and shorter markers of the mood. The markers of the present and past are quite correct. Negative constructions - with the exception of the imperative - are formed by means of the uninflected particle. Gerunds and participles are represented with omissions. The same applies to particles. The scantiness of texts does not allow us to draw any conclusions in the field of the syntax. We can only mention that the subject is usually placed at the beginning of the sentence, the predicate at the end while the place of adverbial modifiers is rather free. The majority of sentences are simple sentences. Single complex sentences are formed by means of Russian conjunctions. A short text consists of short stories, dialogues, separate sentences and excerpts from songs recorded in the speech of Plotnikova and Žibeva. - The irregularity of the present-day Kamassian pronunciation (at the time of recordings) is dealt with in greater detail in an article by Künnap (Künnap 1965). The author concludes that the Kamassian has probably been subject to irregularities of pronunciation for a long time. The article gives a survey of the views of Donner and Joki on this subject. The author has tried to sketch some of the basis features of irregularities in mod-

ern pronunciation. These features are: 1. fluctuations in the quality of sounds, 2. fluctuations in the quantity of sounds, 3. disappearance of sounds, 4. shifting of primary stress in words. Fluctuations in the quality of sounds form the most frequent case. All irregularities can be divided into three groups: 1. dialectal irregularities, 2. those common to both speakers, 3. those recorded only in the speech of one of them. The article also points out the most important causes of these phenomena. - The subject of another article are negative constructions (Künnap 1966). Earlier negative constructions in Kamassian were formed in the way where the main verb in a special uninflected form of the negative construction followed the finite form of the negative auxiliary verb. Already in the material collected by Castrén and Donner an uninflected form ej followed by the main verb in finite forms was used instead of the finite forms of the preterit of the negative auxiliary verb. Due to the influence of the Russian language the formation of all negative constructions - the only exception being the imperative - has by today become similar to the earlier way of the formation of the preterit in the negative: ej has become an uninflected negative particle while the main verb is inflected. Under these circumstances the origin of the ej is of special interest. Joki has mentioned that in Donner's materials sometimes ej seems to be a participial or gerund form (Donner-Joki 1944, esp. 165). Künnap is of the opinion that ej has really been a gerund form of the negative auxiliary verb originally. - In his interesting study on structural tendencies present in Uralic languages Valtter Tauli (1966) has also characterized several tendencies of the kind in Kamassian and placed them into the common Uralic system. Of these structural tendencies the following ones should be mentioned in Kamassian first of all: the coincidence of the lative and locative in the possessive declension, replacing the relatively synthetic case expression by a more analytic postpositional expression, the use of postpositions with the accusative, the relatively analytic plural morphem -san, etc., the pronoun is to be met before a noun with a possessive suffix, the formation of the conjunctive by means of the future + 'be', the occurrence of complex sentence formed by conjunctions borrowed from Russian, tendency towards progressive word order in compound tenses, compound verbs, loss

of the dual, suppletion of nouns, the same case morphemes in all cases in the plural as in the singular (25, 43, 47, 60, 65, 84, 96, 106, 127, 154, 183-184, 237).

In an article by Alla Dregval' and Matveev (Дрегваль, Марсеев 1967) an attempt is made to ascertain some peculiarities of the use of the formatives san, etc. and -je², etc. in the plural in Kamassian. The authors' observations resulted in the following conclusions: 1. The formative -san, etc. is used in the most important semantic groups which include a considerable part of the vocabulary of Kamassian stock: words denoting people, parts of the body, domestic animals, utensils, objects of everyday life. 2. A tendency was discovered towards the gradual forcing out of the morpheme -san, etc. by the morpheme -je², etc. which is apparently of later origin in the Kamassian language. As a fact the only distinct general difference in the use of these two plural markers is the fact that the marker -je², etc. is not used in the possessive declension (see Кюннап 1967b : 284 - 285; Künnap 1971b : 51). - Künnap has treated upon the plural markers of Kamassian nouns (Кюннап 1967b). Kamassian nouns have three plural markers: -je², etc., -san, etc. and -lar. The first of them is used in the absolute declension exclusively, the second - both in the absolute and possessive declensions while -lar is used only in the words where the other markers are not used. Originally the marker -je², etc. has obviously been used in the possessive declension too. - In another article he treats upon the Kamassian preterit (Künnap 1967a). He points out that unlike other Samoyed languages the only preterit marker in Kamassian in the verbal suffix *-pV of the Proto-Samoyed (and Proto-Uralic) language. - He has also briefly dealt with the Russian influence on the Kamassian pronunciation, vocabulary, also on sentence construction and presents some examples of it (Künnap 1967b : 399, 405). - In 1967 it was discovered that in the Sound Archive of the Finnish Language (Helsinki) there are phonograph reels on which 5 minutes of Kamassian prose recorded by Donner in 1914 are to be found: on two reels there is a fairy-tale, and a story on a wood on the third one. The speech on the reels is well traceable. The material has never been published. (Künnap 1967c : 767.) - One article by Künnap (Кюннап 1967a) deals with the addition of Kamassian verbal derivational suffixes to loan-words. The problematic cases that occur more often

are discussed in greater detail. These are the Kamassian verbal derivational suffixes -r(V)-, -t(V)- and fused words formed by a loan-word and a following Kamassian verb. Finally a survey of Kamassian verbal derivational suffixes that may be added to loan-words is given, viz. reflexive-passive, causative-frequentative, momentary, inchoative, augmentative-frequentative, factitive and desiderative suffixes and suffixes of the gerund, the participle and the infinitive.

Collinder's survey of Uralic languages includes a brief survey of Kamassian (Collinder 1969 : 489-513) which could be a provisional source for further studies of the language. - Hajdú etymologizes successfully the components -z-, and -sa-, etc. of the dual marker of Kamassian nouns -zagej and that of the plural -sanj, etc. - they can be traced back to the connective-reciprocal suffix of the Uralic languages, which, in its turn, originates from the suffix on nomen possessoris *-nġc ~ *-c of the Proto-Uralic language (Hajdú 1969, esp. 67-68, cf. also 77). - Tibor Mikola supports N.-Sebestyén's suggestion that in the Kamassian lative forms (Donner) bġrānġ 'into a bag', šġnġ 'into fire' the possessive suffix of the 3rd person singular used in the determinative function and added to -n is hidden (on the suggestion see above). Mikola reconstructs this possessive suffix in the form *-tV. He points out that in the Kamassian lative, in the case of the possessive suffix of the 3rd person singular, the Kamassian nomen possessi always occurs together with the pertinent possessive suffix while in other case forms nomen possessi often occurs without the possessive suffix. Mikola is of the opinion that the phenomenon where the possessive suffix of the 3rd person singular was steadily used after the lative ending -n in the lative of the possessive declension is caused by the wish to distinguish between the lative and the genitive in the Kamassian possessive declension as the genitival ending was also -n. He suggests that due to the analogy with the possessive declension the mentioned possessive suffix was also introduced into the lative of the absolute declension where its use, however, had still been limited. This limitation is, in Mikola's opinion, proved by the small number of variants with the initial semilong ñ of the lative ending -ñ(V(ġ)), -dV(ġ),

-tV of the absolute declension. (Mikola 1969 : 17-19; cf. also Mikola 1967 : 15.) However, Mikola does not take into account the fact that the lative ending of the Kamassian possessive declension neither is nor has ever been -n-. The ending of the lative-locative of the Kamassian possessive declension is -qVn-, -gVn-, -kVn- (no independent lative ending exists in this declension) which but in few, secondary contracted forms (which have come into being due to phonetic reasons) have the form -n-. A source of the mentioned double case is the earlier independent lative but the ending of the latter originates from the suffix *-kV and not from the suffix *-n. Therefore there is no need to distinguish between the genitive and lative of the Kamassian possessive declension by means of adding the possessive suffix of the 3rd person singular to the lative ending. Mikola seems to be right when he assumes that regularly the possessive suffix of the 3rd person singular in the case of the Kamassian nomen possessi is used only in the lative-locative - A.K.J. But this phenomenon may be caused by the influence of the analogy with the lative ending of the absolute declension where earlier the form after vowels was *-ntV. Thus the direction of the influence of analogy may have been the opposite to what is supposed by Mikola. In other words, the use of the possessive suffix of the 3rd person singular in the possessive declension, e.g. in the lative-locative form šü-gün-dø of the word (Donner) šü 'fire, light' may well be caused by the influence of analogy with the lative form of the absolute declension *šü-ndø (> šü-ñø), i.e. the influence from an incidental analogy of sound combinations. (See Künnap 1971b : 112.) Of interest is Mikola's suggestion that the Kamassian word težø 'with the flow could be reconstructed in the following way: ta- (pronoun stem) + -ka- (coaffix) + *-j (lative ending) (Mikola 1969 : 22). - Künnap has published a short survey of Kamassian flexion suffixes and their origin (Kühnan 1969) where he treats upon number markers, case endings, possessive suffixes, person endings, mood markers, tense markers, marker of the negative form of the verb, markers of the infinitive, participles and gerunds.

In the treatment of the Kamassian vowel harmony (Künnap 1970a) its essence is explained and the earlier authors' transcription deciphered. Unfortunately, the harmony of labial vowels is not dealt with there. - From modern Kamassian

an example including some sentences is presented and the structure of the language is explained very briefly and in a popular form (Künnap 1970b : 212-215). - In one article by Künnap (Кюннап 1970a) an attempt is made to show that genitival ending -n of the absolute declension in Kamassian seldom and only fortuitously coincides with phonetic variant -n of the lative ending of the absolute declension. It is further suggested that relicts of the genitival ending -n may have survived in the possessive declension of Kamassian, although only the so-called nominative-genitive-accusative is usually employed there, which could be regarded as the result of coincidence for the primary nominative, genitive and accusative. The author believes that there is nothing to prevent us from regarding, e.g. the case form dayaj-n in the Kamassian expression (Donner) dayaj-n šon 'sheath of a knife', not as a genitive, but as a lative form or as a locative form (of the word dayaj 'knife'). Indeed, why could this expression not be interpreted something like 'sheath for a knife' instead of 'sheath of a knife'? This does not mean, however, that the case ending -n in the form dayaj-n could or should be identified with the phonetic variant -n of the lative ending of the Kamassian absolute declension. The regular lative form of the word dayaj is not dayaj-n but (Donner) dayaj-dy. If it should indeed turn out that interpretations 'sheath for a knife' or 'sheath on a knife' are more correct than 'sheath of a knife', it will necessary to find an entirely new name for the case form dayaj-n or to view it as a lative or a locative form containing the separate case ending -n. The origin of case forms that are regarded as (or are often merely called) genitival forms in the Uralic languages constitutes a completely separate problem. - Künnap gives a list of Kamassian case endings and that or their suggested sources in the Proto-South-Samoyed language (Кюннап 1970b). - Joki puts forward a plausible suggestion according to which the reason of the disappearance of the former n-instrumental in South-Samoyed - thus also in Kamassian - is the appearance of the new ending of the instructive or instructive-comitative - in Kamassian -se², etc. - in the languages which have displaced the former instrumental ending -n (Joki 1971 : 9). He points out that common Samoyed lative endings *-n and *-ntV(n) are represented in the Kamassian language as well (14).

Künnap (1971a) presents a system of Kamassian possessive suffixes, enumerates all the fixed phonetic variants and describes conditions of their occurrence, mentions combinations of possessive suffixes with each other, explains their formation and examines the origin of all possessive suffixes. According to their use all Kamassian possessive suffixes can be divided into three groups: the first group is employed only in the nominative-genitive-accusative, the second one in the lative-locative and ablative only while the third group is used in all cases. The first and the second group are formed by the possessive suffixes of the 1st and 2nd person while the third group is made up of those of the 3rd person. The peculiar possessive suffix of the 2nd person -nan, -tan which does not seem to have any etymological counterparts among possessive suffixes of other Samoyed languages probably originates from the personal pronoun *tan 'you (singular)'. Kamassian has preserved the original place of possessive suffixes after case endings. - The treatment of the South-Samoyed instrumental case (KHOZHAN 1971) reveals that the instrumental with the case ending -sŷ(²), -zŷ(²) exists in Kamassian. In addition to the instrumental function the case also has the comitative and several other case functions which could generally be called modal functions. The instrumental case occurs both in the absolute and possessive declension. In the absolute declension the instrumental ending is added to the word stem, in the possessive declension - to possessive suffixes. A comparative-historic analysis indicates to the possibility that the Kamassian instrumental ending originates from the gerund form of the auxiliary verb 'be' meaning 'being'. This gerund form obviously originally occurred with two gerund markers: *-sŷ + *-t.

Künnap's monograph on the system and origin of the Kamassian number markers and noun inflexions (Künnap 1971b) is simultaneously developing further his earlier studies. In the course of analysis all the viewpoints of other authors on the Kamassian number markers and noun flexion suffixes which deserve attention and have been published before 1971 are briefly dealt with. In the introduction (7-17) the objective to describe the system of Kamassian flexion suffixes and to elucidate the origin of the system by the comparative-historic method is set (it is the first part of the work, in the second part of which verb flexions are the subject, see Kün-

nap 1978). Paragraphs treating upon different suffixes have been written in the way where the Kamassian suffix and its phonetic variants are presented first of all. A survey of the use of the suffix follows with examples and the character and origin of obvious secondary sound changes. In the following a review of the other researchers' viewpoints on the suffix which deserve attention is given. In the last part on suffixes corresponding suffixes from other Sayan-Samoyed languages and other researchers' viewpoints on them are presented. The presentation of Selkup suffixes together with a review of other researchers' viewpoints, a survey of the use of Selkup suffixes and the elucidation of obvious secondary sound changes follow. Pertinent suffixes on South-Samoyed languages are thereupon presented schematically in the form of a table. The table is followed by a short survey of corresponding suffixes in North-Samoyed languages and other researchers' viewpoints on the situation in the pertinent part of morphology in the Proto-Samoyed language. The next part is the elucidation of the origin of Kamassian suffixes. In the final part of it the viewpoints of other researchers' on the situation in the pertinent part of morphology in the Proto-Uralic languages and corresponding data on Finno-Ugric languages are under observation. Eventually the author's opinion on the pertinent grammatical category in the Proto-Samoyed and Proto-Uralic is given. The introduction also deals with the discovering of the last Kamassian languages informants in 1963-1964 and their Kamassian. The list of the Kamassian language sources given by Joki (1952 : 30-33) is complemented. Short Kamassian word lists have been compiled also by Stepanov (Степанов 1835 : 30-33) and F. Buzolin (Бузолин 1852). Some Kamassian prose can be found on Donner's phonograph reels (see above). In addition to these sources there are newest recordings of Kamassian since 1963 (see above). In his monograph Künnap has made an extensive use of Castrén's handwritten Kamassian recordings (Castrén 1847) which include much unpublished material. From the latter source some unpublished declension and conjugation paradigms are presented in the end of the book (193-199). A text with its translation recorded by the author himself can also be found there (200-201). Suffixes and examples have been given in a simplified phonetic transcription. In the presentation of examples the author has

confined himself to the indispensable material. Too many misprints occur in the work. Most of them have been corrected in "Corrigenda" printed on a separate sheet. Troublesome is also the scattered and therefore partially reiterating presentation of the same problems and the absence of the index of suffixes. A less lapidary wording as well as a better fusion of different paragraphs and chapters would have been of use. Chapter I deals with number markers. There are three numbers in Kamassian: the singular, the dual and the plural. Dual and plural markers are added to noun and pronoun stems as well as the possessive suffixes and person endings. Chapter II examines the Kamassian case endings. There are seven cases in the absolute declension of Kamassian: the nominative, genitive, accusative, lative, locative, ablative and instrumental. Only four cases - the nominative-genitive-accusative, lative-locative, ablative and instrumental - are usually used in the possessive declension. Obviously in some cases the genitive and the locative also occur. Case endings are used in the case of nouns, adjectives, pronouns, adverbs, postpositions and infinite forms of the verb. The same case endings are used both in the singular and plural. Chapter III deals with the Kamassian possessive suffixes (156-182). Possessive suffixes in Kamassian are used in the case of nouns, pronouns, adverbs, postpositions and infinite forms of the verb. In the nominative-genitive-accusative and instrumental the possessive suffixes $-\underline{w}V$, etc. (1st person), $-\underline{l}(V)$, etc. (2nd person), $-\underline{d}V$, etc. (3rd person) which represent the corresponding common Samoyed possessive suffixes of the nominative $*-\underline{m}V$, $*-\underline{d}V$, $*-\underline{t}V$ are used. Unlike other Samoyed languages the dual and plural forms of the possessive suffixes of the 1st and 2nd person are regularly added to the corresponding possessive suffixes used in the lative-locative and ablative and form compound suffixes.

L i t e r a t u r e

- C a s t r é n , M. A. 1847, Manuscripta Castreniana XIX. Samoiedica 13. Kamass-Samoiedica. (Manuscript in the Library of Helsinki University.)
 --- 1854. Grammatik der samojedischen Sprachen, St. Petersburg.

- C a s t r é n , M. A. 1855, Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen, St. Petersburg.
- C o l l i n d e r , B. 1960, Comparative Grammar of the Uralic Languages, Stockholm.
- 1965, An Introduction to the Uralic Linguistics, Berkeley and Los Angeles.
- 1969, Survey of the Uralic Languages, Stockholm.
- D o n n e r , K., J o k i , A. J. 1944, Kamassisches Wörterbuch, Helsinki.
- F o k o s , D. 1960, Uráli és altaji összehasonlító szintaktikai tanulmányok. - NyK 57, 213-241.
- 1963, A jelöletlenség mint az urál-altaji nyelvek egyik jellemző szintaktikai sajátosága, - NyK 65, 3-48.
- H a j d ú , P. 1948-1950, Die Benennungen der Samojuden. - JSFOu 54₁.
- 1961, Lativus és infinitivus kapcsolata a szamojédban. - In memoria Gedeón Mészöly, Szeged (Néprajz és Nyelvtudomány. Fasciculus extraordinarius), 119-131.
- 1963a, Lativ und Infinitiv im Samojudischen. - CIFU I, 269-271.
- 1963b, The Samoyed Peoples and Languages, Bloomington-The Hague (Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series 14).
- 1968, The Samoyed Peoples and Languages, 2nd, revised edition, Bloomington-The Hague.
- 1959, A szamojéd konnektív-reciprok képző genetikai és areális-tipológiai összefüggései. - NyK 71, 61-78.
- J o h a n s e n , U. 1966, Neues kamassisches Sprachmaterial. - UAJb. 37, 184-185.
- J o k i , A. J. 1952, Die Lehnwörter des Sajansamojudischen, Helsinki (MSFOu 103).
- 1957, Eine Untersuchung über das Objekt in der uralischen Sprachen. - FUF 32 Anz., 1-41.
- 1971, Über das Element n in der samojudischen Deklination. - FUF 39, 1-17.
- K ü n n a p , A. 1964, Uued jäljed kamasside maal. - KK, 561.
- 1965a, Sajaani samojeedi keeltest ja nende kõneleja-test. - KK, 547-554.
- 1965b, Tänapäeva kamassi keelest. - ESA 11, 251-262.
- 1966, Kamassi keele eitav kõne. - ESA 12, 169-182.
- 1967a, Kamassi keele preteeritumist. - ESA 13, 175-182.

- K ü n n a p , A., 1967a, Samojeedi keeled täna ja homme. - KK, 397-406.
- 1967c, Uudis soome keele heliarhiivist. - KK, 767-768.
- 1970a, Kamassi keele võkaalharmoonias. - Eesti keele ringi töid 2, Tartu, 208-213.
- 1970b, Kamassid. - Saaremaast Sajaanideni ja kaugemalgi, Tallinn, 201-215.
- 1971a, Kamassi keele possessiivsufiks. - ESA 17, 111-134.
- 1971b, System und Ursprung der kamassischen Flexions-suffixe I. Numeruszeichen und Nominalflexion, Helsinki (MSFOu 147).
- 1978, System und Ursprung der kamassischen Flexions-suffixe II. Verbalflexion und Verbalnomina, Helsinki (MSFOu 164).
- L e h t i s a l o , T. 1936, Über die primären uralischen ableitungssuffixe, Helsinki (MSFOu 72).
- L o t z , J. 1953, Structural Presentation of the Kamassian Lament, Stockholm (Thesis Instituti Hungarici Universitatis Holmiensis 6).
- 1954, Kamassian Verse. - Journal of American Folklore 67.
- M a t v e j e v , A. 1964, Kamasside jälgedel. - KK, 167-169.
- M i k o l a , T. 1967, A szamojéd névutói. Kandidátusi értekezés tézisei, Budapest.
- 1969, Miscellanea Samojedica. - Néprajz és Nyelvtudomány 13, 17-23.
- N. - S e b e s t y é n , I. 1956, Birtokviszonyt kifejező szerkezetek a szamojédban és az uráli genitívus kérdése. - NyK 58, 125-163.
- 1957, Szamojéd jelzős szerkezetek. - NyK 59, 43-101.
- 1957-1958, Die possessiven Fügungen im Samojedischen und das Problem des uralischen Genitivs. - ALHung. 7, 41-71, 273-340.
- 1959, Attributive Konstruktionen im Samojedischen. - ALHung. 9, 35-115.
- R ä s ä n e n , M. 1969, Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen, Helsinki.
- R e k u n e n , J. 1970, Nauhoittava kongressi. - Seulaset, 48-50.
- R i s t i n e n , E. K. 1964, Samoyed Phonemic Systems, Ann Arbor, Michigan.

- Virtaranta, P. 1970, Kolmas fennougristikongressi Tallinnassa 17.-23. elokuuta 1970. - Seulaset, 37-39.
- Wickman, B. 1955, The Form of the Object in the Uralic Languages, Uppsala (Uppsala Universitets Årsskrift 6).
- Бузолин Ф. 1852, Описание о происхождении языков инородческих племен в Восточной и Западной Сибири, Тюмень. (Manuscript in the Library of the Academy of Sciences of U.S.S.R. in Leningrad.)
- Дрегваль А. А., Матвеев А. К. 1967, О некоторых особенностях употребления форм множественного числа в камасинском языке. - СФУ 3, 41-43.
- Козьмин Н. Н., Кто такие камасинцы? - Сибирская живая старина VIII-IX, Иркутск, 193-197.
- Кюннап А. 1965, О непоследовательностях в произношении современного камасинского языка. - СФУ 1, 47-52.
- 1967a, О присоединении камасинских глагольных деривационных суффиксов к заимствованным словам. - СФУ 3, 131-137.
- 1967b, Показатели множественного числа имен существительных в камасинском языке. - СФУ 3, 281-291.
- 1969, Флективные суффиксы камасинского языка (в сравнении с флективными суффиксами других южносамодийских языков). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Тарту.
- 1970a, К проблеме камасинского генитива. - СФУ 6, 119-125.
- 1970b, Система местных падежей в камасинском языке. - Congressus tertius internationalis fennougristarum. Tallinn, 17.-23. VIII 1970. Teesid I, 178.
- 1971, Об инструментале южносамодийских языков. - СФУ 7, 205-217.
- 1975a, Исследования зарубежных ученых по самодийским языкам. - Проблемы финно-угроведения. Материалы к IV Международному конгрессу финно-угроведов (Будапешт, 1975). Сборник рефератов и обзоров, Москва, 294-313.
- 1975b, Исследования советских ученых по самодийским языкам. - Ibidem, 271-293.
- Матвеев А. К. 1964, Последняя из калмажей. - Уральский следопыт 1, 53.
- 1965a, Новые данные о камасинцах. - Deuxième congrès

- international des finno-ougriens. Helsinki 23.-28.8. 1965. Résumés des exposés et des communications, 77.
- 1965b, Новые данные о камасинском языке и камасинской топонимике (предварительное сообщение). - Вопросы топониматики 2, Свердловск, 32-37.
- С т е п а н о в А. 1835, Енисейская губерния II, Ст. Петербург.
- Т е р е щ е н к о Н. М. 1973, "System und Ursprung der kamassischen Flexionssuffixe". I. Numeruszeichen und Nominalflexion. Von Ago Künnap. - Helsinki, 1971, Suomalais-Ugrilainen Seura. 204 стр. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimittuksia. 147). - Вопросы языкознания, 139-142.
- Х е л и м с к и й Е. А. 1973, К проблеме классификации самодийских языков. - Генетические и ареальные связи языков Азии и Африки. Тезисы докладов, Москва, 77-82.
- 1978, Древнейшие угорско-самодийские языковые связи. (Анализ некоторых аспектов генетических и ареальных взаимоотношений между уральскими языками.) Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва. (Manuscript.)
- 1979, Древнейшие угорско-самодийские языковые связи. (Анализ некоторых аспектов генетических и ареальных взаимоотношений между уральскими языками.) Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Тарту.

А. К ю н н а п
(Тарту)

ОБЗОР ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ПУБЛИКАЦИЙ
ПО КАМАСИНСКОМУ ЯЗЫКУ ЗА 1944-1971 гг.

Р е з ю м е

Целью данной статьи является обзор лингвистических публикаций по камасинскому языку за 1944-1971 гг. Такой обзор до сих пор отсутствовал. Рукописи и публикации более раннего периода перечисляет А.И. Йоки (Юки 1952), дополнения сделаны А.Кюннапом (Künnap 1971в) и Е. Хелимским (1978). Обзоры периода 1972-1974 гг. написана А. Кюннапом (1975а и 1975в). Надо иметь в виду, что Е. Хелимский уверен: данные койбальского языка следует идентифицировать с камасинскими (1973, 1978 и 1979). Информацию о рукописях и публикациях по т.н. койбальскому языку можно найти в указанных источниках и в данной статье.

EESTI EITUSSÕNADE ei, ep JA es TAUSTA

Läänemeresoome keelte eitusverbivormi ei päritolu on püütud seletada mitmeti. Tavalisim on ei seletamine eitusverbi preesensi ainsuse 3. pöörde erandliku kiirkõnelise kuulvormina: *epi > *eji > eesti, soome, karjala, isuri eivep-sa I (< *ei); häälikuseadusliku arengu tulemuseks oleksid seevastu lõpukaolised eesti ep, vadja eB, liivi hB. (*epi on saadud eitusverbi preesensi partitsiibivormist *epä häälikuseadusliku arengu -ä > -i tulemusena, vt. näit. Laanest 1975 : 71.) (Vt. eriti Bergsland 1960 : 330; Savijärvi 1977: 11-12; Laanest 1975 : 158; Alvre 1980 : 25.) K. Bergsland on rekonstrueerinud lapi keele ainsuse 3. pöörde eitusverbivormi ii, ij lähtekujuks *eje, pidades viimase võimalikuks jäljeks läänemeresoome keeltes eitusverbivormi ei (*eje > *eji > ei) (Bergsland 1960 : 327-330). Seega oleks siin tegemist vana verbisufiksiga (verbaalnoomenisufiksiga) *-jV. Kolmanda oletuse kohaselt on läänemeresoome ei vana i-tunnuselise preteeriti (imperfekti) jäljeks. (vt. Ikola 1960 : 22; Hakulinen 1968 : 209). Erinevalt eelmistest pole nähtavasti leidnud mingit märkimisväärset kõlapinda D. Bubrichi oletus, et ei on teistest eitusverbivormidest häälikuliselt paremini säilinud eitusverbi tuletamata tävekuju (Бубрих 1955 : 70).

Läänemeresoome ei algupära selgitamispuüded toovad paratamatult tähelepanuorbiiti ersa eituspartikli aj, näit. Melsetjevo aj mol'an 'ma ei lähe' (Шеморова 1972 : 173,175). On arvatud, et see aj on kõigest ersa üldkasutatava eituspartikli a kombinatoorne variant, mis on tekkinud epenteetilise sidekonsonandi lisamise teel eituspartiklile a vokaaliga algavate sõnade ees, näit. a КОРТАТАНОК 'me ei kõnele', aga aj АНДОВТТАН 'ma ei sunni toitma sind' (vt. Pall 1957 : 221-222; Шеморова 1972 : 174-175). Kuid Melsetjevo murraku näites seisab aj konsonandiga algava sõna ees, mis kõneleb kas j-hääliku mitteepenteetilisest päritolust või siis sellest, et

epenteetilise j-häälikuga vorm aj on selles murrakus prevokaalsest positsioonist äldistunud ka prekonsonantsesse positsiooni. Igatahes jääb mingi minimaalne võimalus arvestada ka mordva keeltes vana j-lise eitusverbivormiga (eitusverbitävest a-, mida nendes keeltes kasutatakse kõrvuti eitusverbitävega e-); see -j võib sellisel juhul olla siinva verbisufiksi (verbaalnoomenisufiksi) [⌘]-jV jäljeks.

Edasi on väga intrigeeriv eesti ja kamassi ei koosvaatus B. Collinderil: "In estN and Literary Estonian, 3sg prs. ind. ei has been substituted for 1,2sg and 1,2,3pl, so that the indicative is uninflected. In Kamassian, ei functions as preterite." (Collinder 1960 : 247). Mida võib öelda selle kamassi ei (täpsemini ej) kohta? Kamassi keele eitava kõne moodustati varem eitusverbi e- pöördevormide ja põhiverbi muutumatu negatsioonivormi abil (jätame siinkohal vaatlusest kõrvale imperatiivis kasutatava eitusverbitäve i). Regulaarseks erandiks sellest moodustamisviisist oli juba mõeldud sajandi keskpaiku indikatiivi preteerit, kus kasutati muutumatut eituspartiklit ej kombinatsioonis põhiverbi preteeriti pöördevormidega. Käesoleva sajandi alguses võis täheldada partikli ej tugevaid äldistumistendentsi ja viimase kamassi keele kõneleja kõnepruugis on praktiliselt ainuke eitava kõne moodustamisviis ej kombineerimine põhiverbi pöördevormidega. Mõnedel juhtudel näib kamassi ej andvat põhjust enda tõlgendamiseks j-tunnuselise gerundi- või partitsiivivormina. Teiselt poolt teeb ej esialgne kasutamine just preteeriti negatsioonipartiklina mõeldavaks tema rekonstrueerimise kujul [⌘]epi ([⌘]-pi on kamassi keele üldine preteerititunnus) ja arengukäigu erandliku kiirkõnelise kuluvormina [⌘]epi > [⌘]epi > [⌘]ei > ej. (Vt. kamassi keele eitava kõne kohta lähemalt Kännap 1966.)

Eesti ja kamassi keelt lahutavad tuhande-aastad ja tuhande kilomeetrid muudavad nende keelte ei-sõnadega seostuva sarnasuste kimbu olemasolu muidugi lausa kuriositeediks. Kuid vale oleks see kõik ka hoopis tähelepanuta jätta: nii läänemeresoome keeltes kui ka kamassi keeles oli eitava kõne moodustusviis veel hiljaaegu praktiliselt identne, eitusverbitävi [⌘]e- on ühine (vt. eriti Janhunen 1981 : 269), kõne all on vanad urali verbisufiks [⌘]-pV ja [⌘]-jV (kamassi preteeritunnuse [⌘]-pi korral võib muide oletada liitset lähtekuju: [⌘]-pV + [⌘]-jV, vt. Kännap 1978 : 128-131, 141), üks

eitusverbivorm on partiklistunud ja üldistunud jne.

H. Paunonen kirjutab läänemeresoome ei kohta: "Mahdotomalta ei tunnu sekään ajatus, että olisi lähdeittä vanhasta kahtalaisuudesta ³epä ~ ³ejä (vrt. Mikko Korhosen oletusta, jonka mukaan vielä suomalais-volgalaissessa kielimuodossa on hyvin saattanut olla rinnan tyypit kala elävä ja kala eläjä ..." (Paunonen 1978 : 72). Tähelepanu tuleks aga niisuguse oletuse korral pöörata sellele asjaolule, et ³epä ja oletatava ³ejä saatus ei ole läänemeresoome keeltes olnud sel juhul kangeltki ühesugune: samal viisil võidi neid kasutada kõll 3. pöörde vormides, kust nad ka teistesse pöoretesse ja laiemalegi üldistuda võisid, kuid oletataval vormil ³ejä pole midagi vastu panna vormi ³epä sellele ulatuslikule kasutusele, mis ei lähtu 3. pöörde vormist, näit. eesti ebajalg, sm epäusko, epäillä (vt. näit. SKES I : 40b). See erinevus võib muidugi ka millelegagi seletuda, olla kasvõi paljas juhus. Kuid fakt jääb faktiks: oletataval ³ejä-l sel list kasutust pole ja see räägib pigem ³ejä oletamise vastu kui poolt. Arvestada tuleb sellegagi, et ³epä on kasutusel kõigis läänemeresoome keeltes, oletatav ³ejä on vadja ja liivi keeles aga tundmatu. ³epä-l on täielik etümoloogiline vaste (s.t. nii täve kui ka sufiksi osas) lapi keeles; verbaalnoomenisufiksi ³-pV abil moodustatud eitusverbivorme tuntakse ka mordva ja permi keeltes; nii lapi keeles kui ka mordva ja permi keeltes esineb ka vastavate vormide niisugust kasutamist, mis ei lähtu 3. pöörde vormidest (vt. näit. SKES I : 22b; Pall 1957 : 218-219, 222; Rédei 1970 : 48). Oletataval ³ejä-l see kõik puudub (ainsaks mõeldavaks erandiks võiks olla kõnesolnud ersa aj). On sifs ilmne, et läänemeresoome eitusverbivormi ei rekonstrueerimine verbaalnoomeni ³ejä kujul on kõll mõeldav, kuid väga vähe tõenäoline. Samati on väga vähe tõenäoline ei seletamine i-preteeriti vormiks - niisugust seletust ei toeta mingid tegelikud keelefaktid, tegemist on paljalt teoreetilise võimalusega. Parem pole lugu D. Bubrichi oletusega, et ei on eitusverbi vana tävekuju.

Teiseks läänemeresoome eitusverbiga seostuvaks probleemiks on uurali algkeele oletatava preteerititunnuse ³-gV jälgede leidumine läänemeresoome, lapi ja mordva keelte korral ainult eitusverbi vormistikus, mordva keeltes siiski liisaks veel ka jaatava kõne preteeriti ainsuse ja mitmuse 3.

pöördes (vt. eriti Itkonen 1962 : 113). Oletatakse, et mari keeles kasutatakse seda preteerititunnust $^*-\text{šV}$ e -täveliste verbide ja eitusverbi preteeriti moodustamiseks, seega siis tunduvalt laiemalt kui läänepoolsemates sugulaskeeltes; seda tunnust kasutaksid ka obiugri keeled, seevastu permi keeltest ja ungari keelest oleks ta kadunud. (Vt. ОЧОВН 1974 : 304-307.) Näeme, et soome-ugri keelte andmed lubavad luua algse preteerititunnuse $^*-\text{šV}$ oletamiseks üksnes õige hõreda põhja (nagu muide ka samojeedi keelte andmed, vt. ka КИННАП 1976 : 174-178). Iseküsimus on muidugi see, et vaadeldavate sufiksitate lähte materiaalne ühtsus on eriti tõenäoline - selleks on uurali algkeele verbisufiks (verbaalnoomenisufiks) $^*-\text{šV}$. Viimase verbaalnominaalsuse ilminguks võiks lugeda ka tema kasutamist mordva preteeriti pöördeparadigmas ainult 3. pöörde korral (vrd. verbaalnominaalse sufiksi $^*-\text{pi}$ kasutamine lääneresoome preesensi pöördeparadigmas algselt samuti ainult 3. pöörde korral). Millega aga seletada lääneresoome-lapi-mordva eitusverbi erandlikku konserveerivat toimet just preteerititunnuse $^*-\text{šV}$ suhtes?

Võrdluseks on huvitav tähele panna eksistentsiaalverbi 'olema' konserveerivat toimet, mis avaldub eelkõige just sama sufiksi $^*-\text{šV}$ suhtes samojeedi keeltes. Nii on selle sufiksi ainukeseks lihtsinemisjuhuku kamassi keeles eksistentsiaalverbivorm ize (< $^*V\text{šV}$; kamassi üldkasutatav infinitiivisufiks on liitset päritolu: $^*-\text{šV}$ + $^*-\text{tv}$). Kamassi ize ja tema täielikud etümoloogilised vasted teistes samojeedi keeltes on sageli liitunud verbi- ja noomenivormide lõppu (ja nendega ühtegi sulanud), modifitseerides nende vormide grammatilisi tähendusi; sellisel viisil on moodustatud tavaliselt neenetsi ja eenetsi keele preteeriti kogu pöördeparadigma. (Eksistentsiaalverbivormi $^*V\text{šV}$ kasutamise kohta samojeedi keeltes vt. lähemalt КИННАП 1976 : 173-178.) Lõpuks osutatagu võimalusele, et selkupi keele muutumatu eituspartikkel ašša, assa, asa, aha jne. oleks saanud eitusverbi verbaalnoomenivormist $^*e\text{šV}$ (vt. ka Janhunen 1977:26). Vist küll juba samojeedi andmetega kuriositeetsete ühtelangemiste valdkonnast võib siia juurde mainida eitussõnavormi es liitumist eelneva põhisõna külge, sellega ühtesulamist ja muutumist preteerititunnuseks Кihnus, näit. mia ei tuõss < $^*mina$ too es (vt. Savijärvi 1981 : 115). Ülalesitatud andmetest verbisufiksi $^*-\text{šV}$ kasutamise kohta eitavate ja eksis-

tentsiaalsete koopulate koosseisus eri uurali keeltes võiks teatavaid üldistavaid järeldusi teha. Eriti kui veel silmas pidada P. Hajdú oletust, et "die nenz. (und auch die übrigen sam.) Kopulaformen mit positiven und neg. Vorzeichen etym. miteinander zusammenhängen, d.h. beide als Fortsetzer einer gemeinsamen Wurzel erklärt werden können" (Hajdú 1970 : 100), mida ei saa küll veel sugugi tõestatuks pidada, kuigi seda on mitmete teistegi keelkondade korral oletatud.

K i r j a n d u s

- A l v r e, P. 1980, Vana kirjakeele lõunaestilisi käsisõnu. - *Fenno-ugristica* 6, 20-26.
- B e r g s l a n d, K. 1960, Lapin kieltöverbin taivutuksesta. - *Virittäjä*, 327-330.
- C o l l i n d e r, E. 1960, *Comparative Grammar of the Uralic Languages*, Stockholm.
- H a j d ú, P. 1970, Zur Syntax der negativen Verbalformen im Samojedischen. - Symposium über Syntax der uralischen Sprachen. 15.-18. Juli 1969 in Reinhausen bei Göttingen, Göttingen (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse. Dritte Folge. Nr. 76), 90-106.
- H a k u l i n e n, L. 1968, Suomen kielen rakenne ja kehitys, Helsingissä.
- I k o l a, O. 1960, HANS FROMM - MATTI SADENIEMI, *Finnisches Elementarbuch*. I. Grammatik. 215 Seiten + 5 Tabellen. II. Übungsbuch. 123 S. Heidelberg 1956. - *FUF XXXIII Anz.*, 21-23.
- I t k o n e n, E. 1962, Beobachtungen über die Entwicklung des tscheremissischen Konjugationssystems. - *Commentationes fenno-ugricae in honorem Paavo Ravila*, Helsinki (MSFOu 125), 85-126.
- J a n h u n e n, J. 1977, Samojedischer Wortschatz. *Gemeinsamojedische Etymologien*, Helsinki (Castrenianumin toimitteita 17).
- 1981, Uralilaisen kantakielen sanastosta. - *JSFOu* 77, 219-274.
- K ä n n a p, A. 1966, Kamassi keele eitav kõne. - *ESA* 12, 169-183.

- K ä n n a p, A. 1978, System und Ursprung der kamassischen Flexionssuffixe II. Verbalflexion und Verbalnomina, Helsinki (MSFOu 164).
- L a a n e s t, A. 1975, Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse, Tallinn.
- P a l l, V. 1957, Negatsioonist mordva keeles. - ESA 3, 217-223.
- P a u n o n e n, H. 1978, Tutkimuskohteena suomen kielen kieltoverbi. - Virittäjä, 71-79.
- R é d e i, K. 1970, Kiellon ilmaisemisen alkuperästä unkarissa. - Virittäjä, 47-51.
- S a v i j ä r v i, I. 1977, Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi I. Suomi, Helsinki (SKST 333).
- 1981, Sanajärjestystyyppi pääverbi-kieltoverbi viron kielessä. - Virittäjä, 109-117.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja I, Helsinki 1955.
- Б у б р и х Д. В. 1955, Историческая морфология финского языка, Москва-Ленинград.
- К ю н н а п А. 1976, К проблеме происхождения показателей наклонов и времен в уральских языках. - СФУ XII, 169-181.
- Основы финно-угорского языкознания (вопросы происхождения и развития финно-угорских языков) 1974, Москва.
- Щ е м е р о в а В. С. 1972, К вопросу об ä-овой основе глагольного отрицания в мордовских языках. - СФУ VIII, 173-180.

А. К ю н н а п
(Тарту)

К ПРОИСХОЖДЕНИЮ ЭСТОНСКИХ ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ СЛОВ

ei, ep И es

Р е з ю м е

В статье высказывается ряд соображений автора относительно предположений о происхождении эстонских отрицательных слов ei, ep, es и приводится сопоставительный материал из других уральских языков.

A. M i h k e l s
(Tartu)

ÜLEVAADE MANSI POSTPOSITSIIONIDEST

Mansi kirjakeeles on 6 käänet. Järelikult on postpositioonidel (tagasõnadel) siin märksa suurem osatähtsus kui näiteks soome või ungari keeles, kus käänete rohkus ei soodusta postpositatsioonide kasutamist. Mansi keele grammatikates leidub eri postpositioonikäsitusi. Vaadelgem neid lähemalt.

Varaseim teadaolev mansi grammatika pärineb A. Ahlqvistilt, kes loetleb 48 postpositiooni, lugedes siia ka K, P, S -tal, mis on abessiivi lõpp, ja K -tel, mis on komitatiivi lõpp. A. Ahlqvist esitab ka postpositioonide murdevariante ja tõlked saksa keelde, tuues ühtlasi näiteid postpositioonide kasutamise kohta. Lähemad kommentaariid ja postpositioonide analüüs puuduvad. (Ahlqvist 1894: 230-234.)

A. Balandini ja A. Vahruševa grammatikas nimetatakse postpositioonideks abisõnu, mida kasutatakse lauses sõnade ühendamiseks. Tagasõnade funktsioonidest tuuakse esile see, et neid kasutatakse käänete täiendamiseks ja täpsustamiseks. Morfoloogilisest aspektist jagatakse postpositioonid muutuvaks ja muutumatuks ning esimesi loetletakse 7, teisi 21. Vaadeldakse ka possessiivsufiksitate liitumist postpositioonidele ja tagasõnade abil väljendatavaid suhteid. Näitelausetega lisandub eespool toodule veel 7 postpositiooni. (Баландин-Вахрушева 1957: 157-161.)

A. Balandin liigitab postpositioonid muutuvaks ja muutumatuks, esitades vastavalt 10 ja 20 tagasõna ning sellega piirdudes. (Баландин 1960: 45-48.)

J. Rombandejeva märgib oma varasemas käsitluses, et postpositioonid järgnevad põhikäändes noomenile, võivad muutuda kohakäänetes, külge võtta possessiivsufikseid, ning uurija liigitab tagasõnu vastavalt väljendatavatele suhetele. (Ромбан্দеева 1966: 355-356.)

Hilisemas käsitluses loeb J. Rombandejeva postpositioonideks abisõnu, mis avalduvad lauses käände funktsioonis.

Tagasõnad täpsustavad täistähenduslike sõnade ruumilis-ajalisi suhteid. Taas rõhutab uurija, et postpositsioonid asetsevad vahetult põhikäändes oleva noomeni või asesõna järel. Edasi vaadeldakse tagasõnade arengumehhanismi, possessiivsufiksi liitumist ning liigitatakse postpositsioonid ruumilisteks, ajalisteks, põhjuslikeks jne. Analüüsitakse ka sufiksitate -kwe ja -riš liitumist tagasõnadele. Kokku esitab uurija 31 tagasõna. (Ромбандеева 1973: 193-195.)

G. Pirotti kirjeldab postpositsioone morfoloogiliste üksustena, mis on käändelõppudega ekvivalentsed. Tagasõnad loetakse nimisõnadest arenenuiks ja jagatakse üldse kahte rühma: 1) nn. päristagasõnad, millel on vaid grammatiline sisu; 2) nn. tuletatud tagasõnad, s. t. nimisõnad, mida kasutatakse postpositsioonidena ja mis on säilitanud oma esialgse tähenduse. Päristagasõnad ei sisaldavat morfeeme. Mainitakse ka postpositsioonide kolmesuunalisust, võimet võtta enda külge possessiivsufikseid. Uurija esitab kokku 15 tagasõna. (Pirotti 1972: 127-133.)

J. Gulya täheldab, et postpositsioonid on abisõnad, mis on seotud põhikäändes oleva noomeni või pronoomeniga. Autor lisab, et tagasõnad on asesõnade või substantiivide tardunud vormid, neile võivad liituda possessiivsufiksids. Tekstis esineb kokku 4 postpositsiooni. (Гуля 1976: 303.)

B. Kálmán toob esile, et nagu käändelõppudki väljendavad ka mansi keele postpositsioonid koos noomeniga eri adverbiaalseid suhteid. Loetletakse enamesinevaid tagasõnu(15), kirjeldatakse postpositsiooni ja possessiivsufiksi vahekorda. (Kálmán 1976: 54.)

Espool toodust parema ülevaate saamiseks esitan allpool tabeli mansi keele grammatikates esitatud postpositsioonidest. Lisan ka A. Sainahhova kandidaadiväitekirja autoreferaadist saadud andmed (Сайнахова 1966: 5-15; väitekirjise ei ole olnud mulle esialgu kättesaadav). Nagu tabelist ilmneb, jääb eri uurijate postpositsioonikäsitlustes mõndagi lahtiseks ja esineb vasturääkivusigi.

Nii on järgnevatel juhtudel selgusetu, kas uurijad loevad vastavat tagasõna muutuvaks või muutumatuks. A. Balandinil - A. Vahruševal: ēli-pālt 'ées(pool)', numi-pālt 'peal, kohal', juji-pālt 'taga', pasəl '-ga', porat 'ajal'. J. Gulyal: ūltta 'üle', māyās 'kuna, sest; jaoks', jot 'koos; -ga', juji-pālt, mos 'mingi ajani, kohani', muwəl 'ümber', mupəl

(suunda tähistav postpositsioon), pasn 'millenigi, kelleni-
gi', tarmel 'peal', ülta 'üle'. J. Rombandejeval: l'apat 'juu-
res', pöyt 'juures', ertn 'ajal', xoŕt 'nagu', josit 'tänu',
yurip 'nagu', jot, kastel 'jaaks, ajaks; -ni', maŕas, owel-
tit 'kellestki, millestki', pentsel 'asemel', urtiŕ 'ase-
mel'. Kuna postpositsioon СИДНИ on esitatud mansi ortograa-
fias, ei selgu, kas on tegemist kujuga siral (oletatavasti
handi laen) või siral 'nagu'. Lahtisteks jäävad ka mus 'min-
gi ajani, kohani', müwlayi 'ümber', nupal (suunda tähistav
postpositsioon), tära 'läbi', ontsel 'juures', tiwren 'sis-
se'. A. Ahlqwisti juures torkab silma, et vastupidiselt hi-
lisesematele uurijatele loeb ta postpositsioone palt 'poole,
suunas' ja tarmel muutuvaiks. (Ahlqvist 1894: 233, 234.)

Arusaamatusi on tekitanud postpositsioon koni-pal 'pea-
le (kellegi, millegi)', mis A. Balandinil on esitatud muu-
tumatusena (Баландин 1960: 47), A. Sainahhova peab seda aga
muutuvaks: koni-pält 'за, впе (где?)', koni-pälñ 'за, впе
(куда?)' ja koni-pälñal 'с, по (впе)'. Tagasõna koni-pal
ülaltoodud tähenduses peab A. Sainahhova erandlikuna sama
seeria üheks vormiks (Сайнахова 1966: 7). Tagasõna tarmel
muutumatu variant esinevat põhjamurdeis ja Tavda murdes (10).

Ainult A. Balandinil esineb tagasõna alm-päl- 'taga,
taha, tagant'. Ainult J. Rombandejeval esinevad yurip, ont-
säl 'juures', māysäl 'jaoks', pasäl '-ga', māññil- 'nagu'.
Ainult A. Sainahhoval leiame ēntay 'ümber', pattät 'jook-
sul', tāyl '-ga'. Vaid B. Kálmánil esineb xoŕtäl 'nagu'.

Kokku on seega eri grammatikates loetletud 19 muutuvat
ja 38 muutumatu postpositsiooni. Järgnevas tabelis tähis-
tab plussmärk seda, et vastava grammatika autor peab post-
positsiooni muutuvaks, miinusmärk - muutumatuks, küsimärk -
grammatika autori seisukoht pole selge.

Muutuvad		Muutumatud	
Postpositsioon	Grammatika	Postpositsioon	Grammatika
alm-päl	B+	ēntay	Se-
ēli-päl-	A+, B+, Ká?, Pi?, R ₂ +, Sa+	ērt(əñ)	BV-, R ₁ -, R ₂ -
		xoŕtäl	Ká?
yal-	A+, B+, BV+, Ká+, Pi+, R ₂ +, Sa+	xoŕŕe	A-, Sa-
		josit	A-, B-, BV-, R ₁ ?, R ₂ -, Sa-
joli-päl	A+, B+, BV+, Pi?, R ₂ +, Sa+	yurip	R ₁ ?

juji-pāl-	A+, B+, Ká?, Pi?, Sa+	jāt	A?
kīwar-	A+, B+, BV+, Ká+, G+, Pi+, R _I +, R ₂ +, Sa+	jot	A-, B-, BV-, G?, Ká? Pi?, R _I ?, R ₂ -
koni-pāl	Sa+	kastøl	B-, R _I ?, R ₂ -
koŕl'	A+, R ₂ +	koni-pal	A-, B-, BV-, R ₂ -
ŕapa-	R ₂ +, R _I ?	ŕal't	A-, B-, BV-, P?, Sa-
māqnil-	R ₂ +	mārsøl	R ₂ -
moaŕil-	A+	māŕas	A-, B-, BV-, G?, Ká?, Pi?, R _I ?, R ₂ -, Sa-
numi-pāl	A+, B+, BV+, R ₂ +	mos	A-, Ká?, R ₂ -
pāl-	Sa+	mus	B-, BV-, R ₂ ?, Sa-
pōŕ-	A+, R _I ?, R ₂ +, Sa+	mūwlaŕi	A-, B-, BV-, Sa-
pora-	R _I ?, R ₂ +	nupøl	A-, B-, BV-, Ká? Pi?, Sa-
sāj-	B+, BV+, Ká+, Pi+, Ká+, R ₂ +	owøltit	B-, BV-, R _I ?, Sa-
sis-	A+, B+, BV+, Ká+, Pi?	pält	B-, BV-, Pi?
tarmøl-	A+, Sa+	palit	R _I ?, R ₂ -, Sa-
wāta-	B+, BV+, Sa+	pasn	Ká?, Pi?, Sa+
		pasøl	R ₂ -
		pattiŕ	A-, B-, BV-
		pattøt	Sa-
		pēntøl	B-, BV-, R _I ?, R ₂ -, Sa-
		porat	Sa-
		ŕirøl	R _I ?, R ₂ -, Sa-
		sis	B-, BV-, R ₂ -, Sa-
		sopi	A-, Sa-
		tāŕl	Sa-
		tāra	A-, B-, BV-, R ₂ ?, Sa-
		tarmøl	A+, B-, BV-, Ká?, R ₂ ?, Sa-
		toriŕ	A-, B-, BV-, Sa-
		uŕøl	Sa-
		ül'tta	A-, B-, BV-, G?, Ká?, Pi?, R ₂ ?
		urtiŕ	B-, BV-, R _I ?, R ₂ -
		urøl	B-, BV-, R ₂ -, Sa-
		watŕe	A?

Grammatikate järgi võivad muutuvad tagasõnad käänduda kolmes käändes: lokatiivis, latiivis ja ablatiivis. Käändelõppudes on sageli äratuntavad vanad soome-ugri käändeformandid. Muutuvad tagasõnad võivad moodustada kolmeliik-

melisi seeriaid, vastates kohapostpositsioonide puhul küsimustele kuhu?, kus?, kust? (Баландин 1960: 47, Баландин-Вахрушева 1957: 158, Ромбандеева 1976: 193, Сайнахова 1966: 7.) Muutuvad ühesõnalised postpositsioonid koosnevad, vastupidiselt liitsõnalistele, tavaliselt ühest substantiivist, võivad käänduda kolmes käändes. Peaaegu kõigil neil on etümoloogiline ja leksikaalne või ainult etümoloogiline vaste sugulaskeeltes. Näiteks mns kiwert etümoloogiline vaste on m kõvsta, mõlema tähendus 'sees, -s', ent h lipijn 'sees, -s' on vaid postpositsioon sama semantikaga sõnast (Сайнахова 1966: 7).

Postpositsioonid yal- 'seas, vahel, keskel jne.', kiwar- 'sees, hulgas', poj- 'juures, kõrval', sāj- 'taga', sis- 'taga', wāta- 'ääres' esinevad iseseisvate täistähenduslike sõnadena ka tänapäeva mansi keeles (tähendused vastavalt 'pragu, vaheruum', 'sisemus; kauss', 'külg, pool' < vn бок; 'tagumine osa' < k sai 'selg; äär, kallas').

Muutuvad liitsõnalised postpositsioonid on kujunenud kahe tüve liitumise teel, kusjuures teiseks osiseks on sõna pāl 'pool, külg, osa'. Muutuvad liitsõnalised postpositsioonid esinevad samuti kolmes kohakäändes, ent muutub vaid postpositsiooni teine osis. (Баландин 1960: 47-48, Баландин-Вахрушева 1957: 158, Ромбандеева 1973: 193-194, Сайнахова 1966: 7, 8, 10.) Muutumatud tagasõnad taanduvad lihttüvelisele või liitsõnale, mis pole kindlas vormis, või siis käändsõna kindlale vormile. Nad ei käändu. Mõningaid neist kasutatakse nii postpositsiooni kui määrsõnana. (Баландин 1960: 158-159, Баландин-Вахрушева 1957: 46-47, Ромбандеева 1973: 193-195, Сайнахова 1966: 11.)

Lähtudes eespool toodud seisukohtadest, analüüsisin postpositsioonide esinemist mansi keele murdetekstides (Каннisto 1951-1963), mansi krestomaatias (Kálmán 1976) ja enda kogutud näiteis Sosva murdest, mis on tänapäeva mansi kirjakeele aluseks. Kuna enamiku allikmaterjalidest moodustavad rahvaluuletekstid, võib kõne alla tulla võimalus (lähemad uurimused puuduvad), et mansi rahvaluulekeel erineb elavast kõnekeelest, ja seega tuleb edasisi järeldusi võtta teatud reservatsiooniga. Ka murdeti on analüüsitud materjalide maht erinev. Murderühmade järgi oleks pilt järgmine: põhjarühmast 903 lk. (S 747 lk., ÜL 156 lk.), läänerühmast 262 lk. (A1 1 lk., P 244 lk., PV 17 lk.), idarühmast 740 lk. (K), lõunarühmast 62 lk. (T).

Analüüsitud tekstides esinevad järgmised muutuvad postpositsioonid: alm-pāl- 'taga', ēli-pāl-, jal-, joli-pāl- 'all', juji-pāl, kīwār-, koni-pāl- 'väljas', koṭl- 'keskel', ṽapa-, numi-pāl-, pāl-, pōy-, sāj-, sis- 'taga', tarmāl-, wāta-. Näitelauseid puudusid tagasõna māṅṅil kohta.

Tagasõna pāl- on peetud muutumatuks vormis palt (lok.), ent tekstides esines ka latiivi vormi:

S iā mā.n mōśn⁶ pāl³ ūnt³ lmaDs (Kannisto 1951: 242) 'Ja ta istus noorima Moš-naise juurde'

PV ān, šy pōrrāms uian, šy pānā, uian, šy pōr kⁱēr^{nā} pē-kai, ts (Kannisto 1958: 326) 'Mees hüppas karu poole, karu jooksis metsa'

Postpositsiooni porat on osa uurijaid pidanud muutumatuks, osa muutuvaks. Muutumise kohta vaadeldud materjalides näiteid ei esinenud.

Vastupidiselt A. Sainahhova seisukohale osutus tagasõna tarmāl muutuvaks ka Tavda murdes. Sosva murdest on näiteid vaid muutumatu vormi kohta:

T tāls ṽō tēmōrn, minā.s (Kannisto 1951: 129) 'Istus hobusele, läks'

S ti. neyl²s, āma-l^ḡ nāṅG tāmāl ūnli, iāniṅ ṽiGā ti. tōṽpi (Kannisto 1951: 214) 'Tuleb nüüd nähtavale, vaata, istub lehise otsas, vanamees sõuab nüüd'

Vaadeldud ainestikus leidub näitelauseid järgmiste muutumatute postpositsioonide kohta: ērt(ə)n '(ajal) kui', ṽōjt(ə)l 'nagu', ṽosit 'piki', jāt 'keskel', jot '-ga', kas-tāl 'jaoks', koni-pāl 'peale kellegi v. millegi', lālt 'vastu', māṽas 'kuna; jaoks', mus '-ni', mūwlayi 'ümber', nupāl 'suunas', pālit 'kaugusel; -pikkune', pattiy 'asemel', sirəl 'nagu', sis 'ajal', supi 'üle', tāra 'läbi', tarmāl 'peal', toriy 'suunas', uil 'ajal', ūltta 'üle', ur(ə)l 'moodi', watya 'lähedal'.

Näitelauseid puuduvad vaadeldud tekstides järgmiste tagasõnade kohta: ēntay 'ümber', yurip 'nagu', māṽsāl 'jaoks', mos '-ni', owaltit 'kellestki, millestki', pasāl '-ga', pattāt 'jooksul', pēntsāl 'asemel', tāyl '-ga', urtiy 'asemel'.

Võib seega väita, et mansi keeles on vähemalt 16 muutuvat ja 24 muutumatut postpositsiooni. Ühtlasi selgus, et muu-

tuvate tagasõnade käändumine kolmes käändes pole mansi keelele üldomane nähtus, nagu grammatikate põhjal võiks otsustada. Ainult tagasõnad yal-, kiwar- ja tarmäl- esinevad tekstides kõigis kolmes käändes, ülejäänud muutuvad vaid lokatiivis ja latiivis.

Mansi postpositsioonidele võivad murdetekstide põhjal liituda sufiks. Näiteks am ēlipāl/m/t (-m on sg. 1. p. possessiivsufiks, -t on lok. lõpp) 'minu ees'. Eri possessiivsufikseid esines uuritud tekstides kokku 63 korral. Sosva murdest oli vastavaid näiteid 21, ÜL - 9, K - 19, P - 10, PV - 1, T - 3. Tagasõnadele võivad liituda subjektiivse hinnanngu sufiks -kwe, -kē (possessiivsufiksi ees), mis on deminutiivse tähendusega. Pejoratiivne on sufiks -riś (Pomбандеева 1973: 195). Näiteks: naŋ ēlipal/kē/n/t (-kē on deminutiivsufiks, -n on sg. 2. p. possessiivsufiks, -t on lok. lõpp) 'sinu ees'. Deminutiivsufikseid esines 4 korral. Sufiksi -riś kohta mainitud tekstides näitelauseid ei ole.

M. Liimola juhib tähelepanu ka rõhutava sufiksi k liitumisele postpositsioonidele (Kannisto 1961: 234). Rõhusufiksiga tagasõnade kohta on näitelauseid 3, kõik Konda murdest. Sufiksrite liikumise kord on järgmine: postpositsiooni tüvi + deminutiiv- või rõhusufiks + possessiivsufiks + käändelõpp, mis on tüüpiline skeem soome-ugri keeltele.

Mansi keele postpositsioonid täidavad lauses käände funktsiooni, asetsevad alati vahetult nimetavas käändes oleva noomenist põhisõna järel. Põhisõnaks võib olla substantiiv, numeraal, pronoomen või partitsiip.

Kõikides murderühmades on esindatud järgmised postpositsioonid: alm-pāl-, joli-pāl-, juji-pāl-, kiwar-, pē-, pōy-, tarmäl- muutuvatest ja muutumatuist tagasõnadest lot. Lounarühmas puuduvad näitelauseid tagasõnade ēli-pāl-, yal-, numi-pāl-, pora-, wāta-; josit, lalt, māyēs, mus, mūwlayi, nupäl, toriy, xōjt(ə)l. Läänerühmas puuduvad koni-pāl-, pora-, sis-; māyēs, nupäl, tāra. Idarühmas puudub josit. Ainult põhjarühma murdest on näitelauseid postpositsioonide ert(ə)n, yolt, koni-pal, kotl', pattiy, sirdl, sis; lāpa-, sāj-. Ainult Ülem-Lozvas esineb koni-pal, ainult Kondas jāt, māyl- 'vastu', watye, ainult Sosvas yolt, kotl', lāpa-.

Seega on analüüsitud tekstide põhjal üldkeelseid postpositsioone vaid 8 ja ainult põhjarühmas esinevaid 10 (3 neist vaid Sosva murdes). Muude tagasõnade osas on pilt eba-

ühtlane ja võib väita, et postpositsioonide kasutamine kirjakeeles ja nende tegelik esinemus murdeti on üsna lahkuminevad ilmingud.

Postpositsioonide funktsioonidest selgus järgmist. Muutuvaid tagasõnu kasutatakse: koha- (alm-päl-, ēli-päl-, yal-, joli-päl-, juji-päl, kiwar-, koni-päl-, kotl-, lāpa-, numi-pal-, pāl-, pōy-, sāj-, sis-, tarmal-, wāta-), aja- (ēli-pāl-, yal-, juji-päl-, kiwar-, pora-, sāj-, tarmal-) ja viisimääruslikes (yal-) ühendeis. Muutumatuid postpositsioone kasutatakse aja- (ert(ə)n), koha- (jāt, lalt, mus, mūwlay i, palit, supi, tāra, ūltta, watʃa), võrdlus- (lōjt(ə)l, loft, palit, siral, ur(ə)l, kaasolu- (jot) ja eesmärgilis-pohjuslikes (kastəl, māʃas, toriʃ) konstruktsioonides.

Ilmne on tendents kasutada postpositsioone koos põhisõnaks oleva pronoomeniga teatud püsikonstruktsioonides, mille tähendus läheneb iseseisvale määrsõnale (aku jot 'üheskoos', ti ēli-pält 'varem, enne'). Tagasõna porat kasutatakse kindlates ajamäärustes teli porat 'talvel', pil porat 'marjaajal' jne. Postpositsioon nupəl on asendamtu liitarvõsõnade moodustamisel (wāt nupəl sāt 'kakkümmend seitse', sõnasõnalt 'kolmekümne poole seitse').

L ü h e n d i d

A = Ahlqvist 1894; AL = Alam-Lozva murre; B = Баландин 1960; BV = Баландин-Вахрушева 1957; G = Гуя 1976; K = Kon-da murre; Ká = Kálmán 1976; P = Pelõmi murre; Pi = Pirroti 1972; PV = Põhja-Vagilski murre; R₁ = Ромбандеева 1966; R₂ = Ромбандеева 1973; S = Sosva murre; Sa = Сайнахова 1966; T = Tavda murre; ÜL = Ülem-Lozva murre.

K i r j a n d u s

A h l q v i s t , A. 1894, Wogulische sprachtexte nebst entwurf einer wogulischen grammatik. Aus dem nachlasse des verfassers herausgegeben von Y. Wichmann, Helsingissä (MSFOu VIII).

K á l m á n , B. 1976, Chrestomathia vogulica. Második átdolgozott kiadás, Budapest.

- К а н н и с т о , А. 1951-1963, *Wogulische Volksdichtung*. Bearbeitet und herausgegeben von M. Liimola I-VI, Helsinki (MSFOu 101, 109, 111, 114, 116, 134).
- Р и р о т т и , G. 1972, *Grammatica Vogula*. (Con una scelta di poesia vogule.) - Quaderni Italo-Ungheresi 3, Mantova.
- Б а л а н д и н А.Н. 1960, Самоучитель мансийского языка, Ленинград.
- Б а л а н д и н А.Н., В а х р у ш е в а М.П. 1957, Мансийский язык. Учебное пособие для педагогических училищ, Ленинград.
- Г у я Я. 1976, Морфология обско-угорских языков. - Основы финно-угорского языкознания. Марийский, пермские и угорские языки, Москва, 277-332.
- Р о м б а н д е е в а Е.И. 1966, Мансийский язык. - Языки народов СССР III. Финно-угорские и самодийские языки, Москва, 343-360.
- Р о м б а н д е е в а Е.И. 1973, Мансийский (вогульский) язык, Москва.
- С а й н а х о в а А.И. 1966, Службные слова в мансийском языке, Москва. (Автореферат канд. дисс.)

А. М и х к е л ь с

(Тарту)

ОБЗОР МАНСИЙСКИХ ПОСЛЕЛОГОВ

Р е з ю м е

В описаниях послелогов мансийского языка осталось еще много неясного и противоречивого. В грамматиках перечисляются 19 изменяемых и 38 неизменяемых послелогов. Для выяснения истинного положения автором проанализировано 1967 страниц записей мансийского языка, в основном из сборника мансийского фольклора А. Каннисто. Оказывается, что и послелог pał является изменяемым. Послелог porat считается одними исследователями изменяемым, а другими — неизменяемым. О неизменяемости данного послелогога примеров в текстах не оказалось. А. Сайнахова считает, что послелог tarməl неизменяемый в северных диалектах и в тавдинском наречии. В тавдинском наречии нашлось предложение, в котором послелог стоит в направлении падеже (lq̄ t̄marn).

По данным вышеназванных текстов можно сделать вывод, что в мансийском языке насчитывается не менее 16 изменяемых и 24 неизменяемых послелогов.

Выяснилось, что изменение послелогов в трех падежах не является в мансийском общезыковым явлением. Только послелогоги pał-, kīwar- и tarməl- встречаются во всех трех падежах, остальные — только в локативе и в лативе.

Д. Н а д ь к и н
(Саранск)

ПРЕ- И ПОСТПОЗИЦИОННЫЕ ПРЕДЕЛЫ ГЛАГОЛОБРАЗУЮЩЕГО
СУФФИКСА В МОРДОВСКИХ ЯЗЫКАХ

В финно-угорском языкознании сложилась своеобразная традиция: как правило, исследователи мало внимания и значения придают гласным компонентам словообразовательных суффиксов. Считается, что в финно-угорской древности смысловую нагрузку нес лишь согласный компонент суффикса, а гласный служил огласовкой и определял лишь принадлежность слова к одному из видов основы: за частью суффиксов следовал широкий гласный (a ~ ä), а за другой частью - узкий (e) (Лыткин 1970а : 110; та же идея встречается уже у Т. Лехтисало 1936 : 23-27 и у других авторов). В основном гласный компонент у современного суффикса рассматривается постольку, поскольку в нем могут найт отражение отношения в сфере вокализма непервого слога финно-угорской и более глубокой древности (Равила 1938 : 21-22; Галкин 1966 : 5-12; Лыткин 1970а : 109-115; 1970б : 221-238). Не исключая важности данного аспекта, хочется обратить внимание и на другие аспекты и проблемы, связанные с вокалическими компонентами современных суффиксов.

Игнорирование вокалического компонента содержит опасность того, что при синхроническом анализе не будет учтен весь наличный состав, к примеру, глаголообразующих морфем: -ta ~ -to ~ -t = 1, тогда как фактически -ta, -to, -t могут оказаться тремя разными морфемами. В связи с этим исследователь многих граней синхронного описания суффиксов - например, продуктивности, корреляции, частоты, стилистической оценки (Кишш 1973 : 237-239), последовательности и взаимодействия суффиксальных морфем (Майтинская 1965 : 162), участия соединительных гласных и т.д. - может прийти к ложным оценкам.

В диахронии важна не только связь между вокалическими компонентами современных суффиксов и вокализмом непервого слога праязыковых состояний различной исторической глубины. В настоящее время считается бесспорным, что в финно-угорском

языке-основе наряду с суффиксами типа -сv были суффиксы типа -с (см. особенно Лыткин 1970а: 110). Историческая интерпретация современной огласовки или отсутствия таковой у определенного суффикса, процессы обобщения и дифференциации в огласовке суффиксов, базисный или эпентетический характер вокалических компонентов, древность эпентетических гласных, процессы переразложения на стыках смежных морфем, наконец - способ возникновения определенной словообразующей морфемы, - эти и многие другие вопросы требуют детального учета вокалических компонентов в пре- и постпозиции суффиксов. Кроме того, не снят вопрос о финно-угорском вокалическом словообразовательном суффиксе.

В исследованиях по финно-угорским языкам, в которых имеются соответствующие корреспонденции из мордовских языков, в описательных грамматиках по эрзянскому и мокшанскому языкам, в работах, посвященных описанию диалектов, в публикациях по глагольному словообразованию глаголообразующие суффиксы выделяются по-разному, а именно: 1) суффиксы репрезентированы вместе с аусллаутом глагола в инфинитивной форме, например: -doms, -до-мс и т.п. (Видеман 1865 : §§ 28-40; Бубрих 1947 : 47-50); 2) суффиксы репрезентированы без вокалических компонентов как в пре-, так и в постпозиции, например: -д, -д и т.п. (Альквист 1861 : §§ 113-126; Синней 1922 : 104-117; Лехтисало 1936; Цыганов 1955 : 106-111; Феоктистов 1966а : 192; Тургаева 1975 : 214-220); 3) й-овый суффикс репрезентирован вместе с препозиционным вокалическим компонентом (-ий/-ий), остальные - как указано в п. 2 (Коляденков 1955 : 91-107; Грамматика 1962 : 44-49; Цыганкин 1961 : 382-383; 1975 : 245-251; ср. также у Видемана 1865 : § 30); 4) й-овый суффикс представлен одним препозиционным вокалическим компонентом (-и/-и в формах вроде м. цяпиемс - мн.кр. ф. от цяпадемс 'хлопнуть'), остальные - как указано в п. 2 (Галушкина 1960 : 47-53; Серебренников 1966 : 157-163); 5) й-овый суффикс репрезентирован вместе с пре- и постпозиционными вокалическими элементами, остальные суффиксы - как указано в п. 2 (Материалы 1956 : 46-47; Обьедкин 1963 : 84; Давыдов 1963 : 206-208; Матюшкин 1964 : 156-176; Лабушкина 1966 : 168-170; Феоктистов 1966б : 245); 6) и-овый суффикс репрезентирован как указано в п. 5, кроме того, сделаны исключения для некоторых других суффиксов, в частности: для -за/-за (Давыдов 1963 : 171), -му- (Лабушкин 1964 : 250-261), -ка/-га (Феоктистов

1975 : 329); 7) одна часть суффиксов репрезентирована с гласными в постпозиции (обычно это суффиксы многократного действия), другая часть - без них (Серебренников 1960 : 232-245); 8) в репрезентации суффиксов строго учитываются его современные препозиционные и постпозиционные вокалические пределы (Халлап 1955; 1958; Надькин 1968 : 88-109).

Очевидно, что столь значительные расхождения в репрезентации глаголообразующих суффиксов могут быть объяснены прежде всего отсутствием единой методики их вычленения.

В отглагольном словообразовании рассмотрение проблем структурного и фонетического порядка, характерных для узлов производящая основа - суффикс, производная основа - словоизменятельный аффикс во многом будет облегчен, если в качестве отправного пункта принять принцип сопоставления данных морфологических узлов с дифференцированными основами производящего и производного глаголов.

Постулируем несколько морфонологических положений.

Условие 1. В определенном языке в системе глагольного словоизменения отсутствует какое бы то ни было противопоставление гласных и согласных основ. При этом условии возможны:

альтернанта а): все глагольные финитные формы имеют гласные основы: toto-, tototó-;

альтернанта б): все глагольные финитные формы имеют согласные основы: tot-, totót-.

Огласованность производной глагольной основы и огласованность глаголообразующего суффикса, поскольку последний замыкает словообразовательную цепь, в материальном выражении тождественны: tototó-.

Правило 1 а (следует из условия 1 а). Если в языке имеются только гласные глагольные основы, все глаголообразующие суффиксы должны быть с гласным компонентом в постпозиции: tototó-, tototóto-, tototótoto-.

Правило 1 а1 (следует из правила 1 а). Если гласные в исходе производных основ всегда обусловлены только фонетически, они суть эпентетические гласные (распространители основ, равно как и суффиксов), не связанные с планом содержания:

totót-ó-, totótót-ó-, totótót-ó-;
teté-t-e-, tetétt-e-, tetétt-e-.

Правило 1 а2 (следует из правила 1 а). Если кроме фонетически обусловленных вариантов огласовки в исходе производ-

ной основы возможны фонетически необусловленные огласовки, в таком случае гласный компонент в постпозиции суффикса следует квалифицировать как часть суффикса, как базисный гласный: tototô-, teteteê- при условии, если есть еще и основы вроде tototâ-, tototê- и т.п.

Правило 1b (следует из условия 1 с альтернантой b). Если в языке имеются лишь согласные глагольные основы, все глаголообразующие суффиксы в ауслaute обязательно должны иметь согласный компонент: totot-, tototot- и т.п.

Правило 1b1 (следует из правила 1b). Любои гласный в постпозиции суффикса должен быть отнесен к следующей морфеме tototô-o, totototô-o и т.п.

Правило 1b2 (следует из правила 1b). В языке только с согласными основами глагола не может быть вокалических и огласованных глаголообразующих суффиксов.

Системы эрзянского и мокшанского языков исключают условие 1 с обеими альтернантами (Надькин 1978), поэтому при анализе мордовских глагольных словоформ нельзя руководствоваться морфологическими правилами 1a - 1b2.

Условие 2. В определенном языке в системе глагольного словоизменения налицо парадигматическое противопоставление согласных и гласных производных глагольных основ, но отсутствует базисное их противопоставление по наличию вокалического компонента:

форма x: tototô-, teteteê-; форма y: tototê-, teteteê-.

Правило 2 (следует из условия 2). Если противопоставление согласных и гласных производных основ не выходит за рамки глагольной парадигмы, значит в синхронном состоянии системы 1) все производные глаголы двуосновные и, кроме того, 2) гласная и согласная основы определенного глагола, будучи в инвариантных отношениях, в одинаковой степени претендуют на первоначальность: tototô- < > tototê-, teteteê- < > teteteê-.

Правило 2. 1 (следует из правила 2). Все глаголообразующие суффиксы в таком языке 1) выступают в двух вариантах, причем 2) как огласованный, так и неогласованный варианты претендуют на первоначальность: -to < > -t, -te < > -t.

При условии 2 вопрос о приоритете огласованных или неогласованных морфем может иметь смысл лишь для диахронического аспекта.

В мордовских языках имеется парадигматическое противопоставление согласных и гласных производных основ (ср. лот-

кав-сь 'он смог остановиться' и э. лоткаво-до, м. лоткаво-да 'сумейте остановиться'), но не выдерживается вторая часть условия (ср. э. лоткавт-сь, м. лоткафт-сь 'он остановил' и э. лоткавтне-сь м. лоткафтне-сь 'он останавливал (многократно)'). Поэтому при анализе мордовских глагольных словоформ правилами 2 - 2.1 также нельзя руководствоваться.

Условие 3. В определенном языке в системе глагольного словоизменения имеется базисное противопоставление согласных и гласных производных основ, но отсутствует их парадигматическое противопоставление:

Форма х: tototô-, tetet-;   форма у: tototô-, tetet-.

Правило 3 (следует из условия 3). Если противопоставление согласных и гласных производных основ не выходит за пределы базисного, значит в данном языке 1) все производные глаголы одноосновные, причем 2) часть из них с гласными, другая часть - с согласными основами: tototô-, tetet-.

Правило 3.1 (следует из правила 3). Глаголообразующие суффиксы в таком языке подразделяются на две категории: 1) суффиксы с гласным компонентом в постпозиции и 2) суффиксы без такого компонента: -to, -t.

Очевидно, что правилами 3 - 3.1 также нельзя руководствоваться при анализе по составу мордовских глагольных словоформ, так как теперь тоже не выдерживается одна часть условия: в мордовских языках есть базисное противопоставление по огласованности производных глагольных основ, но, кроме того, есть еще и их парадигматическое противопоставление (см. п. 2. 1).

Условие 4. В определенном языке в системе глагольного словоизменения имеется как парадигматические, так и базисное противопоставление гласных и согласных основ, причем указанные противопоставления охватывают все производные глагольные лексемь:

Форма х	Форма у	Форма з
<u>tototô-</u>	<u>tototô-</u>	<u>tototô-</u>
<u>tetet-</u>	<u>tetetê-</u>	<u>tetet-</u>

Правило 4 (следует из условия 4). В таком языке 1) все производные глаголы двусосновные, причем 2) в качестве исходных вариантов должны квалифицироваться члены базисных противопоставлений: tototô- > tototê-, tetet- > tetetê-.

Правило 4. 1 (следует из правила 4). В таком языке 1) все глаголообразующие суффиксы выступают по крайней мере в виде

двух вариантов - с гласным компонентом и без него, причем 2) в качестве исходных должны квалифицироваться те, которые выявляются в точках или на участках базисных оппозиций: -to > -t, -t > -te.

Правило 4. 2 (следует из правила 4). Для исходного варианта основы типа tototo- (форма x) парадигматически противопоставленный вариант totot- (форма z) должен квалифицироваться как усеченный, сокращенный: tototo- > totot-, в то время как для исходного варианта tetet- (форма x) парадигматически противопоставленный вариант tetete- (форма y) должен квалифицироваться как распространенный, удлиненный: tetet- > tetet-e-.

Правило 4.2.1 (следует из правила 4.2). Для исходного варианта суффикса -to парадигматически противопоставленный вариант -t должен квалифицироваться как усеченный, сокращенный: -to > -t, в то время как для исходного варианта t парадигматически противопоставленный вариант -te должен квалифицироваться как удлиненный, распространенный: -t > -te.

Системы эрзянского и мокшанского производных глаголов отвечают условию 4. Поэтому при анализе морфологического узла производная основа - личный или субъектно-объектный аффикс можно пользоваться правилами 4.

Покажем это на конкретных примерах.

Допустим, необходимо найти варианты производных основ и глаголообразующих суффиксов в их составе, а также установить иерархию вариантов указанных морфем в составе глаголов сермадомс 'писать', э. сермалемс, м. серматкшнемс - мнкр. ф. от сермадомс.

Очевидно, что для условия 4 в качестве формы x подойдет любая из диагностических форм (Надькин 1978), например, безобъектная форма 3 лица ед. ч. I прошедшего времени изъявительного наклонения; в качестве формы y - любая из форм с обобщенной гласной основой (Надькин 1978), например, безобъектная форма 2 лица мн. ч. повелительного наклонения; и в качестве формы z - любая из форм с обобщенной согласной основой (Надькин 1978), например, безобъектная форма 3 лица мн. ч. настоящего времени изъявительного наклонения.

Поставим анализируемые глаголы в названные формы:

<u>сермад-сь</u>	э. <u>сермадо-до</u>	<u>сермад-ыть</u>
	м. <u>сермадо-да</u>	<u>сермад-ыхть</u>
э. <u>сермале-сь</u>	<u>сермале-де</u>	<u>сермал-ить</u>
м. <u>серматкшне-сь</u>	<u>серматкшне-да</u>	<u>серматкшн-ихть</u>

Согласно правилу 4 мы имеем: сермад- > сермадо-, э. сермале- > сермал'-, м. серматкшне- > серматкшн'-.

Согласно правилу 4.1 (допустим, что препозиционные пределы суффиксов нам известны):

-д- > -до- (в составе сермад- > сермадо-),

э. -ле- > -л'- (в составе сермале- > сермал'-),

м. -кшне- > -кшн'- (в составе серматкшне- > серматкшн'-).

Согласно правилу 4.2:

сермад- > сермад-о- (о - эпентетический гласный),

э. сермале- > сермал' (усечение основы),

м. серматкшне- > серматкшн' (усечение основы).

Согласно правилу 4.2.1: -д- > -д-о- (о - эпентетический гласный), -ле- > -л'-, -кшне- > -кшн'.

Несколько слов о методике определения препозиционного предела глаголообразующего суффикса. Если мы имеем дело со случаем внутрикатегориального глаголообразования, необходимо сопоставление данного производного глагола - дифференцированной основой теперь уже производящего глагола. Ход рассуждений при этом приблизительно следующий. Если дифференцированная основа целиком в нетронутom виде присутствует в новом образовании, то этот "кирпичик" скорее всего как раз и будет производящей основой, например: э. вално-кшномс 'поливать' - мнгр. ф. от валномс 'тж' (диффер. осн. вално-(сь)), м. сермат-кшнемс - мнгр. ф. от сермадомс (диффер. осн. сермад-(сь)). При этом в случаях вроде э. сермадокшномс - мнгр. ф. от сермадомс, несмотря на дифференцированную основу производящего глагола сермад-(сь), производящей основой следует считать сермад-о-, отдавая предпочтение при определении препозиционных границ суффикса дифференцированным основам на гласный (ср. э. вално-кшномс) и квалифицируя о в препозиции -кшно- как распространитель производящей основы.

Очевидно также, что в случаях вроде рам-семс 'покупать' (ср. рама-сь 'он купил', рам-ить 'они купят') мы имеем дело с усеченной лексической основой производящего глагола.

Если гласный на стыке производящая основа - суффикс другого качества (с учетом перезвукровки), чем гласный в исходе лексической основы производящего глагола (в том числе эпентетический), значит этот гласный не принадлежит производящей основе. Даже если у части основ налицо совпадение качества гласных, предпочтение отдается типу с расхождением. Так, в неспрягаемых формах причастно-деепричастного характера э.

озадо, м. озада (от озамс 'сидеть'), видимо, следует говорить о суффиксе э. -адо м. -ада, так как есть э. панжадо, м. панжада (от э. панжомс, м. панжемс 'открыть'), диффер.осн. панж-(сь), распр. осн. э. панж-о-(до), м. панж-е-(да).

Сказанное в общих чертах распространимо и на случаи межкатегориального глаголообразования. Так, если приравнять форму им. п. существительных к дифференцированной глагольной основе, глаголы м. кородомс 'ревновать', э. прядомс 'завершить', сермадомс 'писать', вазнямс 'отелиться', вашиямс 'ожеребиться' выделяют соответственно следующие производящие основы: м. кор-о- (о - интерфикс, ср. кор. 'характер; зависть'), э. пря- (ср. пря 'голова'), серма- (ср. серма 'письмо'), ваз- (ср. ваз 'теленос'), ваш- (ср. э. вашо, м. ваша 'жеребенок').

Опора на исходную форму неглагольного производящего слова позволяет точнее вычленил глаголообразующие суффиксы. Например, глагольные пары вроде токадемс э. 'тронуть', м. 'попасть' - токамс э. 'ударить', м. 'тронуть'; чукадемс 'страхнуть' - чукамс 'страживать' как будто говорят в пользу включения а в состав производящей основы (диффер.осн. тока-(сь), чука-(сь)). Но глаголы токадемс и чукадемс нельзя отрывать от огромного количества глаголов типа ботадемс, э. зэрькадемс, м. зэрьхтядемс и т.п. с общим значением удара, хлопка, грохота и т.п. Учитывая это обстоятельство, видимо, а на стыке производящей основы и суффикса в подобных образованиях вообще вернее будет относить к суффиксу, выделив производящие основы ток-, чук-, как и бот-, э. зэрьк-, м. зэрьхт-.

В свете сказанного возникает необходимость в уточнении самих реестров глаголообразующих средств в мордовских языках.

С о к р а щ е н и я

диффер. осн. = дифференцированная основа, им. п. = именительный падеж, м. = мокшанский язык, мигкр. ф. = многократная форма, распр. осн. = распространенная основа. э. = эрзянский язык.

Л и т е р а т у р а

- Ahlqvist, A. 1861, Versuch einer mokscha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis, St.-Petersburg.
- Бабушкина Р.В. 1966, Темяшевский диалект мокша-мордовского языка. - Очерки мордовских диалектов. Том IV, Саранск, 16-225.
- Бубрих Д.В. 1947, Эрзя-мордовская грамматика-минимум (пособие для вузов), Саранск.
- Wiedemann, F.J. 1865, Grammatik der ersa-mordwinischen Sprache nebst einem kleinen mordwinisch-deutschen und deutsch-mordwinischen Wörterbuch, St.-Petersburg.
- Галкин И.С. 1966, Историческая грамматика марийского языка. Морфология. Часть II, Йошкар-Ола.
- Галушкина Э.С. 1960, Тенденция к парности мордовских глаголов с видовыми значениями. - Труды Морд. НИИЯЛИЭ, вып. 20, Саранск, 47-53.
- Грамматика мордовских языков. Фонетика и морфология 1962, Саранск.
- Давыдов М.М. 1963, Больше-Игнатовский диалект эрзя-мордовского языка. - Очерки мордовских диалектов. Том II, Саранск, 118-223.
- Евсеев М.Е. 1963, Основы мордовской грамматики. - Избранные труды в пяти томах. Том IV, Саранск, 8-415.
- Kiss, J. 1973, Zur Morphologie der Lehnverben der finnisch-ugrischen Sprachen.
- Коляденков М.Н. 1955, Глагольное словообразование в мордовских языках. - Записки Морд. НИИЯЛИЭ, 16, Саранск, 91-107.
- Lehtisalo, T. 1936, Über die primären ururalischen ableitungssuffixe, Helsinki.
- Лыткин В.И. 1970а, Об огласовках некоторых deverбальных словообразовательных суффиксов глагола финно-угорских языков. - Вопросы финно-угроведения. Вып. V, Йошкар-Ола, 109-115.
- 1970б, О вокализме непервого слога финно-угорских языков. - СЗУ VI, 221-233.
- Майтинская К.Е. 1965, Образование и классификация суффиксов в агглютинативных языках на материале финно-угорских языков. - Морфологическая типология и проблема классификации языков, Москва-Ленинград, 154-164.

- Материалы** научной сессии по вопросам мордовского языкознания. Часть II, 1956; Саранск.
- Матюшкин П.Г.** 1964, Образование глаголов от имен в мордовских языках. - Ученые записки № 43 Мордовского государственного университета, Саранск, 160-178.
- Надькин Д.Т.** 1968, Морфология нижнепьянского диалекта эрзя-мордовского языка. - Очерки мордовских диалектов. Том V, Саранск, 3-198.
- 1978, Репрезентация основы в глагольной парадигматике мордовских языков. - Финно-угристика. Вып. I, Саранск.
- Объедин В.Д.** 1963, Говор села Мордовское Давыдово бывшего Кочкуровского района Мордовской АССР. - Очерки мордовских диалектов. Том II, Саранск, 37-98.
- Ravila, P.** 1938, Über Entstehung des tscheremissischen Konjugationssystem. - FUF XXV, 1-25.
- Серебренников В.А.** 1960, Категории времени и вида в финно-угорских языках пермской и волжской групп, Москва.
- 1966, К проблеме происхождения суффиксов многократного действия в финно-угорских языках. - СЭУ II, 157-163.
- Szinnyei, J.** 1922, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, Berlin-Leipzig.
- Тургаева А.Е.** 1975, К вопросу о средствах выражения возвратности в мордовских языках. - Вопросы финно-угроведения. Вып. VI, Саранск, 214-220.
- Феоктистов А.П.** 1966а, Мокшанский язык. - Языки народов СССР. Том III. Финно-угорские и самодийские языки. Москва, 199-200.
- 1966б, Эрзянский язык. - Там же, 177-198.
- 1975, Мордовские языки. - Основы финно-угорского языкознания. Прибалтийско-финские, саамский и мордовские языки, Москва, 248-343.
- Халлап В.** 1955, Суффиксы образования глаголов в мордовских языках (общемордовские суффиксы). Автореферат кандидатской диссертации, Таллин.
- Халлап В.** 1958, Материалы по истории глаголообразовательных суффиксов в мордовских языках. - Труды Института языка и литературы Эстонской ССР. II, Таллин, 175-256.
- Цыганкин Д.В.** 1961, Шугуровский диалект эрзя-мордовского языка. - Очерки мордовских диалектов. Том I, Саранск, 294-395.
- 1975, Словообразовательная вариантность в эрзянских диалектах. - Вопросы финно-угроведения. Вып. VI, Саранск, 245-251.

- Цыганов Н.Ф. 1955, Существует ли в мокшанском языке суффикс видовой направленности пи. - Записки Морд. НИИЯЛИЭ 16, Саранск, 108-111.
- Якушкин А.В. 1961, Дракинский диалект эрзя-мордовского языка. - Очерки мордовских диалектов. Том. I, Саранск, 197-293.

D. N a d' k i n
(Saranak)

PRE- AND POSTPOSITIONAL VOWELS OF THE
VERBAL DERIVATIVE SUFFIX IN MORDVINIAN

S u m m a r y

If one is not careful about the vowel components of verb forming suffixes, it will not be possible to record adequately lists of these suffixes on the synchronic level. Thus in the suppositional variants -ta / -to / -t = 1 the -ta, -to, -t may turn out to be independent morphemes. In Mordvinian language studies there is a great divergency in the presentation of verb-forming suffixes as an appropriate method of morphological analysis is, in fact, lacking. Consideration of the so-called diagnostic forms which differentiate verbal stems, e. g. šormad-š, šormalé-š, šormatkšne-š, provides a possibility of recording the hierarchy of the main variants of morphemes and of defining more accurately entries in sets of morphemes. On using diagnostic forms in morphological analysis one can find out the role of epenthetic vowels in the system of verb-derivation and verb-changing.

A NÉVUTÓS SZERKEZETEK FELEPÍTÉSE ÉS TÍPUSAI AZ OSZTJÁKBAN

1. Az osztjában a névutós szerkezet lehetséges a nomen minden alfajával: alapszóként szerepelhet főnév, számnév, névmás, participium praesentis és participium praeteriti. Álljon itt erre néhány példa (kivéve 1) főnév, mert ez legaltalánosabb, leggyakoribb, 2) személyes névmás, ezt 1. alább):

s z á m n é v: (Kr.) xutmət kes (piš) '3^s kerta' (KV. 74), xūtm kes '3 kerta' (uo.), (Suris.) kimət išna (pūšna) 'zum 2. Mal' (DEWOS. 6);

m u t a t ó n é v m á s: (O.) tāmi elti, tāmi ēuəlī 'diesen, von diesem' (KV. 337), (Kr.) tāmsāxāt 'so' (KT. 1000a), (J.) tēm sāt 'in dieser Weise' (PD. 2051), (Ser.) sīt ūnta ūn? 'Was hast du einen derartig grossen Zorn' (48) 'Bis zu diesem was für ein grosser Zorn?' (OVE.I.260);

k é r d ő n é v m á s: (Ser.) xoū nama? 'за кем? для кого?', xoū xocu? 'к кому?, у кого?' (Zsivotikov 108);

p a r t i c i p i u m p r a e s e n t i s: (Kr.) mān mātēm kemnē 'während ich gehe' (KV. 83);

p a r t i c i p i u m p r a e t e r i t i: (Kr.) mān-mem kemnē 'als ich gegangen bin' (KV. 83), (Vj.) iāuešmal pīrnē tūstē 'er hat es mir gebracht, nachdem er gefüttert hat' (uo. 195).

A névutó alapszava a mondat részeihez fűződő viszonya szerint lehet egyes, kettős vagy többes számú (pl. (Kaz.) xātēu!A't, xātnešneū!A't, xātōtēu!A't 'hazból, házakból (Du.), házakból; KV. 308) és felvehető birtokos személyjelet (pl. (Kaz.) i xōi!A' ōnti 'joka(iselle) miehelle, einem jedem Mann'; KV. 310; iāxlāl nērnā 'toveriensa edestā, für seine Kameraden'; KT. 628a).

Külön csoportot képeznek a személyes névmással alkotott névutós szerkezetek. Ebben az esetben a névutó felveszi a megfelelő személyű birtokos személyjelet, pl. (Kaz.) mā āšēšmān 'lähellāni' (KT. 1118b).

1.1. Csak ritkán fordulnak elő olyan példamondatok, amelyekben a személyes névmással alkotott névutós szerkezetben a birtokos személyjelet elhagyták. Ez főként a főnévhez legközelebb álló egyes szám 3. személyű névmás esetén fordul elő, pl. (0.) iaŋk lou pèlè sidi lauŋl 'a víz így szól hozzá' (ÉONyt. 170); (0.) táus nälŋl lou xoza an' ioxtas 'A tunguz nyila ő hozzá nem jutott el' (ÉONyt. 40); (0.) lin xoza uanè-mamal-kemma luŋŋal katlamszè 'A mint hozzájuk közeledett, az evezőjét megragadta' (ÉONyt. 145).

Itt arra is lehet gondolni, hogy ez esetekben a névutó vonzatként szerepel, ti. lauŋl ige mindig a N + pèlè szerkezetet vonzza. Másfelől szerepet játszhat a szöveggörnyezet is, pl. (0.) "xoidau ösən?" - "mà, lauŋl, ädöl xadən más-nin ösəm." - ittam nin lou xoza arədəs. "Ki vagy?" - "En a magános házban lakó tündér vagyok." - Erre a nő hozzáróhant." (ÉONyt. 80).

1.2. Más finnugor nyelvekből tudjuk, hogy a személyes névmással alkotott névutós szerkezetekben a névmást el lehet hagyni, s az így létrejövő fi. vieressäni, edellämme, mdE. vakssom, zürj. vilam, m. mellettem, előttünk típusú szóalakok önálló határozószókká válnak (vö. Mészöly: FUF. 21:66; uö: MNy. 34:155; Györke: uo. 39:293; Bárczi: uo. 50:293; Sebestyén, MNN. 14, 220; vö. még Stoecke 7; Keresztes 48-9; Majtinszkaja 45; Szerebrennikov; SFU. 4:79).

Az osztjákban ez nem fordul elő. Bár névmás nélküli alakok találhatók Karjalainen vagy Paasonen szótárában, amelyekben locativusi alak névmással van feljegyezve, lativusi pedig nélküle, vagy némely nyelvjárásbeli adat névmással van feljegyezve, a másiktól pedig nélküle, de szerintünk az ilyen szótári alakok nem lehetnek mérvadók, mivel szövegekben ilyen névmás nélküli szerkezeteket nem találunk.

1.3. Nincs szükség annak a felsorolására, hogy az egyes névutók milyen személyes névmással alkothatnak kapcsolatot, mivel Vértés; OstjPron. függelékben XXVIII - XXXII táblázatokban ez az anyag igen gondosan egybe van gyűjtve. Annyit szeretnénk csak megemlíteni, hogy elvileg lehetséges minden személlyel és minden (jelentésbelileg megfelelő) névutóval ilyen szerkezetet alkotni.

1.4. Birtokos személyjellel ellátott névutókban a grammatikai elemek kétféle sorrendje lehetséges:

1) Rad + Px + Cx

(pl. Szin. luw jupeln, luw jēlpeln)

2) Rad + Cx + Px

(pl. Szin. luw xošajəl, luw pēlajəl)

Az első típus azonos a névszói ragozással, vö. (Ser.) xotemna 'in meinem Haus', tuw wošəta 'in seine Stadt' (Steinitz, OstjChr.²60). Ez fordul elő főként azoknál a névutóknál, amelyek több esetraggal használatosak, ill. az irány-hármaságot fejezik ki.

A második típus előfordulása korlátozott. Csak olyan névutókban használatos ez a sorrend, amelyekben archaikus -ŋ- lativusi rag fordul elő (ennek az eredetéről vö. 2.3.2. pont alatt) és amelyekben a töve önálló szóként a mai nyelvben nincs meg vagy jelentése teljesen megváltozott.

Az általánostól eltérő (fordított) sorrend azzal magyarázható, hogy a névutók ragos volta már elhomályosult, és a névutók végén előforduló ragozást xős-ən-, pet-ən-, pät-ən- stb. a nyelvérzék már nem különíti el, hanem az egészset alapalaknak érzi. Ugyanilyen sorrend figyelhető a magyar névutókban (ill. határozószókbán) is: mellettem, előttünk stb. (itt is szintén archaikus ragok). A névszóragozásban pedig házamban, városában stb. Kérdésről a rokon nyelvekben vö. Rédei: CTIFU I. 134.

Meg kell jegyeznünk, hogy néhány nyelvjárásban az e csoportba tartozó névutók valószínűleg analógia hatására átkerültek az első csoportba, pl. (Szin.) xősəma várható xősajem helyett.

2. A névutók alakszerkezetüket tekintve tőszóra és határozóragra bonthatók: a tőszó az előzmény-szerkezet kapcsoló tagja volt, a határozórag pedig az új meghatározottra mutató viszonyjel.

2.1. A raghasználat szempontjából az osztják névutók három csoportra oszthatók:

- 1) három (ill. az északi nyelvjárásokban két, vö. 2.2.3.) helyviszonyragot felvevő névutók (Terreskin szerint послеложные имена, Szajnahova szerint серийные послелогии)
- 2) egy bizonyos raggal (főként lativus-szal) használatos névutók
- 3) ragtalan névutók.

Az első csoportba tartoznak uja stb. (2., itt és követ-

kezőkben szám a megfelelő pontra utál Seilenthal, ONSz-ben), oytija stb. (3.), itpaja stb. (4.), iapija stb. (5.), ätampja stb. (7.), onta stb. (12.), untpaja stb. (13.), witpeja stb. (20.), čönča stb. (23.), joaa stb. (27.), kijpija stb. (29.), xonja stb. (31.), kasa stb. (32.), kutaa stb. (33.), kutjima (PxSg.1; 34.), kimpeja stb. (38.), kötä stb. (41.), lipija stb. (42.), lepa stb. (44.), nümpija stb. (49.), pünaa stb. (58.), pitra stb. (63.), sälä stb. (64.), sürütä stb. (PxSg.3; 67.).

A második csoportba tartoznak: unta (11.), pdäsna (14.), orajna (15.), ärtemna (PxSg.1; 17.) itn (19.), čäma (22.), šopi (24.), jüpijn (25.), juganna (26.), kima (37.), kasa (40.), lakka (43.), ? mušn (45.), nataj- (50.), nernn (51.), potšamns (53.), pèdä (54.), püa (55.), pänna (57.), pirnè (59.), pörajn (60.), pösan (61.), patana (62.), sirä (66.), tajäina (68.), tömpinj (71.), viča (72.).

A harmadik csoportba tartoznak: išn (1.), etta (6.), uti (9.), omat (10.), örakka (16.), iti (18.) ewält (21.), jita (28.), köyat (30.), kaša (35.), kiča (36.), kiñtä (39.), muyti (46.), mojältaj (47.), mera (48.), püts (52.), pujan (56.), svjät (65.), täxli (69.), töxapü (70.).

2.2. Az osztjákban névutókban főként ugyanazok az esetragok használatosak, mint a névszói paradigmában.

2.2.1. A l a t i v u s i irányt (hova?) kifejezi az -a. E rag finnugor eredetű és visszavezethető *i alakra. Ezt először Y.H. Toivonen próbálta kimutatni a magyar -é lativusban és a rokon nyelvek adverbialis végződéseiben (FUF. 28:9-19). Ezzel a nézettel egyetértenek magyar nyelvtörténeszek is, vö. pl. Bárczi: CIFU.I.34-35; Bárczi-Benkő-Berár, A magyar nyelv története, 405. Hajdú véleménye szerint (Bev.125) „Ez a lativusrag az alapnyelvben valószínűleg nem volt széles elterjedésű, hiszen elég kevés nyelvi adalékból következtethetünk hajdani létezésére. A bizonytalansági tényező a raggal kapcsolatban tehát nagyobb, mint a kellően dokumentált ragok esetében.”

Nem tartható az a nézet, miszerint az -a a finnugor *-k folytatója lenne (Kara, ÉOHat.55-73; NyH.⁷; Zsirai, FgrRok. 66-67; Beke, VogHat.43-50; Hajdú, Bev.123-125; Osznovü I.255-257; Osznovü III.306; stb.). A finnugor *-k folytatója ugyanis az osztjákban a translativusi -i (v.ö. 2.3.4.).

E rag eredetét tekintve eltérő véleményen van Szere-

brennikov, aki próbalkozott kimutatni az uráli nyelvekben három eredeti magánhangzós lativust: *-a, *-e, *-i. Véleménye szerint a szóvégi magánhangzó főként csak nominativusi alakokban kopott le, ahol semmiféle funkciója nem volt, a feltételezett magánhangzós ragok pedig, mint funkcionálisan fontos nyelvi elemek, megmaradhattak (Osznovnűje liniji, 30-31).

2.2.2. A l o c a t i v u s i rag (hol?), ugyanúgy mint a névszóragozásban az -n (-an, -na).

Ez a rag uráli eredetű, l. Kara, ÉOHat.7-55; NyH.⁷; Zsirai, FgrRok.63-64; Beke, VogHat.26-43; Hajdú, Bev.120-121; Osznovü I.247-250; Osznovü III.306; stb.

2.2.3. Az e l a t i v u s - a b l a t i v u s i irány (honnan?) pontosabb kifejezésére két különböző mód van:

- 1) az északi nyelvjárásokban összetett névutókat használnak, amelyeknek a második tagja az ewəlt névutó (a Szin. és Mu. nyelvjárásokban ehelyett az elti használatos), pl. Ser. ŷtp ew³t, Mu. ŷlp elti, Mu. lŷpi elti, Szin. kŷt elti.
- 2) a déli és a keleti nyelvjárásokban az ewəlt névutó szekundér ablativus-elativusi raggá fejlődött (közelebből l. Seilenthal, ONSz.21. pont alatt) és ezzel a szekundér raggal ellátott névutótövek használatosak a honnan? irány kifejezésére, pl. DN. oxtəwə, Trj. iəpiji, DN. itpəwə, stb.

Ilymódon az osztják helyhatározói névutókban is megfigyelhető az uráli nyelvek határozói viszonyító eszközeiben közösen megnyilvánuló ősi sajáttság, az i r á n y h á r m a s s á g, azaz a térben való viszonyítás fő irányai szerinti tagolódás: locativus - hol?; ablativus - honnan?; lativus - hova? (vö. Budenz, Ugal.375; Simonyi, MHat.I.27-28; Klemm, MTMt.158 kk.; Zsirai, FgrRok.62-70; Ravila: Vir.1945: 318; Deme: NyK.54:22; Hajdú: I.OK.3:365; Sauvageot: ÉFou.V. 88-90; Rédei: CTIFU.I.133; stb.).

2.3. E ragokon kívül, melyek közösek a névszóragozással, a névutókban más esetragok is előfordulnak.

2.3.1. Elsőként tárgyaljuk az *i ablativusragot, amely az ewəlt, jesəlt, elti, wəlti névutókban fordul elő és amely megőrződött sok határozószóiban is (pl. təA-ta, təA-ta, nəməA-ta, kəməA-ta).

E ragot még néhány évtizeddel ezelőtt az uráli ^{*}ta ablativusi rag ugor megfelelésének tartották. Az ablativus ^{*}ta [~]da ragjának gyöngé fokát (az akkor uralkodó alapnyelvi fokváltkozás elméletéhez híven) az ugor nyelvek fejlesztették volna tovább l-lé (NyH.⁷ 131-134; FgrSprw.² 56-57; 63-64; Zsirai, FgrRok. 65-66; 203; Kara, ÉOHat. 77-82; Beke, VogHat. 50-62; Wichmann: FUF. 16:161; Vértés, OstjPron. 251). Ma már ez a nézet nem tartható fenn. T. E. Uotila (Vir. 1945:335) valószínűnek tartja, hogy az ugor l ugyanarra az ^{*}l-re vezethető vissza, amelyből a finn-permi ágban fejlődtek a szekundér összetett külső helyviszonyt jelölő ragok (vö. még Bárczi: CIFU I. 35; Décsy, Einf. 157; A. Kövesi: NyK. 55:100-102; uő: NyK. 68:228-229; Tauli: UAJb. 24:31; Hajdú, Bev. 122-124; Osznovü I. 254). (Ravila szerint (JSFOu. 60₆:13) a finn-ségi nyelvek külső helyhatározóragokban előforduló l -elem nem vezethető vissza a finn-permi korszakra sem, szerinte a finn-ségi, volgai és permi nyelvekben ez az elem párhuzamos fejlődés eredményeként alakult ki.)

Mivel magyarázható azonban, hogy az osztják nyelvől eltűnt l ablativus-elativusi rag? Feltevésünk szerint ezt az l-ragnak más grammatikai morféimakkal való alak megegyezése, vagyis az ^{*}l morfológiai túlterhelése okozta. Ugyanis az l morféimának más fontos szerepe is volt, az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel: DN. -t, DT. -t, C. -t, Kr. -t, V. -L, V. -L, Vj. -ll^c, -l^c, -l^c, -l^c, Tremj. -A, Ni. -l^c, Kaz. -M^c, -A^c, O. -ll^c, -l^c (KV. 4, 32, 46, 70, 105, 154-157, 232, 300, 311, 332). A harmadik személyű birtokos személyjel használatos leginkább, valamint determináló elemként szerepelhet (vö. Osznovü III. 309), s ezért gyakran összekeveredhet volna szintén gyakori ablativus-elativusi raggal. Talán ezért kezdtek az esetrag helyett használni olyan deiktikus (analitikus) szerkezetet mint pl. xat euelt (ÉONYt. 16) 'ház innen, ház „ez”-ről' (közelebből l. Seilenthal, ONSz. 21. pont alatt, vö. még Radanovics: Pais-Eml. 637). Mellékesen említjük, hogy az ^{*}n genitivusi rag eltűnését az ugor alapnyelvben Hajdú (Bev. 64, 118-119) szintén a morfológiai túlterheléssel magyarázza.

2.3.2. A birtokos személyjellel ellátott alakokban a Szerkai nyelvjárásban található n lativusrag, pl. xöšanem, pätanem, pëtanem stb. (más nyelvjárásokban ennek megfelel a hiátustöltő i, j: Szin. xosajal, pëlajal stb.). Ez az uráli

eredetű rag megvan erza-mordvin Alatiri nyelvjárásában, pl. КУДОНГ 'ДОМОЙ', АЛОНГ 'ВНИЗ' stb. (Bubrich, Isztoriceszka-ja grammatika erzjanszkogo jazúka, 58) és a szamojéd nyelvekben: tundrai nyenyec $^{-}(\sim \underline{n}, \underline{n}, \underline{m})$, erdei nyenyec $^{-}\underline{n}$, ényec $^{-}\underline{}$, nganasszán $^{-}\underline{n}$. Mikola szerint az $^{-}\underline{n}$ lativus a $^{-}\underline{k}$ lativus variánsa (PostNenz. 202).

2.3.3. $^{-}\underline{i}$ lativusi rag, pl. (Kaz.) xósi, páti, peai, keši, šopi, wonti, Steinitz szerint (OsztjJaz. 212) az $^{-}\underline{a}$ lativusi rag variánsa, és hasonló a passivum jelében előforduló $^{-}\underline{i}\sim\mathbf{-}\underline{a}\underline{i}$ váltakozáshoz. Az $^{-}\underline{a}$ lativusi rag eredetéről l. a 2.2.1. pont alatt. Gulya (Osznovü III.306) két lehetőséggel számol, $^{-}\underline{k}$ -val és $^{-}\underline{i}$ -vel.

2.3.4. A $^{-}\underline{k}$ lativusi rag folytatójával számolnunk kell mint tömássalhangzó geminálójával néhány névutóban: lakka ($\langle \mathbf{-}\underline{lak} + \mathbf{-}\underline{l} + \underline{a} \rangle$), šoppi ($\langle \mathbf{-}\underline{p} + \mathbf{-}\underline{l} \rangle$), vö. Osznovü III. 306.

3. Néhány mondattal tárgyalom azokat a képzőket is, amelyek a névutók alapjául szereplő főnevekben találhatók.

3.1. A leggyakoribb képző, ami e főnevek képzésében használatos, a $^{-}\underline{p}_1^a / \mathbf{-}\underline{p}_1^h$ (V.Vj. $\emptyset$, Szur. $^{-}\underline{pi}/\mathbf{-}\underline{pi}$ (J. $^{-}\underline{pi}$), DN.DT.C. $^{-}\underline{pe}$, Kam.KÖP.Kr.Čs. $^{-}\underline{p}_2$, Patk. $^{-}\underline{pe}$, Ni. $^{-}\underline{p}_2$, Ser. $^{-}\underline{pe}$, Kaz. $^{-}\underline{pi}$, Szin. $^{-}\underline{pi}$, O. $^{-}\underline{pi}$).

Ezzel a képzővel alkották a következő névutók alapjául szolgáló főnevek: iapi, iapi, átmpa, untpa, witpe, jüwpz, kjipi, kimpa, Аэҫpi, nümpa, töxpapi, šömpi.

Schütz (NyK.40:41), Lehtisalo (AblSuff.248) és Sauer (NomBild.83) ezt denominális képzőnek tartja. Ravila a finnugor komparativsuffiksummal foglalkozó tanulmányában (FUF. 24:58) próbálta egyeztetni az osztj. numpi, tömpi stb. alakokat a középfok jelével. Ravila a finnugor komparativ $^{-}\underline{mp}$ -jét az ősi $^{-}\underline{m}$ lokálisképző és $^{-}\underline{pa}$, nomina possessoris képző, összetételeként magyarázza (uo.55 kk.). A finnugor $^{-}\underline{p(a)}$ képző osztják folytatása pedig általában $^{-}\underline{ap}$ (Sauer, NomBild. 65 kk.).

Vértes szerint (ALH.12:264; 13:23) a DN. $^{-}\underline{pi}$ stb. pedig az 'irgendein Teil von etwas' jelentésű elhomályosult önálló szó. Ez a gondolat már Castrénnél (Versuch. 67, 99, 120) megvan, azonban egyetlen, szótárban feljegyezett nyelvjárási példa sem igazolja. Vértes tétele további kutatást igényel, e képző eredetéhez érdemes visszatérni.

A $^{-}\underline{pi}/\mathbf{-}\underline{pi}$ képzővel kapcsolatban megfigyelhető egy érdekes morfológiai-tipológiai jelenség. Nézzük meg a következő

példákat, ahol ugyanabból a többől származnak mind a helyhatározószók mind a helyhatározós névutók:

<u>ilbi</u> ja '(lat.)unter'	<u>iln</u> ' '(lat.)unten'
<u>ilpi</u> na '(loc.)unter'	<u>iln</u> ' '(loc.)unten'
<u>itpiw</u> ' 'von unten'	<u>ilta</u> ' 'von unten'

<u>kimpe</u> ja 'nach aussen, hinter'	<u>kim</u> , <u>kem</u> ' 'hinaus, heraus'
<u>kimpe</u> na 'hinter'	<u>kämen</u> ' 'draussen'
<u>kimpiv</u> et 'von aussen, von hinten'	<u>kämetta</u> ' 'von aussen'

<u>nump</u> ja 'nach oben'	<u>nox</u> ' 'hinauf'
<u>nump</u> na 'oberhalb, auf'	<u>nūmen</u> ' 'oben'
<u>numpi</u> w' 'von oberhalb'	<u>nūmetta</u> ' 'von oben' stb.

(Patk.-Fuchs 105, 107, 109; Sauer, NomBild.79-80).

Mint láttuk, a -pi/-pi olyan képzővé vált, amely éppen a névutó alapszavaként szereplő főneveket képezi.

3.2. *-p -képző, amely az alna, kanna, kutna főnevekben található, gyakori előfordulású nomina possessoris képzőjeként, ritkábban képez főneveket, pl. V.Vj. iasna stb. 'Rede' — Trj.J.Irt.O. iasta- stb. 'sagen' (KT.190).

Eredetéről l. Schütz: NyK.40:34-36; FgrSprw.²90; Lehtisalo, AblSuff.140-141; Györke, Wortbild. 56; Sauer, NomBild. 148-149.

3.3. -at képző, amely köfat és talán saxat névutókban található, méretet és nagyságot jelölő főneveket képez.

E képző finnugor eredetű, vö. Lehtisalo, AblSuff. 317, 319; Györke, Wortbild. 16; Beke: ALH.2:339 kk.; Sauer, NomBild.102.

Budenz (UgAl.384) tévesen egyeztette ezt sualt t-jével.

3.4. -ti/-ti képző denominális névszóképző. Gyér előfordulású, Sauer szerint (NomBild.103-104) az otti névutón kívül megtalálható még Kaz. sati 'Aussehen, Gestalt' (- sa 'Körper des Menschen, Oberfläche des Körpers; Haut'; KT.130b) szóban, valamint talán Dunin-Gorkavics térképén néhány összetett helynév jelzős elemeként: Trj. лекты eган, певты ягун пугун.

3.5. Nomina caritiva képzője *-lax található a taxli és örakka névutókban. Karjalainen (KV.128) és Gulya (EOChr.) ezt esetragznak tartotta, Sauer (NomBild.16-19) pedig képzőnek. Nyelvjárásokbeli előfordulása a következő: V.Vj. -lax, -lax, Szur. -lax, -lax, - lax, Ni. -t, Ser. -t, Kaz. -ai,

O. -li, Páp. -li, Ahl. -li. Eredetét tekintve talán össze-
függ az ¹ablatus-elativusi raggal.

R ö v i d í t é s e k é s i r o d a l o m

Beke, VogHat. - B e k e. Ödön, A vogul határozók. - NyK.35., Bp.1933; Budenz, UGAl. - B u d e n z József, Az ugor nyelvek hasonlító alakтана. Bp.1884-1894; Castren, Versuch. - C a s t r é n, M.A. Versuch einer ostjakischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis. Zweite verbesserte Auflage. St. Petersburg 1858; CIFU, I. - Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 20.-24.IX.1960. Bp.1963; CIFU, I. - Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae habitus 17.-23.VIII.1970. Pars I. Acta Linguistica. Tallinn 1975; Décsy, Einf. - D é c s y, Gy., Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Wiesbaden 1965; DE WOS. - Steinitz, W., Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. I-, Berlin 1966; ÉNYt. - P á p a y József, Eszaki-osztják, nyelvtanulmányok. Finn-ugor füzetek 15. Bp.1910; FgrSprw. - S z i n n y e i József, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Berlin-Leipzig 1922; FUF. - Finnisch-ugrische Forschungen. I-, Helsinki 1914-; Gulya, EOChr. - G u l y a János, Eastern Ostyak Chrestomathy. Bloomington 1966; Györke, Wortbild. - G y ö r k e József, Die Wortbildungslehre des Uralischen. (Primäre Bildungssuffixe.). Tartu 1934; Hajdú, Bev. - H a j d ú Péter, Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Budapest 1966; JFOu. - Journal de la Société Finno-Ougrienne. I-. Helsinki 1886-; Kara, EOHat. - K a r a Ferencz, Eszaki-osztják határozók. Budapest 1911; Keresztes - K e r e s z t e s Kálmán, Morphemic and Semantic Analysis of the Word Families: Finnish ETE- and Hungarian EL- "fore". Bloomington 1964; Klemm, MTMt. - K l e m m Antal, Magyar Történeti Mondattan. Bp.1928-1942; KF. - K a r j a l a i n e n, K.F., Ostjakisches Wörterbuch. Bearbeitet und herausgegeben von Y.H. Toivonen. Helsinki 1948; KV. - K a r j a l a i n e n, K.F., Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten. Bearbeitet und herausgegeben von E. Vértes. Helsinki 1964; Lehtisalo, AblSuff. - L e h t i s a l o, T., Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe. Helsinki 1936; Mikola, PöstNenz. - M i k o l a Tibor, Die alten Postpositionen des Nenzischen (Juraksamojedischen). Budapest 1975; NyH. - S z i n n y e i József, Magyar nyelvhasznítás. 7., javított és bővített kiadás. Bp.1927; Osznovü I. - Osznovü finno-ugorszkogo jazükoznanija. Voprosü proiszhozsdenija i razvitija finno-ugorszkij jazükov. Moszkva 1974; Osznovü III. - Osznovü finno-ugorszkogo jazükoznanija. Marijszkij, permszkije i ugorszkije jazüki. Moszkva 1976; STEIN - S t e i n i t z, W., Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. 1. Teil. Grammatische Einleitungen und Texte mit Übersetzungen. Tartu 1939; Pais-Eml. - Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Bp.1956; Patk.-Fuchs - P a t k a n o w, S., F u c h s, D.R., Laut- und Formenlehre der Südostjakischen Dialekte, Bp.1911; PD. - P a a s o n e n, H., Ostjakisches Wörterbuch nach den Dialekten an der Konda und am Jagan. Zusammengestellt, neu transkribiert und herausgegeben von Kai Donner. Helsinki 1926; Sauer, NomBild. - S a u e r, G., Die Nominalbildung im Ostjakischen. Berlin 1967; Sebestyén, MNN. - S e b e s t y é n Árpád, A magyar nyelv névutórendszere. Bp.1965; Seilenthal, ONSz. - S e i l e n t h a l Tönü, Ostják névutós szerkezetek. Bp.1976 (kézirat); Simonyi,

MHat.I. - S i m o n y i Zsigmond, A magyar határozók.I. Bp. 1888; Steinitz, OsztjJaz. - S t e i n i t z, W., Hantüiszki (osztjackij) jazük. - Jazüki i piszjennosztj narodov Szeve-ra I. Moszkva-Leningrad 1937; Steinitz, OstjChr. - S t e i n i t z, W., Ostjakische Grammatik und Chrestomatie mit Wörterverzeichnis. 2. verbesserte Auflage. Leipzig 1950; Stoebke S t o e b k e, R., Die Verhältniswörter in den ostseefinnischen Sprachen. Bloomington 1968; UAJb. - Ural-Altäische Jahrbücher. Wiesbaden 1952-; Vértes, OstjPron. - V é r t e s, E., Die ostjakische Pronomina. Budapest 1967; Vir. - Virittäjä. Helsinki 1897-; Zsirai, FgrRok. - Z s i r a i Miklós, Finnugor rokonságunk. Bp. 1937; Zsivotikov - Z s i v o t i k o v, P.K., Ocserek grammatiki hantüiszkojo jazüka (szredneobszkoj dialekt). Hantü-Manszijszk 1942.

Bolcs. - bolcsarovoi nyelvjárás; C. - cingalai nyj.; Cs. - csesznakovoi nyj.; DN. - felső demjankai nyj. (adatközlő N-arigin); DT. - alsó demjankai nyj. (adatközlő Tajlakov); Fil. - fili nyj.; I. - irtisi nyj.; J. - jugáni nyj.; Kam. - kamini nyj.; Kaz. - kazimi nyj.; Ko. - kondai nyj.; Kos. - koselovoi nyj.; Kr. - krasznojarszki nyj.; Likr. - likriszovszkojeinyj.; Mj. - malij jugáni nyj.; Ni. - nizjami nyj.; O. - obdorszki nyj.; Pi. - pimi nyj.; Pit. - pitljári nyj.; Ser. - serkali nyj.; Szav. - szavodnija nyj.; Sz. - szurguti nyj.; Szin. - szin-jai nyj.; Szog. - szogomi nyj.; Trj. - tremjugáni nyj.; V. - vachi nyj.; Vart. - vartovszkojei nyj.; Vj. - vaszjugáni nyj.; VK. - verchnye-kalimszki nyj.

СТРУКТУРА И ТИПЫ ПОСЛЕЛОЖНЫХ КОНСТРУКЦИЙ
В ХАНТЫЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

1. Главным членом послеложной конструкции могут быть все виды имени. Если главным членом является личное местоимение, прибавляется к послелогу соответствующий притяжательный суффикс. Порядок грамматических элементов может быть следующий:

1)	корень +	притяжательный	+	падежное
		суффикс		окончание
2)	корень +	падежное	+	притяжательный
		окончание		суффикс

Второй тип проявляется в послелогах, где имеется архаичное падежное окончание -ап-.

2. С точки зрения падежных окончаний можно послелоги разделить на три группы:

- 1) послелоги, выступающие в трёх местных падежах,
- 2) послелоги, выступающие в одном падеже,
- 3) послелоги без падежного окончания.

В статье рассматривается происхождение падежных формантов.

3. В конце статьи рассматриваются деривационные суффиксы, при помощи которых образованы корни послелогов.

LIIVI VERBISUFIKS -r + i-

Liivi keeles on 7 algupärast verbisufiksit, mille produktiivsus on erinev. Neist kuut on lähemalt käsitletud seni ilmunud artiklites.¹ Eriti palju verbe on moodustatud sufiksiga -tt- ~ -i-. Seni on käsitletud juhtumeid, milles sufiks liitub vokaalile või n-konsonandile.² Alljärgnevas vaadeldakse selliseid liivi keele verbe, milles -i- liitub r-konsonandile.

ärtä 'lammutada, maha kiskuda'.

Art pr. artõb (art) reissen, abreissen, niederreissen (LDW, 6); tül ärttis kattuks mõzõ (LW, 15) 'Tuul kiskus katuse maha'; sittõ ka ärtõs / ku vīb mõ pälõ (Va) 'Sõnnikut ka kistakse maha, kui viiakse maa peale'; tül ärtõb jelud üldzõ (Kl) 'Tuul lõhub majad maha'.

Verb ärtä (vrd. e harutada) on tuletatud substantiivist är 'haru'. Varasemaks kujuks saab taastada *harutata-, millest selgub, et r on sufiksi ette sattunud vokaali kao tõttu.

bätärtä 'tõrkuda, edasi-tagasi viskuda, kõikuda'.

Betert pr. bëtertõb sich sperren, sich hin und

¹ E. V ä ä r i, Frekventatiivse ning retsiprookse i-liitega verbid ja algupäraste liidetega adverbid liivi keeles. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 323. Tõid eesti filoloogia alalt, IV. Tartu 1974, lk. 35-105; Liivi verbisufiks -b- ja -g-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 344. Fenno-ugristica, Труды по финно-угроведению, 1, 1975, lk. 371-378; Liivi verbisufiks -iks-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 382. Fenno-ugristica, Труды по финно-угроведению, 2, Tartu 1976, lk. 67-89; Liivi verbisufiks -nd- ja -z-. - Fenno-ugristica, Труды по финно-угроведению, 6, Tartu 1980, lk. 146-161.

² E. V ä ä r i, Liivi verbisufiks -n + i-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 550. Fenno-ugristica, Труды по финно-угроведению, 7, Tartu 1980, lk. 97-110; Liivi verbisufiks (vokaal) + -tt-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 566. Fenno-ugristica, Труды по финно-угроведению, 8, Tartu 1981, lk. 119-141.

her herwerfen (LDW, 9); kõõig bēttārtīb mār koṣṣti (LW, 22) 'Laev viskub merel edasi-tagasi'; kien mittē kuškāz āb, ūo klozā / sis ta bēttārtīb (Kl) 'Kellel mitte kuskil ei ole kohta, siis ta kõigub edasi-tagasi'; nei ku āb, veī jēvist pa-lādā / siz bēttārtīb (Va) 'Kui ei saa hästi minna, siis kõigub'.

Verb bēttārtīb on deskriptiivset päritolu (vrd. e pāterdada).

bōldartīb 'klobistada, kolistada, plāristada'.

Bōldart pr. bōldartōb klopfen, poltern (LDW, 10); ta bōldartīb sādā letkielā (LDW, 27) 'Ta plāristab läti keelt'; sie / kis bōldartīb saksā kiēldā (Kl) 'See, kes plāristab saksa keelt'; sie um / ku ukā tagān tieš sellist mār-rā (Va) 'See on, kui ukse taga tehakse sellist müra'.

Verb bōldartīb on deskriptiivset päritolu ning seostub Wiedemanni sõnaraamatus leiduva lõunaeestilise sõnaga poldatama (d) halbverständlich reden, lallen, radebrechen (EDW, 845).

buzārtīb 'hõõruda, nühkida'.

Buzārt pr. buzārtōb (pusārt) reiben, silmi b. (p.) den Schlaf aus den Augen reiben (LDW, 12); alā buzārt silmi (LW, 33) 'Ära hõõru silmi'; buzārtīb / nei ku grāš silmi (Kl) 'Nühib, nagu hõõrub silmi'; ōrānt ka buzārtīb (Va) 'Riiet ka nühitakse'.

Verb buzārtīb (vrd. e puserdada, sm pusertaa, krjl puzertta, vps puzerta, vdj puzerta) on soome-ugrilise deskriptiivse tüvega.

dukārtīb 'tõugata, müksida'.

pēttāe dukārtīb pivaāk modāš jōnāš, algā ta tukkāō (LW, 42) 'Peeter müksis kirikus Jaani, et ta ei tukuks'; kiā idā kabāld dukārtīb (Kl) 'Kes ühtelugu müksib'; dukārtīb um nei / ku t'oižān grūžāš kāt kōks (Va) 'Müksib on nii, kui teist puudutab käega'.

Verb dukārtīb on tuletatud läti tegusõnast dukāt mit der Faust schlagen, Rippenstöße versetzen; kneten (LVV, I, 511).

fēddārtē 'vedrutada'.

mōdē fēddārtē (LW, 54) 'Maad vedrutada'; brōutsēb
ne ka āggāz / fēddārtēb mōdē (Va) 'Sõidab nagu äke, vedru-
tab maad'.

Verb fēddārtē on tuletatud saksakeelsest verbist
federn 'vedrutada'.

glāstārtē 'ehtida, kaunistada'.

Glastert pr. glāstertōb zieren, putzen (LDW, 18).

Verb glāstārtē leidub Sjögreni-Wiedemanni sõna-
raamatus ning on tuletatud läti verbidest glāsit, glāstēt
sanft streicheln, liebkosen (LVV, I, 511).

globārtē 'raputada, kolistada'.

Globārt pr. globārtōb (globāt) klopfen (LDW, 18);

tūl globārtēb lāb loūdi (LW, 59) 'Tuul klobistab aknalau-
du'; ku ukē tagān tōs sīllē sōdē / sia globārtēb / tieh mārē
(Va) 'Kui ukse taga tahetakse sisse saada, siis kolistatak-
se, tehakse müra'.

Verb globārtē (glōbārtē) on tuletatud onomatopoe-
tilisest tüvest, mis leidub verbides globāstē ja globāttē
(FU, 8, 120).

glōstārtē 'klaasida, klaasiga varustada'.

glōstē, glōstārtē (LW, 59) 'Klaasida, klaasiga va-
rustada'.

Verb glōstārtē on individuaaltuletis tegusõnast
glōstē, mis on otsene laen läti verbist glāzūot Glas einset-
zen (LVV, I, 624).

graviertē 'graveerida'.

graviertē (LW, 60) 'Graveerida'; graviertēb / is-
sietēb (Va) 'Graveerib, sõovitab'.

Verb graviertē on tuletatud saksakeelsest verbist
gravieren 'graveerima'.

ūmmārtē ~ ūmmard 'ūmmardada'.

Ummard pr. ūmmardōb umgeben (LDW, 126); ta ūmmārtēb
mīnda (LW, 73) 'Ta ūmmardab mind'; Izēnd, kas sa ād pen mikē-

mõks, ku min sõzar um minda yksiggin jettõn ymmartõm? (UT, 138) 'Issand, kas sa ei pane millekski, et minu õde on mind ükski jätnud ümmardama.

Verb ümmärtõ ~ ümmard on laen eesti verbist ümmardada. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus on verb eestilähedasel kujul, hilisemas kirikukirjanduses on ta allutatud liivi keele morfoloogiale. Tarvitusele pole verb tulnud.

irtõ 1 'harjutada'.

Urt pr. urtõb gewöhnen, abrichten (LDW, 126); pois irttis pinnaistam (LW, 175) 'Poiss harjutas koera sitsima'; irtab mingiat lõomäst (Va) 'Harjutab mingit looma'.

Verb irtõ on kausatiivse tähendusega. Läänemeresoomelise tüve koos sufiksiga saab taastada kujul *ürkittä > *ürtä > irtõ. Niisulis kuulub r-konsonant tüvesse ning on kadude tõttu sattunud -tõ ette.

irtõ 2 'irvitada, hambaid näidata'.

Irt pr. irtab, amdiidi i. hõhnen (LDW, 22); mis sa ambidi irtad (LW, 75) 'Mis sa hambaid näitad?'; ta set um irtõn (KI) 'Ta on vaid irvitanud'.

Verb irtõ (vrd. sm irvittä, e irvitada, krj irvot-ta) on tuletatud läänemeresoomelisest tüvest, mille koos liitega saab taastada kujul *(h)irvittä-. Liitele -t- eelnev r kuulub tüvesse ning on kadude tõttu sattunud sufiksi ette.

kertõ 'eksitada, petta lasta'.

Kert pr. kertab aufmuntern, reizen, verführen, versuchen (LDW, 36); kertõ (LW, 116) 'Eksitada, petta lasta'.

Verb kertõ pole keeletarvituses. L. Kettunen taastab küsimärgilisena kuju *kerjitta- ning ühendab selle soome verbiga kerttä 'puudutada, kombata'.³

kertõ 'mäletseda'.

kertõ (LW, 119) 'Mäletseda'; at-kertab (Va) 'Mäletseb'; niemät kertõbõd (KI) 'Lehmad mäletsevad'.

³ L. K e t t u n e n , LW, lk. 116.

Verb ker̄t̄ā on tuletatud balti laensõnast k̄er̄da 'kord'. Konsonant r kuulub tüvesse.

kⁱedd̄ārt̄ā 'kedrata'.

vanast sai kⁱedd̄ārt̄ā (LW, 137) 'Vanasti sai kedratud'; nāist kⁱedd̄ārt̄āb̄D (Va) 'Naised ketravad'; tāllā kⁱedd̄ārt̄ā (Kl) 'Talvel kedrati'.

Verb kⁱedd̄ārt̄ā on tuletatud substantiivist kⁱed-d̄ār 'kedervars', milles metateesi teel on tüve r sattunud sõna lõppu ning verbis liite ette. Paralleelselt on tarvilisel samatähenduslik kⁱedr̄ā. Tüvi esineb läänemeresoome kui volga keeltes.

klap̄ārt̄ā 'lokku lüüa, lõgistit kõlistada'.

klap̄ārt̄ā (LW, 139) 'Lokku lüüa, lõgistit kõlistada'; pⁱer̄ināi klap̄ārt̄ā s̄iemiz jūr̄ā (Va) 'Perenaine lõi lokku söögile tulekuks; niēm̄ōt klap̄ārt̄āb̄D (Sr) 'Lehmad kõlistavad lõgistit'.

Verb klap̄ārt̄ā on tuletatud saksa sõnast klappern lõgistama, plagistama, klõbistama (SES, 562).

klām̄bart̄ā 'klammerdada, kinnitada'.

klām̄bart̄ā (LW, 138) 'Klammerdada, kinnitada'; klām̄bard̄āks klām̄bart̄āb̄D (Va) 'Klambritega kinnitavad'.

Verb klām̄bart̄ā on tuletatud saksa sõnast klammern klammerdama, riiskama (SES, 562).

klep̄ārt̄ā 'komberdada, lomberdada, longata'.

ma klep̄ārt̄āz j̄ents katkiz j̄ālgaks mun̄tt̄ēn j̄in̄ā rānd̄ā (LW, 139) 'Ma komberdasin oma katkise jalaga koos teistega randa'; ku rujā v^ol j̄ālgā / tāmā klep̄ārt̄ā ka (Kl) 'Kui jalg oli haige, tema komberdas ka'; klep̄ārt̄ā j̄in̄ā / klib̄ūb j̄in̄ā (Va) 'Komberdab kaasa, lonkab kaasa'.

Verb klep̄ārt̄ā on tuletatud alamsaksa laensõnast klepār 'setukas, kronu'.

klōmp̄ārt̄ā 'hiilida, järel käia'.

Klōmp̄ārt̄ā pr. klōmp̄ārt̄ā langsam hinter einander fahren, einher schleichen (LDW, 39); Klōmp̄ārt̄ā ontua (KA).

Verb klömpärtä leidub varasemais allikais ning on deskriptiivset päritolu (vrd. e. lomberdada).

knöpart 'näperdada, sõrmitseda'.

Knöpart pr. knöpartob fingern, fingieren (LDW, 39).

Verb knöpart leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud alamsaksa laensõnast knēp (knöp) 'haak'.

kuddärtä 'mängida, kudrutada'.

tëddärt kuddärttëbäd (LW, 159) 'Tedred kudrutavad'; lindöd kuddärttëbäd (KL) 'Linnud kudrutavad'; kuddärttëbäd (Kr) 'Kudrutavad'.

Verb kuddärtä on onomatopoeetilisest päritolu (vrd. e. kudrutada).

kumärd 'kummardada'.

Kumärd pr. kumärdob sich bücken, sich neigen (grüsend) (LDW, 45).

Verb kumärd leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on hilisem eesti laen (vrd. e. kummardada).

käkärtä 'kraaksuda, köhida'.

ta käkärttëb un läkkärttëb (LW, 176) 'Ta kraaksub ja sülitab'; miñgi vanä risting nei käkärttëb (Va) 'Mõni vana inimene nii kraaksub'.

Verb käkärtä on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest käk- (vrd. sm käkistä, e kägiseda).

käpärtä 'ennast kaitsta, rabelda, käperdada'.

Käpärt pr. käpärtob sich sperren, zappeln (LDW, 34); käpärtob (KA) 'Rabeleb'; läps käpärttëb vastä, ku tän-da irdöp pëksä (LW, 177) 'Laps rabeleb vastu, kui teda hakatakse peksma'; sis ta käpärttëb / kien midägäst äb. lo (KL) 'Siis ta rabeleb, kellel midagi ei ole'; kis selli jouttäm um / sis ta set käpärttëb (Va) 'Kes on selline vaene, see vaid rabeleb'; käpärttëb ulzä / ku um kuškäs sizäl (Kr) 'Käperdab välja, kui on kuskil sees'.

Verb käpärtä (vrd. e. käperdada, sm käpertää, krjl käpërduda) on onomatopoeetilisest päritolu. Sõnas on liitsufiks -rt- (<*-rtä-).

kä(v)kartä 'vinguda'.

Kavkart pr. kavkartob winseln (LDW, 34); kä(v)k-
karitä (LW, 178) 'Vinguda'.

Verb kä(v)kartä leidub lähemurrakulise kirjapane-
nekuna Sjögreni-Wiedemanni ja Kettuse sõnaraamatuis. Ilm-
selt onomatopoeetilist päritolu verb on tänapäeval tundmatu.

kämärtä 'üंबर soperdada, vusserdada'.

alä kämärt, sa tända valmäks ät sō (LW, 178) 'Ära
vusserda, ega sa seda valmis ei saa'; kämärtäB tagan / um
midäd nänd un külän (Kl) 'Soperdab järele, on midagi näinud
ja kuulnud'; lapst sääl kämärtäbäd (Kr) 'Lapsed seal käper-
davad'.

Verb kämärtä on L. Kettuse arvamus järgi seosta-
tav soome sõnadega kähmiä, kähmertää 'hiilida, üंबर ajada'.
Samast tüvest on ka substantiiv käm ~ kämöz 'vaim, puuk,
kratt', mis on laenatud läti keelde kujul käms.⁴

loddärtä 'üंबर hulkuda'.

loddärtä (LW, 201) 'Üंबर hulkuda'.

Verb loddärtä on registreeritud juhusliku sõnana
Iirast kui mugandus eesti tegusõnast looderdada.

lõnkärtä 'longerdada'.

ma lõnkärttis pits rändä (LW, 204) 'Ma longerda-
sin piki randa'; lõnkärtäb um / ku p^uõdub jälga (Kl) 'Lon-
gerdab siis, kui valutab jalg'.

Verb lõnkärtä (vrd. e longerdada) on tuletatud des-
kriptiivse tüvega sõnast lõnkä 'lonkida'.

läkärtä 'läkatada'.

Läkart pr. läkärtob sticken, sich verschlucken (LDW,
53); k^äeuittäb un läkärtäB (LW, 211) 'Kõhib ja läkastab';
läkärtäB / ku minnän um pigä okanämest (Kl) 'Läkastab, kui
mul tuleb peaaegu okse peale'.

Verb läkärtä on tuletatud onomatopoeetilisest tü-
vest *läkä- sufiksi -rtä- varal. Lähedasi verbe leidub ka su-

⁴ L. K e t t u n e n , LW, lk. 178-179.

gulaskeelis: e läkatada, läkastada, sm läkahtyä, krja läkätüö, vps läkästada.

läpärtä 'ujulestadega rabelda, halvasti töötada'.

läppärttö (LW, 212) 'Ujulestadega rabelda; halvasti töötada'; läpärtäB / il läiska rištiŋG (Kl) 'Töötab halvasti, laisa inimese kohta'.

Verb läpärtä on passiivseks muutunud, kuigi selle olemasolu mäletatakse. Tuletamisel on aluseks sõna läpä 'ujulest', mida peetakse algupäraseks deskriptiivseks tüveks, kuigi lähedasi kujusid on ka germaani keeltes.⁵

miggärtä ~ meggärtä 'välja tuhnida; õngitseda'.

Muggört pr. muggörtob angeln (LDW, 65); miggärtäB = onkia (KA); mis sa säl miggärtätäd nekka mõ-migrikki (LW, 224) 'Mis sa seal tuhnid nagu mutt'; Mierrõ ta iz lä jemih ku türskidi miggörtöm koppilõks (Līvli, 11, 1932) 'Merele ta ei läinud enam, sest türski õngitseme unnaga'; käldi miggärtäB (Pz) 'Kalu õngitsetakse'.

Verb miggärtä ~ meggärtä on tuletatud läänemere-soomelisest tüvest *mükra-, mille koos sufiksiga saab taastada kujul *mükra-ttä-. Metateesi tõttu on r sattunud suffiksi -t- ette.

mürtä 'müürida'.

mürttä (LW, 226) 'Müürida'; mürttäbäd mürä (Va) 'Müürivad müüri'; ta sai mürä mürtät (Kl) 'Ta müüriti müürisse'.

Verb mürtä on tuletatud alamsaksa laensõnast mür 'müür'. Sufiks on verbi sattunud analoogia teel.

mürtä 'muretseda'.

Murt pr. murtob (lvSal murtub) sorgen, sich kümmern; trauern, bekümmert sein (LDW, 65); mis sa mürttöD (LW, 236) 'Mis sa muretsed'; Aga ku tēg külöt yl suodad ja suoda rōkud, algid murtigid (UT, 98) 'Aga kui te kuulete sõdadest ja sõjajuttudest, ärge muretsgege'; mürtigid il entš (Kl) 'Muretsgege enda pärast'.

⁵ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, SKES, II, lk. 321-323.

Verb murtä (vrd. eL muretada, sm murehtia) on tuletatud algupärase tüvega sõnast mur 'mure'. Sufiks -t- on verbis murtä sekundaarne.⁶

nikärtä ~ nikärdä 'väanata, nikastada'.

Nikärd pr. nikärdob od. jera n. verrenken (LDW, 69); nikärdab (KA) 'Nikastab'; niem nikärttitz jälga (LW, 247) 'Lehm nikastab jala'; ma um nikartön entä jälga jera ja siestö äb vöi (JL, 64) 'Olen nikastanud oma jala ja sellepärast ei saa'; jälga nikärtäB / katkõ murdnõn äb üc (KL) 'Jala nikastab, katki murdnud ei ole'; jälga nikärtän ulzä (Ma) 'Jala väananud välja'; ma nikärtiz entä jälga (KL) 'Ma nikastasin oma jala'.

Verb nikärtä ~ nikärdä on tuletatud läänemeresoomelisest deskriptiivsest tüvest (*nika- ~ *niuka-).

nuort 'noorendada'.

Nuort pr. nuortob (lvSal) nuortub) sich verjüngern (LDW, 70).

Verb nuort leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Läänemeresoomelise tüvega sõnale nuor on liitunud sufiks -t-.

nüskärtä 'nuhkida, nuuskida'.

Nüskart pr. nüskartob schnüffeln (LDW, 71); nüskärtä (LW, 258) 'Nuhkida'.

Verb nüskärtä ei kuulu keeletarvitusse. Algupärasele tüvele *nüska- on liitunud sekundaarselt -t-. Konsonandi r päritolu seletub eesti laensõnaga nüskar (vrd. e nuuskur), mis leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus.

oppärtä 'ohverdada'.

Oppert, opport pr. oppertob, oppörtob opfern (LDW, 73); Ma äb oppört nant verrizi juodob oppirdi (LG, 398) 'Ma ei ohverda nende veriseid joomahvleid'; oppärttä (LW, 264) 'Ohverdada'; kis um valmõz küolimizõn vastö lädö ja entäta oppörtö (Livli, 3, 1935) 'Kes on valmis surmale vastu mine-

⁶ L. P o s t i , GIL, lk. 247.

ma ja ennast ohverdama'; õppärtēn attē vanšti (Kl) 'Ohverdatud on vanasti'..

Verb õppärtē on tuletatud alamsaksa laensõnast õppār 'ohver'.

pērtē 'põrutada'.

tānda um mō sillē pērtēmāst (LW, 284) 'Teda tuleb maa sisse põrutada'.

Verb pērtē ei kuulu keeletarvitusse. Tegemist on laenuga eesti sõnast põrutada.

plättärtē 'pekselda'.

plättärtēp, tībādēks (LW, 302) 'Peksleb tiibadega'; līndēt, plättärtēbād tībādēks (Kl) 'Linnud pekslevad tiibadega'; plättärtēB (Pz) 'Peksleb'.

Verb plättärtē on tuletatud saksa sõnast flattern (von Vögel, Insekten) leherdama, lendlema (SES, 320).

plīndartē 'rüüstata'.

Plīndert pr. plīndertōb plündern (LDW, 83); plīndartē (LW, 302) 'Rüüstata'; plīndartist vanšti (Va) 'Rüüstasid vanasti'.

Verb plīndartē on tuletatud saksa sõnast plündern rüüstama, poostma (SES, 760).

pōttärtē 'tõrelda, noomida'.

Pōtort pr. pōtortōb (pātort) zanken (LDW, 85); izē tāgiz, neižen pōttärtēB (LW, 309) 'Isa noomis jälle; ku ne pāngin fōndi pātortōbōd (MEL, 11) 'Kui nad palju sõnu peale lugesid'.

Verb pōttärtē esineb rööbiti ühendiga pōttāri lūg-gā 'epistleid lugeda, noomida'. Verb on tuletatud läti laensõnast pōttār, mis omakorda on moondunud kuju ladinakeelsest sõnast paternoster.

pūmpartē 'nööpida'.

Pūmpart pr. pūmpartōb (pumpt pr. pumptōb) knöpfen (LDW, 86), pūmpartt, ēntš am vižzē (LW, 321) 'Nööbi oma hame kinni'; ku lāb, ulzē / sis, pūmpartēB (Kl) 'Kui minnakse välja, siis nööbitakse'.

Verb pūmpartš on tuletatud substantiivist pūmpar 'nööp'. Tüvi *pumpa- on läänemeresoomeline (vrd. sm pompu-la, e pump).⁷

sklëndärtš 'lonkida, logelda'.

Slëndert pr. slëndertōb (lvSal slëndert), auch skleindert, klëndert schlendern (LDW, 102), sklëndērtš (LW, 372) 'Laiselda, logelda'; sklëndärtšbōd immērkoutti (Kl) 'Longivad ümberringi'.

Verb sklëndärtš on tuletatud saksakeelsest schlendern lonkima, loivama (SES, 853).

slēngartš 'kõikuda'.

kōik slēngartšb (LW, 374) 'Laev kõigub'; lōja ka slēngartšb (Va) 'Paat ka kõigub'.

Verb slēngartš on tuletatud saksakeelsest schlingern rullama, pallima, lüngerdama, kõikumama (SES, 855).

sūortš 'puud koorida'.

sūortš (LW, 387) 'Puud koorida'.

Verb sūortš ei kuulu keeletarvitusse. Etimoloogia on ebaselge, L. Kettunen esitab võimaliku lähtesõnana soome suo-rittaa.⁸

tapärtš 'tunnistada'.

Tapärt pr. tapärtōb zeugen (LDW, 111); miš sa ūqt tapärtātān (LW, 409) 'Mida sa oled tunnistanud'; Entš aliz-kēradōks tapärtōb "Līvōd yt" jūod (F 175 M 3:10) 'Oma allkirjadega tunnistab Liivi Seltsi juhatus'; Tēm sōna tapärtōb mādōn (Līvli, 11, 1935) 'Tema sõna tunnistab meile'; tapärtām um / ku ma lāp pa-tapārnikāks (Va) 'Tunnistama tähendab, et ma lähen tunnistajaks'; tapärtōb tapārnikā (Sr) 'Tunnistab tunnistaja'.

Verb tapärtš on tuletatud slaavi tüvest tapar- (vrd. e tapper, sm tappara).

⁷ L. Kettunen, LW, lk. 321.

⁸ L. Kettunen, LW, lk. 387.

tsokkärts 'torgata'.

- tsokkärts (LW, 435) 'Torgata'.

Verb tsokkärts on juhuslik tuletis põhiverbi tsorkk kõrval. Lääneveresoomelise tüve saab taastada kujul *sork-.

ugärt 'kriisata, mängelda'.

Ugärt pr. ugärtob falzen (von Waldhühnern); un-
deutlich singen (LDW, 121); ugärtob = olla sootimella (KA);
teddörz, ugärtts (LW, 448) 'Teder laulab'; ta äb. vej je-
vist nuo-rekänd / ta ugärtts (KL) 'Ta ei saa hästi rääki-
da, ta kriiskab'; ugärtts / nei ku nei sⁱeldä äb-rekänd (KL)
'Kriiskab, nagunii selgesti ei räägi'.

Verb ugärt on onomatopoeetilist päritolu. Tüvi
leidub ka soome verbis ukista 'uniselt häämitseda'.

viert 'veeretada'.

Viert pr. viertob (lvSal viertub) rollen, wälzen, ab-
rollen; wickeln (LDW, 132); kivid, um nürmstjä järä viertts-
mäst (LW, 485) 'Kivid tuleb põllult ära veeretada'; vier-
tiz kiv järä (UT, 66) 'Veetas kivi ära'; viertis, kiviidi
(Va) 'Veetas kive'.

Verb viert (vrd. e veeretada, sm vierittää) on
tuletatud algupärase tüvega sõnast vierä 'veereda'. On toi-
munud areng *verettä -> vertä -> viertä.

vⁱert 'uhta, loputada'.

Vert pr. vertob (lvSal virt pr. virtub) spülen (LDW,
132); vⁱertts (LW, 498) 'Veega loputada'; vⁱertob um (KL)
'Uhab on'.

Verb vⁱert (vrd. e virutada, sm viruttaa) on tä-
henduselt tuhmuv sõna. Areng on olnud järgmine: *virutta->
virta -> vⁱertä.

vägrätt ~ vägrättts 'väherdada lasta'.

Vägrt pr. vägrtob wälzen (LDW, 130); vägrättts, vä-
grätt (LW, 509) 'Väherdada lasta'; lekä ibizi vägrättm (KL)
'Läks hobuseid väherdama laskma'.

Verb vägrätt ~ vägrättts (vrd. e väherdada) on tule-
tatud deskriptiivset päritolu tüvest vägrä 'väherdada'. Kau-

satiivisufiks t (tt) on liitunud nii r-konsonandile kui vo-
kaalile. Mõlemad variandid esinevad samaväärselt.

vāṅkartā 'keerelda, vingerdada'.

Vāṅkart pr. vāṅkartōb, vāṅkart pr. vāṅkartōb schwan-
ken, schaukeln, taumeln (LDW, 130); vāṅkartāb (KA) 'Vinger-
dab'; vāṅkarttāb lovāl (LW, 509) 'Keerleb asemel'; ja mā-
zō saddōn ta vāṅkartiz (UT), 87) 'Ja maha kukkudes ta vähk-
res'; lōja vāṅkartāB / rištīṅG ka vāṅkartāB (Kl) 'Paat vin-
gerdab, inimene ka vingerdab'; vāṅkartāB / miṅgi selli ka-
lā agā (Va) 'Vingerdab, võib-olla mingi kala'.

Verb vāṅkartā on deskriptiivset päritolu (vrd. e
vāṅgata, sm. vāṅkyrōidā).

āmārdā 'hämarduda'.

Amārd pr. āmārdōb dämmern (LDW, 8); āmārdā (LW,
513) 'Hämarduda'; āmārdāB / ku um ēdāg jūssō (Kl) 'Hämar-
dub, kui on õhtu käes'.

Verb āmārdā (vrd. e hämarduda, sm hämärtyä) on tu-
letatud algupärase tüvega sõnast āmār 'hämär'. Verb on ref-
leksiivne.

āpārtā 'eksida, äparduda'.

Apārd pr. apārdōb fehlen, Fehler begehen (LDW, 8);
apārdāb (KA) 'Äpardub'; sēdā klītā ta um āpārtān (LW,
514) 'Seda öeldes ta on eksinud'; tul se bara kubbō ja āpar-
tiz (UT, 233) 'Tuli see salk kokku ja eksis'; tāmā ka āpār-
tiz (Kl) 'tema ka eksis'.

Verb āpārtā on läänemeresoomelist päritolu.

ūmmārd vt. ūmmārtā.

Lisaks eelnevatele on läti keelest laenatud arvu-
kalt verbe, milles läti keele sufiks -rēt ja -ruot on and-
nud liivi keeles -rtā. Sellised on kaikkārtā 'sipelda, ra-
belda' (< lt kaikaruot), kiggārtā 'juurde kutsuda, koigerda-
da' (< lt kaikaruot), kikkārtā 'vahtida, kiikriga vaadata'
(< lt kikerēt), kleddārtā 'ringi hulkuda, seleda' (< lt kle-
derēt), klīstārtā 'kliisterdada' (< lt klīsterēt), māddārtā
'sekeldada, askeldada' (< lt maderēt), munstīertā 'välja

õpetada' (< lt munsturēt), nīgārtē ~ nīgrāttē 'põõritada, vastikust tunda' (< lt nīgruōties), ōldartē 'vehelda, tolgendada' (< lt olderēt), slōbbārtē 'helpida' (< lt sleberēt), snikārtē 'tükeldada' (< lt snikerēt), zōkkārtē 'traaliga püüda' (< lt žakarēt), ūdārtē 'toitu anda, sööta' (< lt uoderēt) jts. Nad on laenatud kui tervikud koos läti sufiksiga, mistõttu neis sufiksi eraldamine pole õigustatud. Mitmed sellised verbid pärinevad kohalikest läti murrakutest.

Registreeritud on 55 sellist verbi, milles -t- (-D-) liitub r-konsonandile. Keeletarvitusse kuulub 41, tundmatus on muutunud 14 verbi (glāstārtē, glōstārtē, immārtē ~ ūmmārD, kertē, klōmpārtē, knōpārtē, kumārD, kāu(v)kartē, lōddārtē, nūortē, nūskārtē, pērtē, sūortē, tšokārtē). Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus on esitatud 35 käsitletavat verbi. Etimoloogiline analüüs kinnitab tüvede tulekut eri keeltest: alamsaksa tüved on 4 verbis (klepārtē, mīrtē, knōpārtē, oppārtē), saksa 8 verbis (fēddārtē, graviertē, klapārtē, klāmbartē, plāttārtē, plīndartē, sklēndartē, slēngartē), slaavi tüvi 1 verbis (tapārtē), balti tüvi 1 verbis (kērtē), läti tüvi 4 verbis (dukārtē, glāstārtē, glōstārtē, pōttārtē), eesti tüvi 4 verbis (immārtē ~ ūmmārD, kumārD, lōddārtē, pērtē) ja soome tüvi on 1 verbis (sūortē).

Vaadeldavad verbid on eri päritolu ja tähendusega. Mitmetes onomatopoeetilistes ja deskriptiivsetes verbides on täheldatav liitsufiks *-rta- (bēttārtē, bōldartē, buzārtē, klōmpārtē, kākārtē, kāpārtē, lōnkārtē, lākārtē, lāpārtē, ugārtē, vārkārtē). Teistes sõnades (artē, irtē 1, irtē 2, kērtē, kuddārtē, mīggārtē ~ mēggārtē, pērtē, viertē, vāgrārtē ~ vāgrāttē) on aga liide -t- sattunud vokaali kao tõttu r-konsonandi ette (näit. *keōrāttē > kēddārtē). Alamsaksa ja saksa laensõnades kuulub r tüvesse (näit. plūndern > plīndartē).

52830-sõnalises tekstikogus leidub üksnes 4 rt-liitelist verbi vähese esinemissagedusega: artē (2), murtē (2), pūmpārtē (2), tšokārtē (2).

L ü h e n d i d

EDW = F. J. W i e d e m a n n , Estnisch-deutsches Wörterbuch, IV trükk, Tallinn 1973; F = ENSV TA Fr. R. Kreuzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi fondide liivi materjalide mapid (M); FU, 8 = Fenno-ugristica, 8, Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 566, Tartu 1981; JL = Jemakiel lugdöbrantöz sküol ja kuod pierast, I, Helsinki 1935; KA = E. N. Setälä kogutud keeleline ainestik Helsingi arhiivis; LDW = F. J. W i e d e m a n n , Joh. Andreas Sjögren's Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. - Gesammelte Schriften II_{II}, St. Petersburg 1861; LG = F. J. W i e d e m a n n , Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben. - Gesammelte Schriften II_I, St. Petersburg 1861; Livli = ajaleht "Livli", nr. 11, 1932 ja nr-d 3 ja 11, 1935; LVV, I = K. M ü l e n b a c h s , Latviešu valodas vārdnīca, I, Rīgā 1923 - 1925; LW = L. K e t t u n e n , Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung. - Lexica Societatis Fenno-Ugricae, V, Helsinki 1938; MEL = Pūva Mattheus Evangelium lihbičhki, Pehterburgs 1880; SES = G. T u k s a m , E. M u u k , Saksa-eesti sõnaraamat, Tartu 1939; SKES, II = Y. H. T o i v o n e n , E. I t k o n e n , A. J. J o k i , Suomen kielen etymologinen sanakirja, II, Helsinki 1958; UT = Üž Testament, Helsinki 1937.

e = eesti keel; eL = lõunaeesti murre; Kr = liivi keele Kostrõgi murrak; krj = karjala keel; krjA = karjala keele aunuse murre, krjL = karjala keele lüüdi murre; lt = läti keel; lvSal = liivi keele Salatsi murre; Mn = liivi keele Mustanumme murrak; Pz = liivi keele Piza murrak; sm = soome keel; Sr = liivi keele Sīkrõgi murrak; Va = liivi keele Vaide murrak; vps = vepsa keel.

Э. Б я а р и
(Тарту)

ЛИВСКИЙ ГЛАГОЛЬНЫЙ СУФФИКС -r + t̃-

Р е з ю м е

В ливском языке встречается всего 7 глагольных суффиксов, продуктивность которых различна. Достаточно много таких глаголов, в суффиксе которых встречается элемент t̃, соединяющийся с согласным или гласным.

Сравнительно много и таких глаголов, в которых этот элемент соединяется с согласным r. По всем данным, с помощью суффикса -r + t̃- образовано 55 глаголов.

Большой частью соединились суффиксы r + t̃ в один сложный суффикс *rt (bēttārtā, bōldārtā, buzārtā, klōmpārtā, kā-kārtā, kāpārtā, lōḡkārtā, lākārtā, lāpārtā, ugārtā, vāḡkārtā). В некоторых глаголах является частью основы (напр. *ked-rātt- > kⁱeddārtā).

Из 55 глаголов 41 входит в активный словарный состав ливского языка, 14 - в пассивный. В словаре Шегрена-Видемана 1861 г. встречается 35 rt-глаголов.

В ливском языке зарегистрировано всего 32 основы исконного происхождения. Нижненемецкие основы встречаются в глаголах klepārtā, mīrtā, knōpārtā, oppārtā, немецкие основы в глаголах feddārtā, graviertā, klapārtā, klāmbārtā, plattārtā, plīndārtā, sklëndārtā, slēḡgartā, славянская основа в глаголе tapārtā, балтийская основа наблюдается в глаголе kertā, латышские основы в глаголах dukārtā, glāstārtā, glōs-tārtā, pōttārtā, эстонские основы в глаголах iimmārtā~ūmmārD, kumārD, lōddārtā, perā и финская основа в глаголе sūortā.

Анализ текстов (52850 слов) показывает, что частотность глаголов следующая: ārtā (2), pūmpārtā (2), tšokārtā (2), mūrtā (2).

DIE LIVISCHEN VERBALSUFFIXE -r + t

Z u s a m m e n f a s s u n g

In der livischen Sprache gibt es 7 Verbalsuffixe von unterschiedlicher Produktivität. Verhältnismäßig zahlreich sind die Verben, in denen im Suffix das Element t vorhanden ist, das sich an einen Konsonanten sowohl an einen Vokal anschließen kann.

Eine Gruppe bilden die Verben, in denen sich das Element t an den Konsonanten r anschließt. Nach Durcharbeitung der Materialien konnten im Livischen 55 solche Verben festgestellt werden. In den meisten Fällen haben sich die Suffixe r und t zum Suffix *rt zusammengeschlossen (bëttärtä, böl-därtä, buzärtä, klömpärtä, käkärtä, käpärtä, lõjkärtä, lä-kärtä, läpärtä, uzärtä, vähkärtä). In einigen Wörtern stammt der Konsonant vom Stamm her (z.B. *keõrätt -> kⁱeddärtä).

Von den betrachteten 55 Verben gehören 41 zum Sprachgebrauch, zum passiven Wortschatz gehören 14 Wörter. In dem 1861 erschienenen livischen Wörterbuch von Sjögren und Wiedemann sind 35 Verben angeführt worden.

Bei der Ableitung sind in 32 Fällen die Wörter vom genuinen Stamm abgeleitet worden, in 23 Fällen von Lehnwörtern. Niederdeutsche Stämme finden sich in den Verben klepärtä, mirtä, knöpart, õpärtä, hochdeutsche Stämme haben die Verben feddärtä, graviertä, klapärtä, klämbärtä, plattärtä, plindärtä, sklëndärtä, slëngärtä, einen baltischen Stamm gibt es im Worte kertä, einen slavischen Stamm im Worte tapärtä, lettische Stämme finden sich in den Verben dukärtä, glästärtä, glöstärtä, pöttärtä, estnische Stämme in den Verben immärtä - ümard, loddärtä, perätä und einen finnischen Stamm gibt es im Worte slortä.

In der Textsammlung, die 52830 Wörter enthält, gibt es 4 Verben, die nach Gebrauchshäufigkeit angeführt werden: ärtä (2), pümpärtä (2), tšokärtä (2), mürtä (2).

Liivi kirjandus on äärmiselt tagasihoidlik, sest liivi-keelse hariduse puudumise tõttu pole suudetud kirjanikuks kujuneda. Luuletusi ja lühipalu ilmus lugemikes ja ajalehes "Līvli" kahe maailmasõja vahelistel aastatel. Trükki jõudis 1924.a. K. Stalte luulekogu "Līvõ lōlōd". Sõjajärgsetel aastatel kirjutas luulet Pētõr Kõnkamāg. Ilmunud on mõned luuletused "Kodumurdes". Käesoleva aasta mais saatis oma luuletusi ja mälestusi Vaide küla elanik Alfon Berthold, loaga neid võimaluse korral avaldada.

Allpool esitatakse kolm luuletust autori kirjaviisis koos tõlkega. Need pakuvad lingvistilist huvi, sest kirjaviisist selgub ühtlasi autori arusaamine liivi keele häälikuist ja foneemidest. Luuletustel on kindel väärtus ka liivi kirjanduse seisukohalt.

MÄÄDÕLTÕKS /Mälestus./

Se um nei vägi kogin tagiž
Ku ikškõrd iza kiitiz vagiž,
Ni, kuul, mēg tämpõ vadõl lamõ,
Mis akub sieda siz mēg namõ.

Siz rānda puol mēg astizmõ
Ja loja mierõ ajizmõ
Ka ajgast valdin lazizmõ
Ja istlodad pāl izizmõ.

Siz vadõ mierõ ētizmõ
Ja tegiz tagiž viedizmõ
Sie kõrd kil pägin kalgi saim
Voiž kogin siedo ama aim.

/See on nii väga kauda tagasi, kui isa ütles ükskord ta-
sakesi: nüüd kuula, me täna noodale läheme; mis näkkab, seda
siis me näeme.

Siis ranna poole me astusime ja paadi merre ajasime. Ka
rannast lahti laskusime ja istelaudadele istusime.

Siis nooda merre heitsime ja jälle tagasi vedasime. See-
kord küll palju kalu saime: võis kauda süüa kogu pere./

MĒG LĪVŌ RAUST /Me liivi rahvas./

Mēg līvō raust kis randas jielam
Tās kāmō, lāmō, tiedō tiemō
Id tuojs pāl jōvō mielđō pidam
Nei enč vail sōbradōks mēg iemō.

Enč lezglizōn mēg kāta āndam
Ku nāmō tāmōn kandam lālam,
Kūl, ārmaz, kāndab ma sin kāndam
Nei rek līb kodōn kill ju kievam.

Mēg Zuonkō korands kubso voļmō
Kuuž aimō mēg sāl jielizmō,
Nei pāvast pāvō tie jur keimō
Ja kaļģi mierstō vejjizmō.

Sāl armōn kuoz voļ korandrau vail
Ja vajag um ma sin lāb ābķōm
Siz tul ka sina kierdi, aill
Ja tie jūr siz mēg molmōd akōn.

Nei idtuojsōn ne sidam nākkist
Sāl rōkandist set jōvō sōnō
Kus id set vōištō tuojsōn ābķist
Sieda ābvōij vėl paldiņ unō.

Ne rōkandist set rānda kieldō
Sāl izuo kūtōb mūdō ieldō
Ja amad voļķō īdsō mielsō
Mēg rōkandōm set līvō kieldō.

Mēg līvōd uomō līvōd iemō
Ja iganiz mēg seļist līmō
Mis set mēg vōimō sieda tiemō
Ja līvō sōnō īņō vīmō.

/Me liivi rahvas, kes rannas elame, siin kāime, läheme,
tōōd teeme, ūksteisest heameelt tunneme, nii ūksteisega sōb-
raks me jāame.

Oma lähedastele me kātt anname, kui nāeme tema rasket
koormat. Kuule, armas, sinu koormat ma kannan, nii tee kahe-
kesi on kūll kergem.

Me Zuonkō talus koos olime, kuus peret me seal elasime.
Nii pāvast pāeva tōō juurde kāisime ja kalu merest pūdsi-
me.

Seal armastus oli talurahva vahel. Kui vaja on, ma lähen sind aitama. Siis tule ka sina, kergelt, ruttu, ja tööd tegema mõlemad hakkame.

Nii üksteisele nad südant näitasid. Seal rääkisid ainult häid sõnu. Kus vaid võisid teist aidata, seda ei saa veel praegugi unustada.

Nad rääkisid ainult liivi keelt. Seal ei olnud kuulda muud häält. Ja kõik olgu ühel meelel, me räägime vaid liivi keelt.

Me oleme liivlased ja liivlasteks jääme, ja igavesti sellised oleme. Mida me suudame, seda teeme ja liivi sõna kaasa viime./

LOZ POIŠKI /Laasi poisike./

Loz poiški mis sa ni tuod,
Mis sinnõn kãjnaliz sãl uob?
Mis sa ni tod mädõn andõ
Enc korandõst mäd jür kandõ.

Vaņķlõ kerabi um ta
Punist abõnd tãmõn ka
Lolaji ta vägi sūr
Siepierast ma tuob tãd jūr.

Mis ma vël tob tãdõn kītõ
Set se lauvl kil väga līti
Aga ku ta lauvlõ ģrgõb
Jelga ikš siz unstõ vģrgõb.

Uõndzõl siz ta varald lolab
Ja tãd tie jūr lãdõ polab,
Siz tēg amad unstõ virgõt
Ja enč pãva tiedõ ģrgõt.

/Laasi poisike, mis sa nüüd tood, mis sul kaenla all on seal? Mis sa tahad meile anda, oma talust meie juurde kanda?

Vaata, kirju on ta, punane habe temal ka. Laulja on ta väga suur, sellepärast toon ma tema.

Mis ma veel tahan teile ütelda? See laul on küll väga lühike. Aga kui ta laulma hakkab, igaüks siis unest virgub.

Hommikul siis ta vara laulab ja teid töö juurde minna palub. Siis kõik te unest virgute ja oma päevatööd alustate./

СИМПОЗИУМ "НОМИНАЛЬНЫЕ СТРУКТУРЫ ГЛАГОЛОВ
В ФИННО-УГОРСКИХ ЯЗЫКАХ"

На У международном конгрессе финно-угроведов (в Турку 20-27.08.1980) состоялся симпозиум, посвященный проблематике номинальных структур глаголов в финно-угорских и самодийских языках.

В ходе работы симпозиума было заслушано и обсуждено 6 докладов. Ш. Карой и В. Шлахтер рассматривали инфинитивы в предложении с семантико-прагматической точки зрения. Г. Березки указал, что выяснение лексических заимствований не представляет особых трудностей, однако при определении структурных сходств в финно-угорских языках Поволжья мешает большая типологическая близость финно-угорских и тюркских языков. Исходя из марийского языка он попытался выявить некоторые общие черты этого языкового ареала в области причастных конструкций. Следует согласиться с Г. Березким, что подробное исследование данного круга вопросов является неотложной задачей финно-угорского языкознания, так как без этого нельзя выявить древний финно-угорский пласт в данной области языка.

Л. Хартунг ознакомила слушателей с результатами исследования немецких и финских инфинитных конструкций для выражения модальности, проведенного конфронтативным методом. Она правильно указала, что конфронтативный метод часто усложняет представление отдельных языковых явлений, однако делает возможным понимание связей по содержанию, которые проявляются так четко при анализе только одного языка. Внутри комплексной системы модальности специальные категории возможности и необходимости образуют тесную взаимосвязь. Необходимые действия должны быть принципиально возможными. Действия могут стать в силу обстоятельств возможными или необходимыми. Важны также социальные отношения между людьми. Вислне определенную роль играют психические и физические свойства человека, которые способствуют выполнению одного

действия или принуждают его к выполнению.

Доклад Х. Неэтар об отношении одного суффикса отглагольных имен и суффикса инфинитива в эстонском языке достопримечателен тем, что на общем фоне попыток найти финно-угорским суффиксам инфинитивов источники из числа разных древних падежных окончаний она выявляет истинные связи инфинитива с отглагольными именами. В докладе приводится исключительно интересный материал из эстонских диалектов, а также из древнего литературного языка, в которых этот суффикс отглагольных имен был ранее значительно более распространен, чем в наши дни.

В докладе Г. Лабады мы встречаемся опять же с попытками объяснить происхождение s-ового суффикса самодийского инфинитива из древнего окончания латива. Автор ссылается на П. Хайду, который уже на I международном конгрессе финно-угроведов в 1960 году выдвинул гипотезу, согласно которой s-овый суффикс инфинитива в самодийских языках происходит из прауральского суффикса латива-транзитива-эссива. Синтаксико-семантический анализ финального инфинитива в немецком языке следует считать очень интересной и является несомненным вкладом Г. Лабады в самодийское языковедение.

В ходе обсуждения докладов симпозиума выступили комментаторами В. Шлахтер, Ш. Карой, Л.Хартунг, А.Хакулинен, Г. Березки, П. Кокла, А. Кюннап, М. Чепреги, Х. Неэтар, Г. Лабады. Работой симпозиума руководил П. Саукконен. В. Шлахтер обратил свою критику на теоретические рассуждения Ш. Каройа о характере инфинитива. Он указал, что неправильно рассматривать инфинитив в качестве некоторого грамматически почти неопределенного явления, как это делает Ш. Карой. Далее он постарался ответить на вопрос, почему инфинитив имеет такое широкое употребление. Выражения "я хочу пить" и "я хочу питье" - это не одно и то же, подчеркнул В. Шлахтер. Финно-угорский инфинитив дифференцируется в именном плане значительно богаче чем в глагольном плане. Следует особо подчеркнуть, что В.Шлахтер указал на ряд существенных различий между инфинитивами в индоевропейских и финно-угорских языках, о которых не всегда помнят, стараясь отождествить финно-угорский инфинитив с индоевропейским как в синхронном, так и в диахронном плане.

М. Чепреги привела ряд примеров из восточных диалектов хантыйского языка на синтаксическое употребление причастий, деепричастий и инфинитива. А. Хакулинен сделала попытку на-

чертить общую схему выражения модальности в финском языке. А. Кюннап подверг критике точку зрения некоторых исследователей самодийских языков, которые считают, что самодийские суффиксы инфинитива образовались из суффиксов латива или функционально близких ему падежей. Он попытался защитить свою точку зрения, согласно которой эти суффиксы инфинитива происходят из суффиксов отглагольных имен. Следует четко отличать друг от друга мыслимое предположение о древней связи между суффиксами инфинитива и падежными суффиксами с одной стороны, и необоснованные попытки рассматривать суффиксы инфинитива в современных самодийских языках в качестве падежных суффиксов, с другой.

А. Кюннап указал, что исследователи финно-угорских языков уже давно ведут спор о происхождении некоторых суффиксов инфинитива в этих языках. Но обычно не помнят о том, что финно-угорским инфинитивным формам глагола посвящена объемистая рукописная кандидатская диссертация Х. Рятсепа. Кратко подытоживая результаты этой диссертационной работы, мы получаем такую картину, что рассматриваемые формы образуются по трем типам: 1. основа + суфф. глагольного имени + падежной суфф., 2. основа + суфф. глагольного имени, 3. основа + падежной суфф. При инфинитивах общее распространение имеет 1-й тип, употребляется и 2-й тип, Х. Рятсеп убедительно показывает, что ни один из финно-угорских инфинитивов не образуется путем присоединения к основе одного только падежного окончания, так как инфинитивы обособились сравнительно недавно, что исключает возможность присоединения падежных суффиксов.

В итоге следует работу симпозиума по номинальным структурам глаголов в финно-угорских языках считать удавшейся. Правда, в ходе работы не давались окончательные решения крупных проблем в этой области, но было высказано много новых идей, приведен большой материал как по финно-угорским, так и по самодийским языкам, состоялся живой и плодотворный обмен мнениями, участники симпозиума получили хороший обзор о положении дел в этом участке финно-угроведения во многих научных центрах различных стран.

Доклады симпозиума опубликованы (*Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum Turku 20.-27. VIII 1980. Pars III. Dissertationes symposiorum linguisticorum, Turku, 1980. 95-152*).

М. Э. К А Л Л А С М А А, СТРУКТУРА ЭСТОНСКОЙ МИКРОТОПОНИМИИ.
(НА МАТЕРИАЛЕ ЗАПАДНОГО ДИАЛЕКТА). Диссертация на соискание
ученой степени кандидата филологических наук, Таллин, 1980,
221 стр.

27 апреля 1981 года в Тартуском государственном универ-
ситете на заседании специализированного совета Д 069.02.02
по присуждению ученой степени доктора наук состоялась защита
кандидатской диссертации младшим научным сотрудником Инсти-
тута языка и литературы АН ЭССР М. Калласмаа по теме "Струк-
тура эстонской микротопонимии (на материале западного диа-
лекта)". Официальными оппонентами выступали доктор филологи-
ческих наук профессор П. Алвре (Тарту) и кандидат географиче-
ских наук доцент Л. Тийк (Тарту).

Исследование эстонских топонимов имеет достойные тради-
ции, накопленные, можно сказать, в течение двух столетий.
Пройден путь от сомнительных попыток толкования их А.В. Ху-
пелем (1780) и современными ему грамматиками до глубоко на-
учных и капитальных трудов, среди которых особенно выделя-
ются работы Л. Кеттунена "Etymologische Untersuchung über
estnische Ortsnamen" (1955) и В. Палля "Põhja-Tartumaa koha-
nimed" I-II (1969, 1977). С точки зрения отбора материала
к ним примыкает рукописное исследование Я. Симма "Võnnu ki-
helkonna asustusalane toponüümika" (1973).

Теперь под руководством доктора филологических наук
В. Палля подготовлена кандидатская диссертация М. Калласмаа
"Структура эстонской топонимии (на материале западного диа-
лекта)" (вместе с приложениями 221 машинописных страниц),
которая не повторяет сделанного в этой области, а рассматри-
вает вместо названий единиц заселения микротопонимы, оста-
вавшиеся до сих пор вне поля зрения исследователей, тем са-
мым являясь пионером в этой области исследования.

Актуальность темы диссертации подтверждает тот факт, что
здесь мы имеем дело с первой обстоятельной попыткой выявить
модели эстонских микротопонимов и закономерности их образо-
вания. Это делается на базе западного диалекта, но не забыты

и сопоставления с другими диалектными территориями, при необходимости к сравнению привлекаются и названия единиц заселения. Тема диссертации М. Калласмаа включена в план исследовательских работ Института языка и литературы Академии наук Эстонской ССР.

Диссертация базируется на обширном материале, который состоит примерно из 10 000 карточек топонимов; часть их собрана автором. Значительное отличие микротопонимов от названий единиц заселения состоит в отсутствии эллиптированных форм и в употреблении главным образом номинативных форм. Это своеобразие микротопонимов и вообще новизна всего материала неизбежно вынудили автора обратить внимание на новые методы анализа. Поскольку отделение микротопонимов от обычных апеллятивов на основе чисто формальных элементов не всегда дает ожидаемый результат, автор вполне оправданно в качестве нового критерия вводит понятие функции.

В трех главах диссертации рассматривается формальная и лексическая структура микротопонимов, а также их распространение. Анализ во всех разделах диссертации проведен со знанием дела и в логической последовательности, поэтому достоверность основных результатов исследования не вызывает сомнений. Знакомство с диссертацией М. Калласмаа доставляет удовольствие уже благодаря ее безупречному оформлению. Разностороннее и богатое содержание работы и интересные результаты анализа показывают, что исследование удалось, не вызывает сомнений его ценность как в научном, так и в практическом плане. Результаты работы и примененная в ней методика таковы, что мимо них нельзя будет пройти ни в одном последующем региональном исследовании эстонских микротопонимов. А работа здесь предстоит еще большая, прежде чем мы сможем приступить к выяснению общих закономерностей появления и развития эстонских топонимов в целом.

Рассматриваемая диссертация содержит много положительного, однако рецензент считает необходимым привести и некоторые свои сомнения, вопросы и уточнения, возникшие при внимательном чтении работы. Часть их касается технической стороны исследования и может быть оспорена в какой-то мере.

Во введении диссертации приводится географическая характеристика рассматриваемой территории. По данным археологии, наличие заселения там можно констатировать начиная с мезолита. Для понимания микротопонимов этот факт не существен. Весьма своевременно же рассмотрение фонетических и морфоло-

гических особенностей западного диалекта, поскольку оно помогает связать диалектные формы с формами литературного языка и делает читателю понятнее составные элементы микротопонимов. Все же возникает вопрос, нужно ли говорить о такой диалектной черте, как косвенное наклонение с признаком -e (с. 12). Несмотря на тщательные поиски рецензенту не удалось обнаружить в работе ни одного названия, основанного на косвенном наклонении. Карта I, посвященная эстонским говорам, не дает никакой информации о границах западного диалекта, что она могла бы и должна бы делать. И в тексте границы ареала рассматриваемого диалекта четко не определены. Нечеткая ссылка в предисловии на А. Сааресте, чья классификация эстонских диалектов отличается от принятой в наши дни, оправдывает вопрос, почему автор выбрала именно эту возможность.

В отношении слов kraav 'канавы' и kruus 'гравий' ошибочно говорится о сочетании гласных в начале слова (с. 13). Но по поводу топонима Kriimänd и др. соответствующие сочетания правильно названы сочетаниями согласных. Если автор на с. 14 под переходом -tr- > ter- (правильно -ter-) подразумевает такие случаи, как ätter 'плуг', putter 'каша' (как на с. 12), то правильнее было бы написание -tr > -tter. В случае говора о. Кихну отмечается дифтонгизация долгих гласных, однако из сказанного неясно, имеются ли в виду только средневысокие гласные или низкие тоже.

Верно, что v связан с более ранним * β, напр., в топониме Oostekopel. Как понять, однако, форму Oosemägi (с. 15). В диссертации не сказано. Может быть, компонент Oose- здесь представляет собой аналогический генитив единственного числа, где ожидаем b (B), или же утративший t генитив множественного числа. Здесь желателен более подробный анализ. Автор правильно связывает компонент Jä(ä)ru- с апеллятивом järv 'озеро' (с. 16), но не отмечает возможность -v > -u, как это проявляется, напр., в случае rasv > rasu. В отношении топонимов, начинающихся с Saue-, диссертант предполагает утрату v (v > β, с. 15), точнее было бы здесь говорить об изменении v в u, причем за ним следует переходный звук w (Saue- = sauwe-).

При рассмотрении формальной структуры микротопонимов М. Калласмаа обоснованно отмечает те трудности, которые принес бы с собой синтаксический анализ топонимов, примененный Э. Кивиниеми. Среди примеров на эпексегезис есть Nälg = Nälla-

madal (луг), сопоставляемый с финским топонимом Nalkäsaari (с. 20). Следовало бы упомянуть здесь и эстонский апеллатив nälghain 'плохое низкорослое сено'.

Утверждение о том, что атрибутом может быть причастие настоящего времени или на -nud, -tud (с. 22-23), очевидно; однако совершенно отсутствуют подтверждающие его примеры. Подробно и в целом верно приведена встречаемость разных типов множественного числа в микротопонимах, однако Tammidepõld (с. 32), наверно, попал не в ту группу, поскольку как контаминированное множественное число на -de его нельзя отделять от типа Maidemägi.

Среди обычных генитивов множественного числа желателно было бы видеть топоним Sutepaju, где Sute- от слова susi является такой же формой на -te как käte от слова käsi.

В более ранних исследованиях топонимов отмечалось, что формант -la рядом с суффиксом локатива мог сократиться и из слов -küla, -valla, -jala. Диссертант убедительно доказывает, что источником -la в ряде случаев служит и существительное leid ср. Munadla и Munalaidu. При рассмотрении топонима Põllusmaa (с. 40) не выявлено, можно ли согласиться с мнением Л. Кеттунена (< põllune) или нет, поскольку для ареала западного диалекта более типичен сильноступенный põldne. В дополнение к истории эстонских слов на -ne рецензент хотел бы добавить, что не вполне корректно слабоступенное põllune рассматривать как генетивное производное, так как и сильноступенное *peltoinen через средство закрывающего слог дифтонга на i дало слабоступенный тип põllune. Явление тем самым то же, что и в финских юго-западных диалектах, которые имеют и ряд других общих черт с эстонским западным диалектом (ср. фин. лит. keltainen 'желтый', юго-зап. kellane, эст. kollane).

В связи с топонимами Undipühkmaalune и Karukämaaloid возникает вопрос, правильно ли считать их инфинитивами на -ma, если мы с таким же успехом можем предположить существительное на -ma (ср. Joomakivi и др.). Топоним Ümberkõit-memägi обоснованно сопоставлен с финским словом ympärkäytvä, однако не учтена представляющаяся вероятной контаминация слов на -va со словами на -ma. Прозрачную контаминацию имеем и в топониме Kadarpiik, хотя по данным диссертанта, такой апеллатив не известен (ср. все же в словаре Видемана kadarik и kadapik). Наш Maastu имеет прямое соответствие в виде финского апеллатива maasto 'ландшафт', на который сле-

довало бы сослаться. Они как основы единственного числа делают понятными и формы с Lepastu-, суффикс, указывающий на коллективность, правда, в апеллятивах присоединяется чаще к множественным основам (ср. lepi, lepi и дальше производное lepi).

При рассмотрении лексической структуры микротопонимов автор приводит много интересных замечаний. Так, сопоставление топонима Varespüksimägi с другими названиями того же типа позволяют убедиться, что исходом является не püks, а диалектное слово pääks 'перелесок'. Как здесь, так и в других разделах диссертации автор по возможности опиралась на древние документы, учтивание которых предотвращает легкие выводы. Весьма ценны цифровые данные о частоте употребления компонентов сложных названий. Они необходимы не только для данной работы, но могут быть существенным критерием при сопоставлениях с другими региональными исследованиями для выявления общих закономерностей лексической структуры эстонских топонимов.

В большинстве ландшафтных терминов одни и те же слова выступают как детерминантами, так и атрибутами. Но встречаются и такие, что подходят только как атрибуты (hiis, järtas, koole, kurisu, ale, loomis ~ loomus. В работе отдельно не представлены заимствованные элементы топонимов, а это следовало бы сделать все-таки. Делательно, напр., замечание о том, что viik 'маленькая бухта' - это заимствование из шведского языка, хотя по проповедям Г. Мюллера (Tallinna Merre ninck wyki pkl), очевидно, была ориентация на средне-нижнегерманское заимствование. В топониме Olmiviik (с. 91) следует признать шведское происхождение обоих компонентов (ср. швед. holm 'остров'). В регистрах апеллятивов перевод слова holm 'холм' недостаточен, потому, что в эстонских диалектах оно имеет и другие, более близкие к исходному значения.

Как атрибуты, так и детерминанты сгруппированы в большие или малые семантические группы, найти которые не помогает очень краткое содержание. Оно не отражает и карты распространения микротопонимов, имеющую большую ценность. Составление их, несомненно, было весьма трудоемким делом.

Ценность диссертации придает регистра на 70 с. всех упомянутых топонимов, апеллятивов и личных имен. Но и здесь возникает вопрос, не нужно ли было включить в перечень топонимов еще слова, чтобы все предлагаемые комбинации лексем

действительно можно было проверить с помощью конкретного материала. Напр., упомянуто, что атрибут kajakas комбинируется со словами laid, mātas, nina, raba, rahu (с. 59), но на случаи kajakas + laid и kajakas + raba ни в тексте, ни в регистре топонимы не приведены. По подсчетам рецензента, регистр содержит около 9 000 названий, источником же анализа, по данным диссертанта, послужили примерно 10 000 карточек топонимов, так что для достижения совершенства в регистр следовало бы добавить недостающую тысячу, что заняло бы страниц 16–17. Это не увеличило бы объем диссертации особенно заметно, однако в существенной мере подтвердило фактическую сторону всего использованного для анализа материала. Вопрос этот имеет принципиальное значение и его следует иметь в виду при подготовке топонимических исследований в будущем.

Список литературы на 12 с. свидетельствует о большой осведомленности автора, анализ ее — об умении хорошо ориентироваться в сложных вопросах исследования топонимии. Приведенные выше вопросы и сомнения рецензента ценности работы не снижают. Основные выводы, сделанные на базе обширнейшего материала, правильны и разносторонни.

В итоге можно констатировать, что диссертация М. Каллас-маа представляет собой законченное научное исследование. Оно является значительным вкладом в решение еще не исследованных проблем эстонской топонимии. Желательно опубликование диссертации.

П. А л в р е (Тарту)

И. А. Са н г, ОТРИЦАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ЭСТОНСКОМ ЯЗЫКЕ.
Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологи-
ческих наук, Тарту, 1980, 187 лк.

Joel Sang on kandidaadikraadi taotlemiseks esitanud kaitsmisele töö "Eitus tänapäeva eesti keeles" (187\masina-
kirjalehekülge). See koosneb sissejuhatusest ja kuuest pea-
tükist.

Väitekirja teema aktuaalsust tõendab asjaolu, et tege-
mist on seni uurimata probleemistikuga. Eesti keele gramma-
tikais puudub peatükk eituse kohta ja paaris lühikirjutises-
ki vaadeldakse kas murdevorme või piiratud kasutamisega kvan-
torsõnade kahetähenduslikkust eituslauseis. J. Sanga väite-
kirja teema on võetud Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Ins-
tituudi uurimistööde nimekirja.

Väitekirja autor on seadnud endale eesmärgiks kirjelda-
da eesti keele eitust nii tähenduse kui ka vormi seisukohalt.
Suure hulga eri tüüpi näidete varal (nende arv ulatub 437-ni)
on töös välja selgitatud eituse kõik olulised tunnusjooned.
On käsitletud eituse ontoloogiat ja pragmaatikat, eituse mõ-
ju lausungi temaatilisele struktuurile, vaadeldud eituse osa
ja vahendeid leksikasüsteemis, analüüsitud eituse toimetlau-
se süntaktilisele struktuurile ja jälgitud eituse neutrali-
seerimist küsi- ja hüüdlauseis.

Kogu seda küsimuste kompleksi iseloomustab uudsus ka
analüüsivõtetes. Rikkalik kasutatud kirjandus näitab autori
tugevat teoreetilist baasi, kuid seejuures ka oskust tuginea-
da just neile uurimismeetodeile, mis aitavad maksimaalselt
eesti keele eituse olemust avada. Kogu analüüs on läbi vii-
dud loogilise järjekindlusega, mistõttu põhiliste uurimistu-
lemuste usaldatavuses ei teki kahtlust.

Väitekirjas pole vist kuigi mitut analüüsijuhtu, mille
kohta võiks kindlalt öelda, et töö autor on eksinud. Küll aga
esineb rida piirialajuhtumeid, mida saab interpreteerida eri
vaatevinklist, nagu dissertant seda ka ise on mitmel korral
teinud. Töö mitmekülgne ja rikas sisu ning laitmatu vormis-
tus näitavad, et tegemist on kordaläinud uurimusega, mille
suur väärtus nii teadusele kui praktikale on väljaspool kaht-

lust. Selle tulemused kuluvad marjaks ära eesti keele teadusliku grammatika koostamisel ja muidugi ka eesti keele süvendatud õpetamisel kõrgkoolis.

Üksikasjalikul tutvumisel väitekirjaga tekkis retsenendil mõningaid küsimusi, kahtlusi või täpsustusi. Rida märkusi puudutab töö tehnilist külge ja võivad olla vaiel-davadki.

Töö autor märgib, et valdavalt sünkroonilises analüüsis kasutab ta peamiselt introspektsioonivõimalust, s. t. ühe või teise keelendi grammatilisuse ja aksepteeritavuse hindamisel on autor usaldanud omaenese keeletunnet, kontrollides seda kahtlastel juhtudel kolleegide peal. Seda (ühe-külget) menetlust õigustavat asjaolu, et eituse puhul oluline lauserõhk ja intonatsioon kirjalikus tekstis ei kajastu. Mõistagi ei saa me mõõda minna uurija omast keelepädevusest, kuid ammendavust taotledes jääb sellest ikkagi väheseks. Täiendav materjali hankimine KKI kirjakeele karto-teegist poleks olnud keerukas ülesanne. Selle arvestamine süntaksit ja semantikat puudutavais uurimisis on vajalik kahelgi põhjusel: 1) keerukamate ja kahtlaste juhtude ülekontrollimiseks kindlalt faktilise, keelepruugis eksisteeriva ainestikuga ja 2) võimalike lünkade avastamiseks, millele puhtintuitiivsel või introspektiivsel teel ei pruugi tulla-gi. Nendele põhimõttelist laadi seikadele on muide korduvalt tähelepanu juhtinud mõned soome uurijad (vt. A. Hakulinen, F. Karlsson, Nykysuomen lauseoppi, Jyväskylä 1979, lk. 21 jj., 63).

Sünkrooniline uurimus ei välista iseenesest veel mõnede diakrooniliste momentide sissetoomist, kui neist on abi antud nähtuse sügavamaks mõistmiseks või arengutendentside tuvastamiseks. Nii eesti ei kui ka teiste soome-ugri keelte eitussõnad on algselt pöörduvad eituserbid (seetõttu ka põhiverb pöördelõputa), mida on raske kõrvutada indoeuroopa keelte eituskonstruksioonidega. Uurimusest uurimusse kandub seisukoht, et indoeuroopa keeltes annab kaks eitust jaatuse. Üldiselt see ongi nii, kuid inglise vanemas kirjakeeles leidub üsna eesti keele mitte-sõnaga sarnanevaid juhte, kus teise eitussõna ülesandeks on vaid negatsiooni rõhutada: I do'nt know nothing about it (G. Curme, A Grammar of the English Language, Boston, 1931, lk. 139 jj.).

Õige koht diakroonilisteks viideteks oleks olnud ees-sõna, kus muide eituselementide tutvustus on üldse väga napp

ja osalt ehk isegi eksitav. Väide, et eitavas kõnes kaotab verb pöördelõpu, kehtib küll kindla kõneviisi olevikus ma teen - ma ei tee, kuid mitte lihtminevikus (vrd. ma tegin - ma ei teinud), kaudses kõneviisis (ma tegevat - ma ei tegevat) ja isegi tingiva kõneviisi tüübis ma teeks - ma ei teeks, kus ka jaatav kõne on pöördelõputa. Sissejuhatusse oleks saanud lülitada ka andmeid eesti vanemast kirjakeelest (näit. J. Hornungi grammatikas eitussõna veel pöördelõppudega), murdeist (kus oleviku ja mineviku eitussõnad on veel erinevad) ja isegi ligemaist sugulaskeelist (näit. käskiva kõneviisi põhiverbi erandlik pööramine koos muutelõppudega on täpselt sama kui soome edelamurretes). Kõigi eesti eituselementide kohta tervikuna oleks soovinud näha ülevaatlikku tabelit.

Välise eituse juhud (Ma ei ütle, et uks on lahti) tööse analüüsimisele ei kuulu, sest need pole keeles põhilised. Koos lauseühenditega on see siiski eituselõik, mis väärriks tähelepanu (topelt eitus, ei asendumine mitte-sõnaga või selle väljalangemine lauselühendist, näit. Ma ei teadnud vihma enam sadavat).

Eituse väljalangemisest öeldise juures on koos viitega autori Kihnu murraku eitust käsitlevale tööle mitmel korral juttu, kuid puudub konkreetne näide, mis jätab käsitluse liialt abstraktseks. Samasuguseid arengutendentse on muide täheldatud ka soome murdeis (vt. I. Savijärvi, Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi I. Suomi 1977). Eituselementide täielikki kadumine ei muudaks lauset ometi jaatavaks, sest verb püsib muutelõputa.

Eksistentsiaallauseiks määratleb dissertant ainult need laused, kus subjekt on esitatud lause reemas, mitte aga teemas. Lause Lilli on peenral olevat enamikule eestlastele vastuvõetamatu (lk. 102). Kas see ikka on nii? Vrd. ka Igasuguseid lilli on peenral ja Lilli on ka sellel peenral.

Teoreetilise ülekombineerimisega näib tegemist olevat lauses Kolleksionäär ei ostanud pildid, vaid pildiraamid (lk. 115), mida dissertant peab võrdlemisi vastuvõetavaks. Just seda laadi juhud vajaksid ülekontrollimist faktilise keeleainestikuga. Retsensendi keeletunne ei painduks kuidagi ütleva Pagar ei küpsetanud mitte tordid, vaid leivad.

Õige on autori seisukoht, et idiomaaatilisel väljendil on terviklik tähendus, mis ei anna sõnade vahel jagada. Ometi poleks vajalik lisada küsimärki lausele Sulane ei pannud

tüdrukule raudu suhu (lk. 128), sest väljendi piltlikkus säilib retsensendi arvates siin ka eitavas konstruktsioonis (vrd. ka Sulane tahtis tüdrukule raudad suhu panna ja Sulane ei suutnud tüdrukule raudu suhu panna).

Modaalverbi eks vaatleb dissertant keeleajalooliselt eitussõna ja rõhupartikli kontaminatsioonina (lk. 144). Sellist arvamust ei saa pidada korrektseks, sest tegemist pole kontaminatsiooniga, vaid lihtsalt küsipartikli (aga mitterõhupartikli) liitumisega (aglutineerumisega) eitusverbile. Küsisõnana figureerib eks muide veel murdeis ja vanas kirjakeeles (vt. P. Alvre, Vana kirjakeele lõunaeesilisi küsisõnu. - Fenno-ugristica 6, lk. 20 jj.). Ka nähet pole = ei ole ei tohiks nimetada metanalüütiliseks, nagu tehakse väitekirjas (lk. 3). Kõne all on sõnalühendi tavaline kuluvorm (ep ole > pole).

Ainult eitavas lauses esinevate sõnade hulka tuleks arvata ka põrmugi, mida praegu pole väitekirjas arvestatud (vt. lk. 90).

Tõuset võib jääda selline mulje, nagu oleks ühti (lk. 137) erineva tarvitussfääriga kui ühtigi. Tegelikult neil kogu lauset laiendava rõhuelemendina olulist vahet pole. ÕS-is on märgitud ühti ainult kõnekeelseks.

Õige on väide, et sõna vaevalt saab esineda üksnes jätavas kontekstis, kuid defektiivse verbi parata kohta tundub liialdusena paigutada ta üksnes (ТОЛЬКО) eitavasse konteksti (lk. 133). Leheküljel 137 ongi öeldud täpsemalt, et see leiab kasutamist peamiselt (В ОЧОБХОМ) eitavas kontekstis.

Kõneviisidest on eituslauseis kõige enam arvestatud kindlat kõneviisi, kuid tingiva, käskiva ja kaudse kõneviisi detailsem silmaspidamine tooks arvatavasti esile uusi sõnajärje jm. juhte, mida väitekirjas pole osatud arvestada. Mõnikord võib nii kindla kui tingiva kõneviisi eituse asendada käskivat kõneviisi, näit. Te ei tohi ~ ei tohiks seda teha = Ärge tehke seda.

Väitekirja ulatuslikust ainestikust väljakasvanud põhiäredused on paikapidavad ja mitmekülgsed. Neist selgub süntaktilise ja leksikaalse eituse funktsionaalne ühtlus ja see-igi, kuidas süntagmaatiline eituse lähedus üle paradigmaatiliseks. Autor on korrigeerinud seni valitsenud kujutusi eituse mõjust subjekti ja objekti valikule. Oluline on eksistentsiaallause mõiste täpsustamine ning selle sõltuvuse näitamine

lause temaatilisest struktuurist. Esmakordselt on täie selgusega välja toodud eesti keele jaatuse ja eituse distributsionaalsed piirangud, samuti afirmopetaalsed ja negopetaalsed elemendid, eituse neutraliseerimine ning rida muidki olulisi negatsiooni ja ka antonüümiaga seotud seiku.

Edaspidises uurimistöös oleks aga hea, kui autor, kel on silmapaistvaid võimeid teaduslikuks tööks, laiendaks eituseprobleemistikku ka eesti murretele ning vanale kirja-keelele.

P. A l v r e (Tartu)

СКАЗКИ НАРОДОВ СИБИРСКОГО СЕВЕРА, Томск, 1980, 192 lk.

Samojeedi keelte tekste on avaldatud seni üldse väga tagasihoidlikult. Kõige vähem on avaldatud eenetsi ja nganassani omi. Seepärast rõõmustab eriti, et vaatlusaluses rotaprintdiväljaandes on leida tervelt 26 lehekülge uusi eenetsi tekste. Need on üles kirjutanud E. Matškinis ja A. Stoljarova kahelt Ust-Avamist pärinevalt keelekõnelejalalt. Tänuväärt lisaks seni avaldatud selkupi tekstidele on E. Beckeri ja N. Vojevodina poolt kahelt Ust-Ozjornoje asukalt üleskirjutatud 8 lehekülge keeleainestikku. (Lisaks on raamatus veel tšulõmitürgi ja dolgani tekste.) Kahetsena peab samojeedi tekstide foneetiliselt ebatäpset ja uralistide enamikule ebaselget omapärast transkriptsiooni, mida Tomski uurijad tavatsevad kasutada. Rotaprintitehnikas peaks ju saama hästi paljundada ka traditsioonilises soome-ugri transkriptsioonis fikseeritud tekste (kõigi vajalike dia-kriitiliste märkidega).

A. K ü n n a p (Tartu)

M. A. Э р е л т, СИНТАКСИС ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА.
Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук, Таллин, 1981, 383 lk.

Kuigi eesti keele süntaksiprobleemide käsitlemisel on sügavad juured, mis ulatuvad 17. sajandi keskpaika (J. Guts-laffi ja H. Gõsekeni grammatikad 1648 ja 1660), on silmapaistvamate saavutusteni jõutud alles käesoleva sajandi viimaseil aastakümneil. Traditsioonilise süntaksikäsitluse liinis tuleb tõsi küll, mainida selliseidki tõusuperioode, nagu E. Ahrensi eesti keele grammatika 2. osa "Satzlehre" (1853) ja F. J. Wiedemanni teadusliku grammatika "Grammatik der Ehstnischen Sprache" (1875) süntaksipeatükki ja eriti L. Kettuneni tõõd "Lauseliikmed eesti keeles" (1924). 1970-ndatel aastatel ilmusid sellised rikkaliku näitestikuga üldistavad teosed, nagu ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudis autorikollektiivi ühistõõna valminud "Eesti keele lauseõpetuse põhijooned" I (1974) ja õpikuks mõeldud K. Mihkla ja A. Valmise "Eesti keele süntaks kõrgkoolidele" (1979). Strukturaallingvistika meetodeid on aga suuremal või vähemal määral rakendanud süntaksialastes kandidaadiväitekirjades E. Uuspõld (1967) ja H. Rajandi (1969). Seniseks kõige silmapaistvamaks saavutuseks eesti keele süntaksi uurimisel tänapäevaste meetoditega on H. Rätsepa 1974. a. kaitsstud doktoriväitekirj "Eesti keele lihtlause struktuur" (ilmunud ümber tõõtatud kujul raamatuna "Eesti keele lihtlausete tüübid" 1978), kus vaastlusviis on verbikeskne.

M. Erelt on doktoriväitekirjana esitanud kaitsmisele mahuka uurimuse "Eesti adjektiivide süntaks" (383 masinakirjalehekülge), kus, nagu tõõ pealkirigi ütleb, on käsitluslaad adjektiivikeskne. Adjektiivisüntaks on praegusel uurimisetapil, kui ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudis on vastavalt riiklikule plaanile asunud eesti teadusliku grammatika koostamisele, kahtlemata aktuaalne teema. Küllaltki suuri põjalikult uurimata laike leidub siiski ka eesti keele grammatika teistes piirkondades. Siin peitub põhjus, miks autor pole piirdunud üksnes adjektiivisüntaksiga, vaid üldteoreetilise probleemistiku osas arendanud selleks välja kogu esimese peatüki. Üldse koosneb aga väitekirja neljast peatükist,

millele lisanduvad sissejuhatus, kokkuvõte ja kirjanduse loetelu.

Sissejuhatuses on täpselt piiritletud töö teema ja üllesanded ning näidatud materjali päritolu. On hea, et autor pole tuginenud ainult oma keelepädevusele, nagu kahjuks mitmete uurimuste puhul on viimasel ajal olnud tavaks, vaid ammandanud põhiaainestiku faktilistest tekstidest või KKI kirjakeele kartoteegist. Et väitekirj on venekeelne, pole näidete tõlkimisega liialdatud, sest vene keelde on tõlgitud ainult tüüpnäited.

Väitekirja esimene peatükk (lk. 15 - 105), nagu mainitud, on pühendatud tervikuna süntaksiteooriale. Siin on vaatluse all sellised kesksed küsimused, nagu lause ja tema aspektid, lause semantilis-süntaktiline struktuur, lauseliikmed, diateesid ja teguhood ning sõnaliigid. Need on kahtlemata eesti praeguse süntaksiuurimise olulisimad sõlmprobleemid.

Autor rõhutab, et keeleüksusena on lause mudel üldistus paljudest konkreetsetest lausetest ja et töös kirjeldatakse ainult grammatiliselt õigete lausete mudeleid. Seevastu grammatiliselt hõlbinud, kuid konsituatsioonilis sobivate lausete analüüs jääb tekstigrammatika hooleks. Sellise seisukohaga võib ühineda.

Üldsüntaktilises plaanis on kuulunud käesoleva töö olulisemate ülesannete hulka tsentri-perifeeria põhimõtte juurutamine eesti keele süntaksisse ja keeleüksuste uute liigituspõhimõtete andmine, mis on mõistagi ainult üks tahk väitekirja teoreetilise külje uudsusest. Autori arusaam, et sünkrooniline keelekirjeldus on seda adekvaatsem, mida rohkem on ta diakrooniliselt ning tunnetusteoreetiliselt motiveeritud, väärrib igati allakriipsutamist. Et keel kannab endaga kaasas oma ajalugu, ei tohiks sünkrooniline keelekirjeldus vaadelda keelt mingi staatilise süsteemina. Seda tuleks analüüsida ennekõike kui muutuva protsessi üht lõiku, mida võib samas pidada nii senise arengu tulemuseks kui ka uute muutuste lähtepunktiks. Seepärast peab sünkroonilise keelekirjelduse puhul hoiduma teadlikult väitmast seda, mis on vastuolus keele dünaamilise loomusega. Keele dünaamilist iseloomu silmas pidades kasutatakse vaadeldavas töös mõistet "transpositsioon", kusjuures seda tõlgendatakse laiemalt, kui on teinud teised autorid. See mõiste laiendatakse sõnaliigilt ka lauseliikmetele. Üldse suhtub M. Erelt varasematesse

seisukohtadesse ja uurimisvõtetesse suure kriitikaga, arendades välja oma nägemuse eesti keele süntaksi uurimise ratsionaalseist meetodeist.

Argumentide semantilistel funktsioonidel peatudes näitab autor õigesti, et lause tähendus pole taandatav sõnade tähenduste summale, nagu arvasid näiteks generatiivse grammatika interpreteeriva suuna esindajad. Kriitika alla on võetud ka generativistlikud kontseptsioonid, mis kippsid pidama semantiliste funktsioonide klassifikatsioone univertsaalseteks, kõigi keelte kohta käivateks. M. Erelt pöörab suurt tähelepanu lause struktuuri kirjeldamisele argumentide semantiliste funktsioonide terminis. Et eesti keele süntaks pole tervikuna veel kirja pandud, näib vähemalt esialgu piisavat kümnest argumentide semantilisest funktsioonist. Need on: agent (s. o. tegevuse sooritaja), instrument₁ (tegevuse sooritamise vahend), instrument₂ (resultaatsündmuse vahetu põhjustaja kausatiivses situatsioonis), kogeja (psüühilises või füsioloogilises protsessis või seisundis olija), patient (semantiliselt kõige neutraalsem funktsioon), benefitsient (omaja või saaja), edasi: otstarve, koht, lähtekoht, sihtkoht.

Kõige problemaatilisem näib siin olevat kogeja eraldamine agendist, mis tegelikult on väga lähedased mõisted. Autori kasutatud 6 testküsimust, millele agentlause korral saab kõigile vastata jaatavalt, kogejalause puhul aga ainult osaliselt, näitab siiski sellise vahetegemise vajalikkust. Selline detailne analüüs avab eesti keele süntaksi uurimises aspekte, mida varem pole osatud märgata.

Töös on täpsustatud olulisel määral eesti keele lauseliikmete, eriti subjekti ja objekti määratlusi. Autor eristab primaarseid ja sekundaarseid subjekte ja objekte, seletades sekundaarsete lauseliikmete olemasolu lauseliikmete üleminekuga ühest teiseks, s. o. lauseliikmete transpositsiooniga. Vaadeldavas töös on esmakordselt kahtluse alla seatud, seda täiesti põhjendatult, eesti osaaluse subjektilisus (Laul on leiba) ning näidatud selle sõnavormi lähedust objektile. Erinevalt mõnedest teistest autoritest pooldab M. Erelt adverbiaali korral traditsioonilist lahendust, et selleks tuleb pidada nihästi lause põhिसituatsiooni osalisi väljendavaid argumente, mis pole subjektid või objektid, kui ka sironstante.

Traditsioonilisest erinev on lauseliigenduse hierarhilisuse põhimõte. Traditsiooniline käsitus ei tee näiteks lause Ma kavatsen kinkida emale kübara sihitiste kinkida ja kübara vahel mingit põhimõttelist vahet. Väitekirjas on aga fraas kinkida emale kübara analüüsitud tervikuna primaarseks sihitiseks. Selle fraasi sees on kinkida sekundaarne predikaat ja kübara sekundaarne sihitis.

Diateesi ja tegumoe senisest erinev käsitlemine võimaldab vastandada eesti aktiivile nii passiivi kui ka impersonaali, s. t. passiivi ja impersonaali vaadeldakse kahe erineva tuletatud tegumoena. Siin langevad autori kriitika alla H. Rajandi arutlused impersonaali üle. Lausetüüpide Klapid olid suletud (ühe tõlgenduse kohaselt passiiv, teise tõlgenduse järgi aktiivne predikatiivlause) ja Klapid oli suletud (impersonaal) analüüsimisel oleks tulnud tõõle kasuks võrdlus soome keelega, kus puhas verbivorm on t-ta (oli suljettu), kuna aga esimesele juhtumile vastaks soome keeles käänduva partitsiibi mitmuse nominatiiv (ovat suljetut), mida saab analüüsida ainult predikatiiviks. Retsensendile tundub aga üllatav, et autori andmeil ei pea paljud lauset Klapid oli suletud üldse grammatiliselt õigeks.

Lausetüüpi Sa oled mulle armas nimetatakse tõõs kvaasipassiivseks ja Mul oli häbi kingitust vastu võtta demipassiivseks.

Tõõs on täpsustatud sõnade klassifitseerimise põhimõtteid ning korrigeeritud eesti keele sõnaliikide seniseid määratlusi. Seejuures on eristatud primaarseid ja sekundaarseid substantiive, verbe, adjektiive ja adverbe ning seletatud sekundaarsete sõnaliikide olemasolu sõnaliikide transpositsiooniga.

Peatükid "Predikatiivne adjektiiv" (lk. 106 - 177), "Attributiivne adjektiiv" (lk. 178 - 247) ja "Adjektiivide gradatsioon" (lk. 248 - 332) on vahetult pühendatud adjektiivisüntaksi probleemistikule.

Predikatiivsete lausemallide esitamisel on autor piirunud ainult olema-lausetega, eeldades, et kõik see, mida tingib adjektiiv, jääb alles ka seoses teiste verbidega (lk. 110). Retsensent oleks soovinud siinkohal siiski näha, millised need teised verbid on ja samuti ka näitelauseid oletuse tõestuseks, et "kõik jääb alles". Traditsioonilistes grammatikates antakse predikatiiviga lauselis olema kõrval veel verbid näima, tundma jt. Paistab üllatav, et neid käesolevas tõõs isegi ei nimetata.

Adjektiivlausete klassifikatsioon on aga töös läbi viidud õnnestunult kolme tüüpi lausemallide kujul (viimased me- takeeles valemitega). Mallid on oma olemuselt semantiliselt (täpsemalt: semantilis-süntaktilised), lauseliikmelised (s.o. puhtsüntaktilised) ja morfoloogilised (täpsemalt: morfoloogilis-süntaktilised). Lausemallides kasutatud sümbolite üle- kontrollimisel võib retsensent konstateerida nende korrekt- set ja vigadeta kasutamist.

Mõistetavail põhjusil jäävad kõik töös esitatavad ad- jektiivide loendid lahtiseks, sest kõiki adjektiive, millele on iseloomulik mingi mall või mingi transformatsioon, pole praktiliselt võimalik üles lugeda. Töö autor on jätnud esi- tamata mallid sellistele lausetele nagu infiniitsed ?'Sinust pole viisakas niimoodi rääkida ja ?Sinu poolt on rumal narri- da tüdrukuid, mida kõik keelekasutajad ei aktsepteeri. Ret- sensendi arvates oleks võinud ka niisugusel juhul mallid ik- kagi esitada, kuigi lisakommentaariga. Selliseid ebaselgeid kohti on töös teisigi. Mõnel juhul soovinuks adjektiivide loe- telus näha rohkem näiteid, nagu lk. 133, kus lause Kusta oli uhke oma maja üle jt. juurde on antud ainult A = kade, uhke jne. ning jäetud kasutamata üle poole real leiduvast vabast ruumist. Seevastu A = kurb, kuri jt. korral on samaks ots- tarbeks tarvitatud koguni kolm rida (viimasel küll ainult lü- hend jne.). Ruumi otstarbekam kasutamine oleks võimaldanud töösse lisada täiendavat informatsiooni, mis seda laadi töö- des ei osutu kunagi ülearuseks.

Demipassiiviga seoses esitatakse lausetüüp Reamid olid tülikad vedada (lk. 141). Väide, et siin on tõenäoliselt te- gemist teiste keelte mõjuga, ei tundu praegu veenev, sest puu- dub ju töös võrdlus ligemate sugulaskeeltega, kus muide sama lausetüüpi siiski kasutatakse. Kuigi väitekirja autor kinni- tab omalt poolt selliste lausete aktsepteeritavust, jätab ta vastavad mallid siiski esitamata. Oleks tulnud leida tehni- liselt paindlikum lahendus. See ja mitmed teisedki retsen- sendi märkused puudutavad uurimuse vormilist organiseeritust, võivad olla vaieldavad ega käi väitekirja sisuliste väärtus- te kohta.

Võib ühineda autori arvamusega, et retsiprookadjektiivide allatiivne rektsioon on võõrmõjuline. Juhuslikuks normi- hälbeks kirjsakeeles ei tahaks siiski pidada tüüpi sarnane kel- lele?, näit. Tütar on emale sarnane, sest selline tarvitus-

viis on levinud kogu Lõuna-Eestis ja olnud ajuti ka kirja-keeles paralleelselt kaasäitlevaga lubatud.

M. Erelt näitab veenvalt eesti keele ainestiku najal, kui võrd lihtsustatud ja liialdatud oli N. Chomsky jt. kujutelm, et iga atribuutiarind on tagasi viidav predikatiivlausele, sest keeles leidub adjektiive, mis võivad küll esineda atribuudina, aga mitte predikatiivina. Näiteks tarind jooksev pois on tagasi viidav ainult lausele Pois jookseb, aga mitte olematule predikatiivlausele *Pois on jooksev.

Seoses deverbaalse adjektiiviga atribuutiarinditega (jooksev pois, kirjutatav kiri) ootas retsensent ka tüübi haukja koer, lüpsja lehm käsitlemist, mis praegu väitekirjast täielikult puudub. Seda laadi iidsed konstruktsioonid, mida muide ligematest sugulaskeeltest tunnevad veel liivi ja vepsa, ulatuvad algsete j-partitsiipidena vähemalt volga perioodi.

Eesti süntaksis on õigekeelsuslikult aktuaalne järeldäendi olemus, samuti adjektiivatribuutide koordinatsiooni ja subordinatsiooniga seotud seigad. Nende ja teistegi probleemide käsitlemine on väitekirja peatükis "Atribuutiivne adjektiiv" detailne ning ammendav. Igati õigustatud on traditsioonilise grammatikakäsitluse järeldäendi kriitika (lk. 225 jj.).

Tööst on välja jäetud adjektiivi vaatlus adverbiaali positsioonis, nagu lauseis Ema külmetas lapse haigeks, Laps läks haigena kooli. On õige, et adjektiiv esineb neis tarindeis verbist sõltuva lauseelemendina, kuid retsensendi arvates poleks paha püüda neid juhte mõnel määral siduda ka adjektiivisüntaksiga. Vähemalt semantiline aspekt ei tohiks siin olla takistuseks. Huvipakkuv oleks muidugi ka substantiivsete tüüpide Ta on õpetaja ja Ta on õpetajaks võrdlus, mille käsitlemine ei mahu aga antud väitekirja raamidesse.

Väga üksikasjalik on adjektiivide gradatsiooni analüüs. Võrdlustüüpide klassifikatsioon on lähedane A. Noreeni liigituskeemile, kuid siiski mitte kattuv. Nii deskriptiivne relatiivne kui ka funktsionaalne relatiivne gradatsioon jagunevad omakorda kaheks: erinevus- ja võrdsusgradatsiooniks. Deskriptiivse gradatsiooni puhul esindab viimast eesti keeles ekvatiivitüüp Jüri on niisama pikk kui Mari, mida koos komparatiivi ja superlatiiviga käsitletakse töös semantilis-süntaktilise kategooriana. Komparaatori tüüpiliseks kaasuks on tänapäeval elatiiv, näit. Ta on minust pikem. Lisatagu, et murdeis ja vanas kirjakeeles kasutati veel partitiiv-

vi, mis tegelikult iidse ablatiivina vastas samuti küsimus-tele kust?, millest?, kellest? Adjektiivide absoluutse gradatsiooni korral, näiteks prefiksoidide puhul (hiigla- jt.) kerkivad üles ka ortograafiaprobleemid (kokku- ja lahkukirjutamine), mida töös mõeldamises puudutatakse.

Väitekirjas käsitletud probleemistikule heidetakse koondpilk kokkuvõttes (lk. 333-365). Konkreetsete näidete varal võib lugeja veel kord veenduda, kuivõrd laiahaardelise ja eesti keele süntaksit sügavalt lahkava uurimusega on tege- mist. Esmakordselt on eesti süntaksi käsitusse sisse vii- dud keelesüsteemi asümmeetrilisuse tunnustamisest tulenev põhimõte, et keelesüsteem on organiseeritud tsentri-perifee- ria alusel. Sellest põhimõttest lähtudes on oluliselt kor- rigeeritud eesti keele lauseliikmete ja sõnaliikide määrat- lusi ning vastavaid süsteeme tervikuna. Ka situatsioonikom- ponentide hierarhiat arvestav lauseliigendus ning diateesi ja tegumoe mõistele tuginev lauseliigitus teevad olulisi korrektiive eesti keele süntaksi senisesse käsitusse. Pre- dikatiivse adjektiiviga lausete, atribuutarindite ning ad- jektiivide gradatsiooni põhjalik ja paljusid probleeme la- hendav kirjeldus täidavad aga suure lünga meie senistes tead- mistes eesti keele struktuurist.

Autori poolt esitatud uued ideed, samuti eesti keele konkreetsete allsüsteemide kirjeldused on vahetult kasuta- tavad eesti keele teadusliku grammatika koostamisel. Nende arvestamine on vältimatu niihästi kõrgkoolide kui ka kesk- koolide süntaksiprogrammide tänapäevastamisel. Paljud M. Erel- ti seisukohtadest ongi juba jõudnud kõrgkooliõpetusse, näi- teks lauseliigenduse hierarhilisuse põhimõte, lauseliikmete ja sõnaliikide käsitus jne. Sõnade liigitamise põhimõtted ning adjektiivisüntaksist eelkõige predikatiivse adjektiivi kirjeldus on kasutatav kirja keele seletussõnaraamatu koos- tamisel.

Erilist esiletõstmist väärib töös teooria-peatükk, mil- lega on püütud anda edasisele süntaktilisele uurimistööle ühtne alus. Väitekirja tuleks avaldada trükis, et selle vil- jastavaid mõtteid saaks ära kasutada teistegi soome-ugri keelte uurimisel.

P. A l v r e (Tartu)

Т. И. П Р О К У Ш Е В А, ИНФИНИТИВ В КОМИ ЯЗЫКЕ. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Сыктывкар, 1981.

Т.И. Прокушева в своей кандидатской диссертации (169 машинописных страниц) ставит себе целью всестороннее изучение инфинитива в коми языке. В поле зрения автора четыре основных момента: 1) выяснение происхождения и отношения коми инфинитива к инфинитивным формам других финно-угорских языков, 2) характеристика коми инфинитива с фонетической и морфологической точек зрения, выяснение источников и путей развития тех или других фонетических и морфологических качеств коми инфинитива, 3) доказательство прошлого падежного употребления коми инфинитива через остатки современных инфинитивных форм, 4) определение его синтаксической многофункциональности.

Исследование коми инфинитива подобной целенаправленности в литературе по финно-угорскому языкознанию проводится впервые; в то же время тема весьма актуальна. Тема диссертации Т.И. Прокушевой включена в план научных работ Коми филиала Академии Наук СССР.

Удаче исследования способствовало использование разнообразного материала, почерпнутого как из коми литературного языка, так и из его диалектов; где это необходимо, использован и материал родственных языков, особенно удмуртского — ближайшего родственника коми языка. Родной язык автора диссертации — коми язык; это обстоятельство позволяет автору углубиться в детали, что в свою очередь 'гарантирует новизну и достоверность результатов исследования.

Диссертация состоит из введения, двух глав, включающих ряд разделов, и заключения.

В первой главе "Фонетико-морфологическая характеристика коми инфинитива" рассматриваются такие проблемы, как происхождение коми инфинитива причем особы внимания уделяется наличию именных признаков в инфинитивных формах; далее: фонетическая характеристика инфинитивного показателя; определено-притяжательные суффиксы инфинитива; словообразовательные омонимы инфинитивного показателя -ны.

Автор справедливо соотносит показатель -ны в коми и удмуртском языках с соответствующими окончаниями инфинитива в венгерском и обско-угорских языках. К deverбальному субстантиву с показателем -п присоединится лативный показатель -к. Эти элементы довольно рано слились в единое целое, причем исходный субстантив со временем стал восприниматься в качестве глагольной формы. Однако происхождение инфинитива от deverбальных субстантивов свойственно не только финно-угорским языкам, аналогичный путь образования этих форм прошли и индоевропейские языки, где формы инфинитива восходят к окаменевшим падежным формам имен действия (*nomina actionis*).

В целом сравнение с родственными языками, касающееся суффикса -д, в диссертации проведено корректно. Однако нельзя согласиться с утверждением Т.И. Прокушевой о том, что суффикс -д якобы свойствен и некоторым формам финского инфинитива (стр. 10). Автор диссертации здесь ссылается на Т. Лехтисало, но это явное недоразумение: хотя партицип наряду с инфинитивом и относят к инфинитивным формам, Т. Лехтисало в данном случае имеет в виду не инфинитив, а партицип на -nut.

Детально и убедительно дан перечень тех общих черт, которые и сегодня связывают инфинитив с субстантивами, как, например, возможность присоединения определенно-прилагательных суффиксов, именных суффиксов кодь и моз, а также именно-го суффикса множественного числа -яс. Что касается последнего, то здесь мы явно имеем дело с довольно поздней диалектной чертой, но автор прав, утверждая, что нельзя это рассматривать как некое узкое фонетическое явление (такое мнение высказывалось В.А. Сорвачевой).

Поскольку среди примеров с суффиксом -яс есть и примеры на -ястэ (*Сэсса сiя юкныстэ оз юкны* 'Потом делить не делят', стр. 15), то хотелось бы видеть и анализ элемента -тэ, которому сейчас в данной части диссертации не уделено внимания. В рассматриваемой главе встречается и некоторая техническая недоработанность: отсутствует пример на коми языке, хотя перевод дан (стр. 14); не всегда поставлены апострофы, обозначающие перевод и др.

Своеобразным является употребление инфинитива с послелогами внлӧ 'на, для', кнндзи 'кроме, кроме как', чего не знают родственные языки. Наряду с указанием на такое интересное явление хотелось бы видеть и попытку объяснить возможное его происхождение. Представляется, что здесь мы имеем дело с от-

носителем поздним явлением, где послелог из конструкции субстантив + выло в качестве контаминационного явления перешел к инфинитиву того же корня и значения, с которым он изначально никак не мог быть связан.

Очень детально прослеживается в диссертации границы употребления инфинитива на -ны и -ныи. Этот вопрос также впервые рассматривается столь основательно. Совершенно новым моментом является подчеркиваемая автором диссертации необходимость опираться при этом на сонорную теорию. Удачны и наглядны таблицы, иллюстрирующие анализ, хотя и здесь автором допущены некоторые неточности, которые, однако, не отражаются отрицательно на общих выводах. В примерах из удмуртского языка не всегда правильно указано ударение. В формах повелительного наклонения учкы 'смотри', шуды 'играй' и др. (стр. 30) ударение поставлено на конечном слоге. Это неверно, так как хотя в целом в удмуртском языке ударение действительно перешло на конечный слог, но имеется ряд отступлений от этого правила. Одним из таких исключений и являются формы второго лица повелительного наклонения. Следовательно, правильно было бы учкы, шуды и т.п. (см.: Грамматика современного удмуртского языка. Ижевск, 1962, стр. 47).

Дифференциация суффиксов инфинитива -ны и -ныи, как правило, не привела к семантическим сдвигам, исключением является лысьтны 'сметь' - лысьтныи 'дойть'. Указанное явление автор диссертации иллюстрирует наглядными примерами из художественной литературы. Отпадение конечного гласного -ы в диалектах получает в работе верное фонетическое объяснение (автор объясняет это редукцией).

Детальный анализ литературных и диалектных форм инфинитива с суффиксами лично-притяжательной категории позволяет автору диссертации сделать достоверный вывод о том, к каким падежам восходят современные формы инфинитива (номинатив, аккумулятив, локатив-латив).

Сравнение с локативом (инессивом) мордовского и прибалтийско-финских языков вызывает все же некоторое возрождения. Дело в том, что хотя в грамматиках инессив, аблатив и некоторые другие падежи включаются в парадигму инфинитива, они по сути дела не являются прямыми соответствиями инфинитивов других родственных языков, там как, выполняя функцию наречия, они скорее представляют собой формы герундия, или отглагольные наречия. Синтаксические же функции инфинитива значительно шире.

К неожиданному по фонетической структуре и труднообъяснимым формам относится удорский определенно притяжательный инфинитив с формативой -с (мунны-с-б 'я (мне идти', а также форма 2-го лица множественного числа мунан-ннд, образованная с участием суффикса лично-притяжательной категории -ннд. Можно согласиться с автором диссертации, что здесь мы имеем результат развития, базирующегося на регрессивной ассимиляции (мунан-ннд). Достаточно сложным является омонимические отношения инфинитива и глагольных форм, которые в работе наглядно представлены в виде таблиц.

Очень много нового дает для синтаксиса коми языка анализ синтаксического аспекта инфинитива, чему посвящена вторая глава диссертации под общим заголовком "Синтаксические функции инфинитива". На удачно подобранных примерах читатель убеждается, что инфинитив может выступать в роли любого члена предложения: подлежащего, сказуемого в двусоставном предложении, а также в качестве вершины инфинитивного предложения, т.е. в роли сказуемого в односоставном предложении. Такое разнообразие синтаксических инфинитива наблюдается и в языках других семей, не только в финно-угорских. Однако подобный детальный анализ этих явлений на материале коми языка, как и удмуртского, дан впервые, что лишний раз говорит о свежести и новизне рассматриваемых в диссертации вопросов. Интересны случаи, где подлежащее, так и сказуемое выражены инфинитивом, напр.: чай юны - абу пес керавны, - шмннмун с ямщик 'чай пить - не дрова рубить, - улынулся ямщик'.

В этой части диссертации также обнаруживается стремление автора к основательности. Учитывается порядок слов, модальность, интонация; наряду с простыми предложениями привлечены и сложные. Как особая группа рассматриваются формы инфинитива в отрицательных предложениях. Инфинитивно-назывные предложения также отличаются от всех других видов инфинитивных предложений.

Наиболее значительные результаты исследования сжато, но в сопровождении корректного языкового материала изложены в выводах. Не вызывает возражений по существу и данное в конце работы "закключение", объемом 5 страниц.

Работа оформлена вполне корректно, за исключением упомянутых выше частностей.

В итоге необходимо подчеркнуть, что диссертация Т.И. Прокушевой "Инфинитив в коми языке" является законченным самостоятельным исследованием. Композиция работы логична. Достоверные результаты опираются на обстоятельный анализ обширного материала. Диссертация имеет существенное практическое значение, так как полученными результатами воспользуются преподаватели в ряде разделов в научной и школьной грамматике коми и других пермских языков. Поэтому было бы весьма желательно опубликовать исследование в печати.

П. А л в о е (Тарту)

X. Saari, АНАЛИЗ ПРИНЦИПОВ ЭСТОНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ.
Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Таллин, 1981, 216 лк.

Kui eesti kirjakeelel on aastasadesse küündivad traditsioonid, siis seda me oskuskeele kui kirjakeele allkeele kohta öelda ei saa. Eri teadusalasid teenindava terminoloogia organiseeritud ja süsteempärasele loomisele asuti meil alles käesoleva sajandi algul. Soomlastega võrreldes, kes suutsid põhidistsipliinide terminoloogia välja kujundada juba möödunud sajandil, oli meie mahajäämus sel perioodil märgatav.

Praegust eesti oskuskeele seisut iseloomustab rikkalike terminoloogiasõnastike olemasolu, milles leiduv leksika on aktiivselt käibel nii erialakirjanduses kui ka kõrgkoolide emakeelses õppetöös. Et aga mis tahes teadusala terminoloogiale nagu ühiskeelelegi on omane pidev uuenemisprotsess, peab terminimoodustus, kui see tahab vastata kaasaja nõuetele, baseeruma kindlatel põhimõtetel. Seda on seni küll suuremal või vähemal määral tunnetatud, kuid eesti terminoloogia printsiipide detailse analüüsini jõutakse esmakordselt alles vaadeldavas Henn Saari väitekirjas. Niisuguse probleemi aktuaalsust on nähtud ka Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudis - väitekirja teema on võetud instituudi uurimistöde nimekirja.

H. Saari kandidaadiväitekirj "Eesti terminoloogia põhimõtete analüüs" (216 masinakirjalehekülge) on sisutihe uurimus. See koosneb sissejuhatusest, kahest peatükist mitmete allosadega, lõpetusest, lisadest ja kirjanduseloetelust.

Essõnast selgub, et töö autor on eesti terminoloogia põhimõtteid hakanud vaagima juba aastaid enne väitekirja lõplikku vormistamist. Seda näitab ka siinsele uurimusele lisatud pikk tööde loetelu ajavahemikust 1963 - 1981. Essõnas on täpselt määratud mitmetahulise uurimuse eesmärk ja seegi, milles seisneb vaadeldava töö põhiline uudsus. H. Saari on esitanud uusi lahendusi selliste oluliste probleemide kohta, nagu:

oskussõna keeleline olemus ja tema asend muude oskuskeeleüksuste seas (arvestades eesti keele struktuurierisu-

si); määratluste ja muude seletusviiside osa terminoloogias; termini täpsuse olemus; termini, terminoloogilise välja (terminisüsteemi) ja konsituatsiooni suhted; eesti kirjakeele üksuste, sealhulgas terminite kompaktiseerimise viiside (süntaktilise kompressiooni) lingvistiline olemus (vastavad nähtused üldistab väitleja polüsünteesi mõiste alla); eri liiki sõnade ja pesitumoodustuse probleemistik eesti terminoloogias; terminiloendite (sõnastikud jm.) ja eriala-terminisüsteemide tegeliku koosseisu suhe; oskuskeele sünonüümia iseloom, arvestades eesti keele grammatilis-stiililist eripära; vöör- (keeltevahelisest) ja omaterminist koosnevate sünonüümipaaride probleemistik; erimõtteliste, ent sama asja kohta käivate nimetuste lingvistiline ja loogikaline suhe;

samuti: kirjakeele norm kui kodifikatsiooni alus ja keeletarvituse õigsuse mõõdupuu (realistliku keeleideaali küsimus); õigekeelsuspõhimõtete olemus ja nende sarjade üldtunnusjooned; eesti terminoloogiale oluliste eri õigekeelsuspõhimõtete olemus ja paikapidavus; eesti vöör sõnastu probleemistik.

Tavakohaselt tutvustatakse väitekirja eessõnas ka uurimismeetodit, samuti uuritava ainestiku päritolu ja ulatust, kuid nendele küsimustele praegu sealt otsest vastust ei leia.

Väitekirja esimene peatükk/kannab nimetust "Üldortoloogiline osa" (lk. 12 - 57). Siin selgitatakse kõigepealt selliste mõistete tähendust, nagu terminoloogia, ortoloogia, keelestruktuur jt. Ortoloogiale on töös antud harilikust mahukam sisu, sest see haarab siin nii õigekeelsuse kui ka keelekorralduse. Isik, kes nende probleemidega tegeleb, on ortoloog.

Ortoloogia ühtsuse ja spetsiifika kohta eri keeltes on toodud tabavaid näiteid, nagu vene elektronnaja vyčislitel'naja mašina ja eesti elektronarvuti (mitte elektrooniline arvutamise masin vms.). Need on samaväärse informatiivsusega, kuid vene sõnaühendterminile vastab eesti keeles liitsõna, kus pealegi keelendi mašina semantika on mahutatud elutu agendi sufiksisse -i. Esitatu näitab, kui võrd väär oleks kanda ühe keele terminimoodustusprintsipi mehaaniliselt üle teisele keelele ja kui vajalik on eesti terminoloogia põhimõtete iseseisev läbitöötamine. Teiselt ei tähenda see aga pör-

mugi mujal saavutatud edusammude hülgamist ortoloogia ja terminoloogia alal. Otse vastupidi, nagu rõhutab õigesti väitekirja autor, võivad siinsed kriitilis-edasiviivad lisandid saada üldteooria vahetuiks edasiarendajaiks.

Normi kohta on autor välja töötanud oma kontseptsiooni (tüübid A, B, C), milles kesksel kohal on realistlik ideaal (norm C). Viimane on keele õige kodifitseerimise kriteeriumiks. Norm C realistliku ideaalina on teiste sõnadega kujutelm sellest, milliseks keelel on vaja areneda. Mõistagi tekib siin küsimus, kuid võrd niisugust vajadust suudame objektiivselt ja õigesti tunnetada, välistades kõike meelevaldset, mis võib praktikas saada möödalaskmiste ja vigade allikaks.

Ortoloogiliste printsiipide hindamisel tõstab dissertant esile hierarhiseerimist, mille rakendamise kriteeriumes pole aga veel ühisele seisukohale jõutud. Traditsioonilistest eesti ortoloogilistest printsiipidest analüüsib autor kõigepealt omapärasuspõhimõtet. Selle teadusliku põhjenduse saab ta sel teel, et tuletab omapärasuspõhimõtte norm C olemusest (baseerumine olemasoleval keelel) ja keele kui sotsiaalse mälu funktsioonist. Omapärasuspõhimõtte on oluline ka tekstide üldrahvaliku vastuvõetavuse ja seega suhtlemispragmaatika seisukohast. Üks rahvalikkuse või rahvakeelsuse põhimõtte aspekte tuleneb samuti norm C kui realistliku ideaali olemusest, tema põhinemisest norm A-l. Selle aspekti järgi on õigustatud kirjakeele täiendamine mitmesuguste murde- ja kõnekeelematerjalidega. Terminoloogias on omal kohal murdesõnale spetsiaalse tähenduse andmine ja selle sobitamine ning levitamine ühel teaduse, tehnika või töõnduse alal (tüüp noidlema). Põlata ei tuleks ka monoslängisme otsesel või sobivalt muudetud kujul, sest need on sõnad, millel küllalt kõõlblikud sünonüümsed vasted "puhtas" kirjakeeles puuduvad (tüüp rups < rupskid).

Rahvalikkuse aspektidena nähakse väitekirjas veel seost üldrahvaliku kultuuriomandi mõistega, samuti kirjakeele demokraatlikkust. Autor rõhutab õigesti, et viimane pidurdab kirjakeele liigset distantseerumist üldrahvalikust tarvitusest ja garanteerib kirjakeele üldarusaadavuse. Siit tuleneb ka terminoloogiline printsiip, mille kohaselt sõna tarvituses erialakeeles ei tohi olla semantiliselt ega vormiliselt otseses vasturääkivuses üldkeele tarvitusega. Nende ja teistegi terminoloogiatöö põhiseisukohtadega võib täiel määral ühi-

neda, sest neid toetab ka eesti oskuskeele pikaajaline praktika.

J. V. Veskilt pärineva termini süsteemipärasus on autor pidanud täpsuse mõttes paremaks asendada korrapärasusega. Süsteemsus on keele põhiomadusi ja selles mõttes ei saa ta olla ortoloogiline printsiip. Korrapärasusnõudest mööda vaatamine on toonud keeletarvitusse selliseid tuletisi ja liitsõnu, nagu siirdama, kooperatiivkool ja kuurortmaks. Standardseist laenamismallidest kinnipidamine vältib aga sellise variantide asjatu võistluse nagu kiberneetika ja küberneetika.

Autor toob esile veel ühe ortoloogilise printsiibi, mida eesti kirjakeele arendamise ajaloos on vähe kasutatud või mõnikord isegi unustatud; see on vormilise eristuse põhimõtte. Kahjuks puuduvad töös seda illustreerivad eestikeelsed näited. Keeleajaloolise põhimõtte rakendamise suhtes asub dissertant otstarbekal seisukohal: selle äärmuslik kuju vägrib hülgamist, kuid ortoloogile on vajalik keele ajaloo tundmine kui taustteadmine.

Mõned autorid on omaette põhimõttena rõhutanud ka keelerikastust. Tänapäeva eesti terminoloogias tähendab see üha enamate teadus- ja tehnikaalade katmist korraldatud ja küllaldaselt detailiseeritud oskussõnadega. Peab rõhutama, et 1960-ndais ja 1970-ndais aastais on väitekirja autor ise aktiivselt osalenud oskuskeelesõnaraamatute koostamisel või viimistlemisel ning seega andnud oma praktilise panuse terminimoodustusvahendite mitmekesistamisse.

Eesti oskuskeele aktiivse loojana tõstetakse väitekirjas põhjendatult esile akadeemik J. V. Veskit; organiseeritud terminoloogiatöö algus viiakse tagasi aastasse 1907. Eri teadusalade esindajatena, kes viimaseil aastakümneil on tundnud lingvistikaprobleemide vastu sügavat huvi, on töös leidnud mainimist U. Mereste, L. Jürgenson, U. Agur, H. Ots, E. Pihu, H. Viiding ja V. Masing. Enamiku nende kirjutised leiduvad kirjanduslootelus ja asjaomastele seisukohtadele on viidatud.

Väitekirja autor on välja tõotanud ka võõrusõpetuse peajooned. Laialt on levinud arvamus, et võõrama allika (internatsionaalse materjali vms.) juurde pööratakse kirjakeele rikastamisel alles siis, kui lähematest allikatest (näit. murdeist ja sugulaskeeltest) sobivat elementi ei leita. Dissertant väidab aga veenvalt, et tegelikkuses sellisest kee-

mist kinni ei peeta. Ulatuslikult on tulnud kasutusele võõr- ja omasõna kombinatsioonid, nagu reliktjärv, tehnovõrgud, fo- tokordisti jt. Paljudel juhtudel, seda eriti täiendosises, jääb domineerima interlingvaalne element.

Väitekirja teine peatükk "Terminoloogiline eriosa" (lk. 58 - 160) algab terve rea mõistete selgituse ja täpsustusega. Suurt tähelepanu on pööratud mõistele termin, mida eri autorid on defineerinud erinevalt. Dissertant näitab veenvalt, et eesti keele spetsiifika nõuab sõnade ja sõnaühendite kõrval ka teatavate sõnaosade - liitsõnakomponentide - arvamist terminite hulka, näit. juht- (vrd. juhtiv), absoluut- (vrd. absoluutne) jt.

Oskuskeelendi põhilisteks omadusteks tuleb pidada nomi- neerivust ja erialasust. Terminisi sisu aitavad sõnaraamatuis avada piirdeselgitused, millist moodust on eesti terminoloogilise leksikograafia praktikas rakendatud edukalt 1970-ndail aastail. See, mis võimaldab sõna tähenduse täpset mõistmist, pole H. Saari järgi mitte üksnes kontekst, vaid kogu konsi- tuatsioon. Võib ühineda autori seisukohaga, et kui termini ja üldkeelsesõna vahel tekib homonüümsus- või antonüümsussuhe, saab pidada seda tõsiseks terminoloogiliseks veaks. Terminisi täpsust vaagitakse töös nii signifikatiivsest kui ka kommu- nikatiivsest aspektist. Täpsuse käsitlust saadavad oskusli- kult valitud näited, nagu värvus - värv, korrus - kord jt.

Eesti keele polüsünteesinähtuste käsitlusel on eraldi vaadeldud ühelt poolt süntaktilisi suhteid polüsünteesiliste üksuste komponentide vahel, teiselt poolt vormilisi nähtusi selliste üksuste moodustamisel. Süntaktiliste suhete jälgi- misel on hästi välja toodud selliste terminite eripära, nagu biopuhasti (mittesoovitav: bioloogiline puhasti), demopleh- vatus (mittesoovitav: demograafiline plahvatus), kemolaser jt. Eesti keele termineile on üldse omane kompaktsus ja sel- lega kaasnev lühidus kui tänapäeval terminitele vajalikuks peetav omadus: kaalutud kaup ~ kaalutav kaup - kaalukaup, relvastatud jõud - relvajõud jt. Seda nõuet kõlbab rahulda- ma isegi pelk sõnajuur, näit. libisamm (vrd. libistav), ha- juvalgus, hajaküla jt.

See väitekirja osa on üldse näideterohke; võrdväärsete juhtude hulgast tõstetakse esile parimad ja soovitatavamad. Seega kannab teoreetilisi arutlusi praktikale suunatud all- tekst, milles tuleb näha väitekirja väärtuste teist poolust.

Sõnaliikide alalt on detailse analüüsi abjektiks võetud verb ja deverbaalid. Sünonüümiat käsitlevas töö osas vaagitakse põhjalikult omasõna ja võõrsõna paaride osatähtsust terminoloogias. Kuigi mõlemaid peab keeles olema, on eesti keeles omasõnad sageli täpsemad ja ka lühemad. Kui aga omasõna juhtub olema pikem, torkab silma tema parem "iseseletumine". Võõr- ja omasõna kui termini allokkujude pluss- ja miinuskülgede eritlemine on väitekirjas detailne ja sellisena üldse esmakordne eesti lingvistikas.

Väitekirja kokkuvõte (lk. 161 - 166) pole lihtne esitatatu resümeeerimine, vaid selles näidatakse võimalusi mõningate kesksete terminoloogiaprobleemide edasiarutamiseks.

Lisadesse on viidud skeemid ja näidete tõlked, mis väitekirja lehekülgede arvu silmas pidades oleksid mahtunud ka teksti.

Väitekirja vormistus on eeskujulik. Silma on torganud üsna tähtsusetu vääratus kirjandusloetelus, kus A. Veski töö on sattunud J. V. Veski omade hulka. Sellest tingitult leidub ebatäpsus ka tekstis. Kirjandusloetelu on aga ise ammendav, sisaldades kõik, mis niisugusele uurimusele vajalik.

Autor on avaldanud väitekirja teemal 12 publikatsiooni üldmahuga 12,1 autoripoognat. Nimetatud tööd on samuti kirjutatud kõrgel teaduslikul tasemel ning neis on esitatud väitekirja kõik põhitulemused.

Kokkuvõtteks tuleb rõhutada, et H. Saari väitekirj on iseseisev lõpetatud uurimus, milles eesti terminoloogia probleemistikku on analüüsitud kõrgel teaduslikul tasemel. Filigraanpeened arutlused on oma põhiolemuselt polemiseerivad ja annavad seega kaaluka panuse üldkõnõsimuste edasiarendamisse. Selles osas ületab H. Saari uurimus tavalise kandidaaditöö raamid ja läheneb oma käsituslaadilt doktoriväitekirjale. Esile tuleb tõsta ka uurimuses esitatud seisukohtade suurt rakendatavusastet; see annab kindla suuna edaspidisele korrastus- ja loometööle terminoloogiavallas. Retsensent, olles ka ise kokku puutunud vastavate probleemidega peamiselt meditsiini liinis, näeks hea meelega, et väitekirj tervikuna või selle rakenduslikku tähtsust omavad osad ilmuksid trükist. Neil leeb olema hea käsiraamatu väärtus.

P. A l v r e (Tartu)

P. V i r t a r a n t a, KARJALAISIA KULTTUURIKUVIA. IHMISIÄ
JA ELÄMÄNKOHTALOITA RAJANTAKAISESSA KARJALASSA, Espoo, 1981;
272 lk.

Tuntud soome keeleteadlane, uurimisreisija ja teadus-organisatsioon Pertti Virtaranta on teinud Nõukogude Liidus elavate karjalaste juurde ühtekokku 7 ekspeditsiooni üldkestusega 6,5 kuud. Peamiseks töökaaslasena neljal reisil on olnud autori abikaasa Helmi Virtaranta. Ekspeditsioonidel ja muulgi teel kogunenud tähelepanekud ja fotomaterjali on Pertti Virtaranta nüüd korraldanud omaette raamatuks.

Usun, et Karjala ANSV-s endas (ega meilgi) pole koondatud ühete kaante vahele sellist ülevaadet kõigist oma praegustest tähtsamatest filoloogiasutustest, filoloogidest, kirjanikest ja teistestki kultuuritegelastest, nagu seda on tehtud Pertti Virtaranta raamatus.

See ülevaade haarab kaasa kõik vähegi olulise, räägib asutustest ja inimestest hinnanguliselt, iseloomustab ka esimestes valitsevat vaimu ja teisi nende iseloomude, omapärasuste, harrastuste, päritolu ja kujunemise seisukohast. Nii moodustub ühelt poolt teatmeliselt piisav andmeallikas, teiselt poolt mõnuga loetav ilukirjanduslikku laadi teos, mis annab elava pildi karjala nüüdiskultuurist ja tema edendajatest. Teoses on 92 kõrgetasemelist must-valget fotot.

Pertti Virtaranta raamatul on suur tähtsus karjala nüüdiskultuuri tutvustamisel Soomes, laiemalt võttes aga naabermaade edasise lähendamisel ja nende vahelise teadusliku koostöö tugevdamisel. Oma tutvustusfunktsiooni täidab teos kõikjal, kus soomekeelsest tekstist jagu saadakse. Lisaks on tal ka üle aegade ulatuv püsivväärtus mahuka andmeallikana.

A. K ü n n a p (Tartu)

SISUKORD - ОГЛАВЛЕНИЕ

P. A l v r e, Versän <u>a</u> -vartaloiden monikkotaivutuksesta	3
П. А л в р е, О множественном числе основ на <u>-a</u> в вепском языке. Р е з ю м е	15
P. A r i s t e, <u>Naamal</u> ja <u>naamik</u>	16
П. А р и с т э, <u>Naamal</u> и <u>naamik</u> . Р е з ю м е ...	19
З. М. Д у б р о в и н а, Сложноподчиненные предложения с временным придаточным в финском языке.....	20
Z. M. D u b r o v i n a, Alisteisia temporaalilauseita käsittävät yhdyslauseet suomen kielessä. T i i v i s t e l m ä	35
A. K ü n n a p, A Survey of Linguistic Publications on Kamassian in 1944-1971	36
А. К ю н н а п, Обзор лингвистических публикаций по камасинскому языку за 1944-1971 гг. Р е з ю м е	60
A. K ü n n a p, Eesti eitussõnade/ <u>ei</u> , <u>ep</u> ja <u>es</u> tausta	61
А. К ю н н а п, К происхождению эстонских отрицательных слов <u>ei</u> , <u>ep</u> и <u>es</u> . Р е з ю м е ..	66
A. M i h k e l s, Ülevaade mansi postpositsioonidest	67
А. М и х к е л ь с, Обзор мансийских послелогов. Р е з ю м е	76
Д. Н а д ь к и н, Пре- и постпозиционные пределы глаголообразующего суффикса в мордовских языках	77
D. N a d k i n, Pre- and Postpositional Vowels of the Verbal Derivative Suffix in Mordvian. S u m m a r y	87
T. S e i l e n t h a l, A névutós szerkezetek felépítése és típusai az osztjában.....	88

Т. С е й л е н т а л, Структура и типы послеложных конструкций в хантыйском языке. Р е з ю м е	98
Б. V ä ä r i, Liivi verbisufiks -r + t-	99
Э. В я а р и, Ливский глагольный суффикс -r + t-. Р е з ю м е	114
Б. V ä ä r i, Die livischen Verbalsuffixe -r + t-. Z u s a m m e n f a s s u n g	115
MATERJALID - МАТЕРИАЛЫ	116
Б. V ä ä r i, Liivlase Alfon Bertholdi luulet ..	116
RINGVAADE - ОБЗОРЫ	119
А. К ю н н а п, Симпозиум "Номинальные структуры глаголов в финно-угорских языках"	119
RETSENSIOONID - РЕЦЕНЗИИ	122
М. Э. К а л л а с м а а, Структура эстонской микропонимии. (На материале западного диалекта). - Рец. П. А л в р е	122
И. А. С а н г, Отрицание в современном эстонском языке. - Rets. P. A l v r e	128
Сказки народов Сибирского Севера. Rets. A. K ü n n а р	132
М. А. Э р е л т, Синтаксис прилагательных эстонского языка. - Rets. P. A l v r e	133
Т. И. П р о к у ш е в а, Инфинитив в коми языке. - Рец. П. А л в р е	140
Х. С а а р и, Анализ принципов эстонской терминологии. - Rets. P. A l v r e	145
Р. V i r t a r a n t a, Karjalaisia kulttuurikuvia. Ihmisiä ja elämäntaloita rajantakaisessa Karjalassa . - Rets. A. K ü n n а р...	151